

älä, kaınym, sağyndım
Aıtolan atly kanyшка.

Каиттылар инді, кәмәләріңә килділәр, кәмәгә утырып каиттылар.
Кәмәдә бајағы кijaў тағы жыр жырлады:

Ішәнә, мәргән, ішәнә!
ішкәк бір калак маішшын!
ішәнә, мәргән, ішәнә!
ішкәк бір калак маішшын!

Каіны айтті:

Куцана, мәргән, куцана!
кош кабырғалары маішшын!
куцана, мәргән, куцана!
кош кабырғалары маішшын!

2. Бәисәнә.

Бәисәнә, jәнiм Бәисәнә!
мині iргә бәрсәні!
iгiлiгiмнi кўрсәнә!
сiн бiргән iргә мин барман,
мәниләi iргә бiрмәссiн,
iгiлiгiмнi кўрмәссiн.
Алыстан карап кўрiннән
кабырның тўрт кылап соккан калазы.
Жырак jiрдә жығылып кiттi,
бiр баиның жаңгыс ўскән балазы.
Тобулдан цыккан тўрт кiрәп
Iргiшкiнә сўн бўладi,
Тобулдан цыккан тўрт jигiт
Астаиның бiр jўзўн кўрәр ўцўн ўладi.

Астаi jәнiм, Астаиды
Астаидың бiр кылыклары бар да кыстаиды,
жаурында бiр цацы жастаиды.

3. Jiтiм бала.

Балалар кiттi цаул кырккалы, аларға iәрдi бiр jiтiм бала.
Jiтiм балаға балалар уруштылар: «Сiн барма бiснiңбiлән, бiснiң
цаулны урларсын.» Калдыртылар jiтiм баланы. Ул бала аҗақта
аташып кiттi, каитар жолын тапмады. Бiцiнгә сўрә болды. Бiцiн
бу баланы алып кiттi, аппарды баланы iлiнә. Бiцiннiң баллары
бу баланы кош кўрдi. «Бiскә хiсмәткәр болыр» тiдiләр. Бiцiннiң
кара сыжырлары бар, кара сыжырларға караул болды бу бала.
Бала сыжырны тауның башына апцығып кiттi. Бiцiнләр бу бала
сыжырны жығарба ўлтирбә! тiп курғады. Бiцiн балаға jўгўрдў:
«Ә, балам, каітамысын?» тiдi. Бала айтті: «Жок, каітмаімын.» Бi-
цiн айтті: «Ә, балам, каіт! әгәр каітсаң мин саңа жакшылык кы-
лаiн! башатаiн!» Бала айтті: «Жарады, каітаiн.» Бала каітты
таудан. Бiцiн балаға бiр асыл таш бiрдi, iлiнә ап кiлмәi бошатты.

Бала аҗацның iцiнә jәнә аташып кiттi, аташып бiр башка
шәргә цыкты, бу шәрнiң батышаны iстап барды. Бiр ницә ва-
кыттан соң батышаны тапты. Батышадан бала сурады: «Сiстә
бiскә бiр кiсмәт болырма?» Батыша айтті: «Бiстә бiр хiсмәт
болыр, iкi жалцы жалаған iдiм, ўцўнцi кәрәк. Ўц арбывакны мин
сiмiртiрәмiн ўц жалцыға, каісысы тың сiмiртсә алтыма кiңәшцi
кыламын.»

Ўц жалцыға ўц арбывак бiрдi, ўц сараi бiрдi, сулу бiрдi, бi-
цән бiрдi, сў бiрдi ўцаўнә. Ўцаў арбывакларын сiмiртәдi; ўц
арбывак бiр сiмiрдi тiң. Бајағы бала арбывакның jўнўн асыл
ташбiлән жышты, караңгы сараиның iцi кўндўснўң кўнўндiи жа-
рык болыпты. Бајағы iкәў бу балаға кўнәргаштi. «Бу бiстән
артык болды» тiдi, «iндi батышаға айтiп карбыватаiн мыны, пәлән

тәңіс утраўнда Пәрі батышаның кысын біләмін тіп мактанды тіп әйтәін.» Бу жалцы барып батышаға әйтті: Соңғы жаллаған жалцың шоләі тіп мактанды: «Пәлән тәңіс утраўнда Пәрі батышаның кысын біләм тіп әйтті.»

Батыша jānlātlārgā бујурды: «Ап килің бу баланы.» Баланы алып килділәр. Батыша бајағы баладан сурады: «Сін Пәрі батышаның кысын тәңіс утраўнда біләмисін?» Сін Пәрі батышаның кысын біләң маңа алып киліп бір!» Бала кәітып китті атына сыктап. Атының боинын куцакланды сыктап. Ат әйтті: «Нік сыктаисын булаі?» Бала әйтті: «Батыша карҕыды мині.» Ат сурады: «Ні тіп карҕады батыша?» Бала әйтті: «Тәңіс утраўнда Пәринің кысын, сін біләсін іміш, маңа алып киліп бір! тіп әйтті батыша. Мін аны алып килмәк тўғўл ішіткәнімдә јок; кәідан мін табып ап киләін?» Ат әйтті: «Батыша бујурса табарсын, ап киләрсін табып біләсәңдә. Бар батышаға, әйт батышаға барып; батыша цатыр шаіласын! Шундаі болсын цатыр, бік әібәт асыл мал болсын! курўп јаткан цакта бір јағы цатырның тоң кўл болсын, бір јағы ірў кўл болсын! Тоң кўлндә халык жылым тартсын! балык цыксын жылымға! сәўдәгәрләр балыкны алсын! абос јіктірсін! бік кўп болсын! хатсыс кән болсын! Ірў кўлндә кушкурт кўп болсын, аның іцндә јаткан кішігә јухум маса бірмәсін! Аннан соң батыша кәмсўл шаілатсын! ејі болсын! әі цыксын! кўн консын! жылтышлары атышып турсын! Шондаі асыл болсын! Кәмсўлннң уң кисәсінән жылға тўшшўн! жылбадан ўрдәк уцып цыксын, шуңкар кўтнә коуп јітсін царлап! Сол кисәсінән жылға тағы тўшшўн ағып! Цабак жылғада кацсын, цортан аны коусын царлап.»

Аннан соң бала батышаға барды, батышаға атның әйткән сўзін әйтті. Батыша уста істәиді шол цатырбилән кәмсўл тиктіргәлі. Уста істәп батыша табалмады. О јакка да цапты кішіләр, бу јакка да цапты кішіләр, усталар тапмады. Істәі істәі бу кәмсўл тиктіргәлі батыша ілндә бір јарлы картның ўц кызын таптылар. Алар бу кәмсўлнн цатырны кылдыр јарашыбынца. Батыша ба-

лаға бу цатырбилән кәмсўлнн тапшырды, балаға јана арҕымакны бирді, іәр атка салҕалы бирді.

Бала атын іәрләніп цығып китті, аилыкны алты бастырады, жыллыкны јіттә бастырады. Барды бу јігіт тәңіскә, тәңіскә јітсә карап турдў јігіт. Ат әйтті: «Мині сок инді ајамаі ўцкөцў, ітімнн жарып сўөгўмө камцы ўттирсін! Аннан соң кўзіннн јум! карама! тоңып барырсын бара бара, иссигә бишіп калырсын.» Јігіт атны сокты, игн жарып камцы сўөгўнә јіттә. Алык китті ат, кўс јумды јігіт, тоңды бара турўп, јәнә јігіт бишіп калды иссигә. Јігіт кішинә карап коіды, иссинн цыдаі алмаі, атбилән кырға цығып жыҕылдылар. Ат бік урушты јігіткә: «Ја, јігіт, кўнмәисін» тиді.

Бу јірән цығып јірләніп киттиләр. Шәһәргә јиттиләр. Ат әйтті: «Ўшпў јірә цатырны курўп јат, кәмсўлнн кн ўстўңа цатырыңа кнр! Су ингәлі килгән кыслар цатырны кўрп батышаның кысына әйтәрләр.»

Јігіт цатырны курдў, јатты. Кыслар су ингәлі килді, цатырны кўрп ўјўнә кәйттылар. Пәрі батышаның кысына әйттиләр: «Бнр јігіт килпті, јакшы әибәт цатыр курўп јатады. Батышаның кысы әйтті: «Барыҕыс бу јігіткә, бу цатырны алып килің!» Кыслар бардылар, јігіткә әйттиләр: «Батышаның кысы цатырыҕысны сурады кўргәлі.» Јігіт јараіды тиді, кысларға цатырны бирді. Кыслар цатырны алып батышаның кысына аппардылар, курўп салдылар ўинўң ицнә. Ісләрі китп турдў кысларның цатырның әибәтлігінән. Бајағы кыслар әйттиләр: «Бу цатырны јакшы тисе, бу килгән јігітнн бір кәмсўлн бар, бу кәмсўлнн кўрсәгис хаіран каларсыс, бік әибәт цатырдан артык.» Пәрі батышаның кысы әйтті: «Кәмсўлнў алып килігис!»

Кыслар барды кәмсўлнн сураі јәнә, јігіт кәмсўлнн бирмәді; јігіт әйтті: «Бу кәмсўлнннн бирмәимн, ўјўнә цакырса минн, мн анда аны бирәмнн.» Кыслар ўјўнә кәйтты, батышаның кысына јігітнн әйткәннн әйтті. Батышаның кысы бу јігітнн ўјўнә цакырды. Јігіт барып ўјўнә кнрсә кырк кысы сўнгўлў турады. Батышаның кысы уртасында турады, бір јағында јігірмә кыс, бір жағында тағы јігірмә кыс. Јігіт коркмады, кнрді. Јігіт әйтті: «Ә,

батышаның кысы, сін тўмәсін циіп кәмсўнў ўзін ал! Батыша кыс тўшўп тўмәні циә башлады. Јігіт әйтті: «Мін сестән кор- камын, тірләшп киттім, тышка цығаик, тышта кәмсўнў циіп ал!» Батыша кыс тышка киләм јәдирдi, тышка цығып циә башла- ды. Кара арғымак киліп коиды јанына. Кырк кыс карап утыра- ды батыша кысны кўтўп, кара арғымак кўсләрiнә кўрiнмәдi. Јігіт тутты кысны, колтуғына кысып, кара арғымакка мi- нiп, алып китті. Јанында утырған кыслар калаi кiткәнiн бiлмәi калды.

Тәңис кайлабилән јасаған болған, кайтып бу јігіт кырбилән кайтты, батышаға бу кысны алып киліп тапшырды.

Батыша сауды јўрўттў кыска. Кыс әйтті: «Мін батышаға бараин, мiнiң кўн сўрәитiгiн јігіттән јўзўгўмнў ап килсiн! аннаң соң мiн барамын аңа.» Батыша бу баланы цакырды: «Ә, јігітiм, тидi, кысны ап килдiң, iндi кўн сўрәитiгiн јігіттән јўзўкнў ап кил!» Бала «јараиды» тидi. Бала кайтып китті. Кара арғымакның боi- нын куцакланып сыктады.

Арғымак әйтті: «Ник сыктаисын?» Бала әйтті: «Минi батыша корғады. Кўн сўрәитiгiн јігіттән Пәри батышаның кысының јўзў- гўн алып кил! тiп әйттi. Мiн аныда iшткәнiмдә јок бiлмәк тў- гўl.» Ат әйтті: «Сiн табарсын, батыша јибәргән соң.» Бала атка минiп цығып китті.

Јиттi јігіт бiр ўигö, бу ўинiң iңдә бiр курткајак утырып цуал iңдә кўl јыјып. Бала әйтті: «Ја, мама, ник бу кўлнў јыјып утырасын?» Курткајак әйтті: «Мiн бурунғы заманда баi iдiм, iндi бiс јарлы болдык. Сiн, балам, калаi барасын?» Јігіт әйтті: «Мiн кўн сўрәитiгiн јігіткә барамын.» Курткајак әйтті: «Кўн сўрәитiгiн јігіткә барсаң сiн аннан сурап кил! ник iндi кўl јыја- мын?» Јігіт јараиды тiп цығып китті. Јігіт айлыкны алты басты- рып, жыллыкны јитi бастырып барды. Бiр јаш јігіт бицән цабып јатад' iгәндi. Јігіт әйтті: «Ја тос арыма!» Ул јігіт әйтті: «Ја, јi- гит, каида барасын?» Бајағы јігіт әйтті: «Мiн кўн сўрәитiгiн јi- гиткә барамын.» У јігіт әйтті: «Кўн сўрәитiгiн јігіткә барсаң ан- нан сурап кил; бицәнiм ник коу болады?» Јігіт јәнә усун китті,

барып барып тәңискә јиттi. Тәңистән цортан кўпрi болып јатады. Кўпiрдән цығып барады јігіт кысў. Цортан сурады: «Ја, јігіт, каида барасын сiн кысў?» Јігіт әйтті: «Кўн сўрәитiгiн јігіткә барамын јўзўк алғалы.» Цортан әйтті: «Кўн сўрәитiгiн јігіткә барсаң сурап кил! ник јол болып јатамын мында.» Јігіт әйтті: «Јараиды, сурап килiрiм.»

Јігіт аннан јәнә узўп киттi, шәһәргә јәнә јігіт јитiп килдi. Бу шәһәрнiн iңдә јігіт цабып барса мәзiн азан кыцкырып бў- тўптў. Јігіттән сурады: «Ә, јігіт, каида барасын?» Јігіт әйтті: «Кўн сўрәитiгiн јігіткә барамын.» Мәзiн әйтті: «Кўн сўрәитiгiн јігіткә барсаң мiнiң уцмағымны сурап кил! ни јiрдә болыр iгән?» Јігіт јараиды тiп узўп киттi.

Јәнә бiр шәһәргә јитiп килдi јігіт, шәһәрнiң iңдә барып утырад' iдi, iкi јігіт iсiрiп цыкты кабактан. Булар әйттiләр: «Ә, јігіт, калаi барасын?» Јігіт әйтті: «Кўн сўрәитiгiн јігіткә јўзўк алғалы тiп барамын» тидi. Булар әйттiләр: «Кўн сўрәитiгiн јi- гиткә барсаң бiснiң тамығымны сурап кил!»

Јігіт киттi узўп јана, барды, барды кўн сўрәитiгiн јігітнiң iлiнә јитiп килдi. Аның ўјўнә кiрiп барды. Бiр курткајак јатыр ўинiң iңдә Јігіттән сурады: «Јә сiс ни јiрлiк сiс? бу јiрлiксiс тў- гўl.» Јігіт әйтті: «Сiс улығыс кўн сўрәитiгiн јігіткә килдiк, ан- нан Пәри батышаның кысының кўмўш јўзўгўн сурағалы килдiк.» Курткајак әйтті: «Јараиды, кыжык кiшi мiнiң улым, сiнi кўрсә саңа јакшы iтмәс. Мiн сiнi јашiрiп тураин.» Јігіт iндi јолда бiр- гән аманатларны әитiп бiрдi. Курткајак «Аны улымнан сураин!» тiп јашiрiп турды јігітнi.

Киц болғанда ул килдi килгәннән соң јуклап јатты. Курткајак та јуклады. Iртән курткајак турўп казан бишiрәдi. Улы ујанып турды. Киц вакытта јўзўкнў тәрәзәгә салған iдi. Инәзiнә әйттi: «Казан бишiр тiс!» Инәсi әйттi: «Токта, балам, бўгўн тўш тўшәп турдым. Тўшўмнў јўры, балам!» тидi.

Тўшўмдә бiр курткајак цуал iңдә кўl јыјып турады. Ол курткајак мiннән сурады: «Мiн баi болдым, iндi мiн јарлы бол- дым; ник iндi кўl јыјамын?» Ол ницiк болыр, балам?» Ул әйттi:

«Ол курткажак аўал баі болды, сўт катык сыжырныңкы сатып біргән жарлыға бирмәгән; сараң болған. аның ўцўн индї жарлы кылдым. Јігім карыпка сўтўн тік біргән болса, пумарт болған болса ālīdā баі болар идї.»

Курткажак айтті: «Аннан соң тўшўмдө бір бїцән цабатыған жігіткә сўрә болдым. Бу міннән сурады: «Мін бїцән цаптым, бїцәнїм жылында нї коу болады?» тіп. Улы айтті: «Ул ўс бїцәннї бўтўрсә кўк ітәр идім аның бїцәннї. Ўс бїцәннї бўтўрмас, у кішінің бїцәннї урлап бўтўрадї, аның ўцўн коу кыламын» тидї.

Аннан соң курткажак айтті: «Тўшўмдә бір цортан кўрдїм, ол тіңіснїң кўпрї ігән. Ол цортан маңа айтті: «Кўпір болып нїк мында јатамын? Ол нїңк болыр, балам?» Улы айтті: «Бу цортан бір кїрәпләннїң халкы јуткан, шоның ўцўн ол кунакар, аның ўцўн кўпір болып анда јатады.»

Курткажак айтті: «Аннан соң, балам, тўшўмдә бір мәзіннї кўрдїм, ол міннән сурады: «Уцмағым каїда?» Улы айтті: «Рас ол намаскўсәр, намасны окуїды, окусада мін уцмакта боларым тіп окуїды. Шолаї оїлап окуғалы ўцўн кунакар болар тамукта болар.»

Курткажак айтті: «Ә, балам, тағы тўшўмдә ікї ізірік жігіт кўрдїм. Тамығыбыс каїда болыр тіп сураїдылар.» Улы айтті: «Алар іцәдї, іцїп бўткәннән соң таубаға кїләдї, алар уцмаклы болыр.»

Кўн сўрәйтїгн жігіт ўзўкнў унутып кїттї кўнўн сўрәгәлї. Јігіт кїткән соң бу кїгән кішінї инәзї кїргїстї. Јўзўкнў бирдї аңа, јолда уцурған кішіләриннїң аманатларын кўлўсўн курткажак сўләдї. Јігіт ашанып јўзўкнў алып каїтып цығып кїттї.

Бајағы ізірік жігітләргә кїлдї, булар сурадылар: «Ја, тос, бїснїң аманатымысны сурадыңма?» Јігіт айтті: «Сурадым.» Булар айтті: «Нї тіп айтті?» Јігіт айтті: «Сїс аракы іцәсїп іцкїцї ігәнсїс, сїс іцїп бїткән соң таубаға кїләсїс ігән. Шоның ўцўн уцмаклы ігәнсїс.»

Јігіт цығып кїттї, барды, барды, мәзінгә јїттї. Мәзін сурады: «Міннїң аманатымны сурадыңма?» Јігіт айтті: «Сурадык.» Мәзін сурады: «Нї тіп айтті?» Јігіт айтті: «Намас окуған ўцўн

мін уцмаклы боларым тіп оїлап окуїсын ігәндї. Аның ўцўн кунакар ігәнсн тамыклы боларсын тидї.»

Јігіт цығып кїттї, барып барып цортан кўпіргә јїттї. Цортан сурады: «Міннїң аманатымны сурадыңма?» Јігіт айтті: «Сурадык.» Цортан айтті: «Нї тіп айтті?» Јігіт айтті: «Сн кунакар ігәнсн бір кїрәплә халкны јутўпсын, шоның ўцўн кунакар јатып цїрїрсн.»

Јігіт кўпірдән цығып барып барып курткажакка кїлдї. Курткажак айтті: «Сурадыңысма міннїң аманатымны?» Јігіт айтті: «Сурадым, сїс баї ігәнсїс, сўт кадык сатыпсыс, јігім карыпка іц нәрсә бирмәгәнсїс. ālīdā бїрсәгїс бајытырмын тіп айтті.»

Аннан жігіт јәнә цығып барды, барып барып бїцән цабар жігіткә јїтїп кїлдї. Јігіт айтті: «Бїснїң аманатымысны сурадыңысма?» Јігіт айтті: «Сурадык, сїс бор ігәнсїс кўк болмас бїцәннїгїс бїрдә.»

Јігіт индї каїтты, батышаға кїлдї, јўзўкнў батышаға тапшырды. Батыша цауцы јїбәрдї кыска. Кыс айтті: «Јараїды, батышаға бараїн! маңа ала аїғырны ўр баштан апкїлсә батышаға бараїн.» Батыша бајағы жігітнї јїбәрдї јәнә ал' аїғырға. Јігіт отыс жылғы сојып кўнн алып кїттї. Бу отыс жылғының кўннән отус кабат кїм тїктї. Аннан соң цығып барды. Барып барып ал'аїғырның ўрнә јїттї. Ал' аїғыр аны кўрсә утуру кїлдї, кара арғымакбїлән соғышады. Јігіт кара арғымакның јїткїснә отыс кўннї урады. Кара арғымак тўра ал' аїғырға кїттї. Ал' аїғыр цапты тўра. Кара арғымак іәзінә таман кїрә кацты. Ал' аїғыр јїтїп іәзіннн ітәгїндә кара арғымакны тутты. Соғышып кїттїләр јәнә, аўалї ікї ајактан јўрўп соғыштылар тїбішїп, цәінәшїп соң јїргә басып соғыштылар, соң кўцләрї бўтўп јатып соғыштылар. Јігіт ала аїғырны ушлап алды. Кара арғымакның отус кўннн цїттї, јїгірма тоғус кўнн ўтә цәінәптї бїрәўгїнә калыпты. Кўннн ташлады да ал' аїғырны јїдәкләп алып кїлдї батышаға. Батыша тапшырған соң батыша цауцы јїбәрдї кыска. Кыс айтті: «Јакшы, бараїн батышаға. Батыша жабаїға кўмдїрсн алтмыш кулаклы лаї казаннн, су куїдырып тола каїнатсын.» Батыша

су куйдырып кайнатты. Аннан соң кыс айтты: «Барабан соктырып шәһәр халкны жыдырсын!» тиді. Батыша барабан соктырып шәһәрнің халкын жыдырды ажабыннан жүргәннi.

Барды халк жабайға, батыша да барды, кыста барды. Jигiт бармады. Анда бардылар, казандағы су кайнаиды.

Кыс айтты батышаға: «Ушу кайнап жаткан судан жүсүп цык! аннан соң мiн саңа барамын» тидi. Батыша айтты: «Кара арбымаклы jигiт жүсәр» тидi «бу jигiтнi алдырығыс!» Алдырдылар. Батыша айтты: «А, jигiт, сiн бу казандан жүсүп цык!» Jигiт атын аппармады, рухсат сурады атыннан сурағалы.

Сыктап кiлдi кара арбымакка. Арбымак айтты: «Нигә сыктап кiлдiң аузың шәңгәдәi болып?» Jигiт айтты: «Минi жанә хан карғаиды кайнаткан суда жүстүрәдi» тидi. Кара арбымак айтты: «Ник жүсмәiciн?» Jигiт айтты: «Нiцiк мiн кайнап жаткан суда жүсәiн?» Кара арбымак айтты: «Cиn минi бәйләп коi iргәрiдә! сiн жүс!» Jигiт атын бәйләп коиды, барып, кiмiн ciцiп жүсүп цыгып кiттi казаннан. Цыкты да кiндi jигiт.

Кiтiнгән соң батыша айтты кыска: «Кiләмiсiн iндi?» Кыс айтты: «Jок, бу jигiткә бармаимын, саңа барамын, үзiң жүсүп цык!» Батыша жараиды тидi. «Бу jигiт цыкты жүсүп мiндә цыгармын.» Батыша ciцiндi жүскәлi, суға кiрсә тубўнә кiрiп кiттi, казанда кайнады, анда үлдi.

Аннан соң пәри батышаның кысын jигiт алды. Jигiт батыша болды, бiцәсi каныша болды. Кўнў кўн болып уты ут болып, муратларына макеўтләринә jiтiп кўн кўрiп журт басып шунда турўп калдылар iндi.

4. Kijäŭ jыр.

Jil űрсә камыш башы шаушырдашыр,
кыс ўлан боiға jiтiп кылғылашыр.

Cиn jигiт алыр болсаң алғыл минi!
ант ciцiп шiрт кылған соң коiман cинi!

Думбраны ciртә болыр бармакбiлән,
баi кысын сәўсә болыр сәрўак(?)бiлән.

Думбраны ciртә ciртә болдым бакшы,
баi кысын сәўә сәўә болдым jakшы.

Кўпiрдән űтә űтә кўрдiм cинi,
кўп халк арасында сәўдiм cинi.

5. űlән даш.

Ajulән, Ajulән űландашың жар! жар!
űlән әйтәi бiс кiлдiк карындашың жар! жар!

Кара сыjырның мўжўсўн кайрмағыс! жар! жар!
iнәcиnnән баласын айрмағыс жар! жар!

űi тўбәңнiң балцығы ас болмасын жар! жар!
кijәў башын карағыс тас болмасын! жар! жар!

űс атаңның űjўндә ағац бiкләў жар! жар!
жат кiшинiң űjўндә тiмiр бiкләў жар! жар!

Кызыл кызыл корайлар кумда болыр жар! жар!
кызыл бiтлi jиңгәләр тоида болыр жар! жар!

6. Пәри.

Падыша кiттi сўнарға, жабайға цыкты, падыша дәл болды
jухлап жаткан пәригә. Пәринi падыша тутып алды бәйләп. Тутып
ўjўнә апкiлдi. Ja тiмiр сарайға бiкләп коиды туjuk. Аннан башка
ун iкi падыша бар игән, у падышаларға кат jасты: «Мiн пәринi

туттым, сіс пәріні туткансызма? Сіс пәріні тутмаітығын болса-быс сіснің улу падышағыс мін болармын. Сіс мәңә инді конакка кілің!» Падыша аш салып кунакларны саклайды.

Падышаның кіцкінә ұлы бар игәнді, уінап жүріт игәнді ук атышып, аткан ук сараіның тұбәсінә тұшұптұ. Сараіның тұбәсінән сараіның іцінә кіріп тұштұ; бала жоғарда укны істәп тапмайды. Пәрі сараіның іцінән балаға кыцкырыпты: «Уғуң мында жәнім» тіп әйтпті. Бала інәсіннің кіцәсінән урлап ацкыцны алыпты, сараіны ацып кірді. Пәрі укны табып алыпты. Пәрі әйтті балаға: «Ә, балам, сін бармағымны бошат, мін тәмәғә тартаін!» Бала бармакларын бошатты. Пәрі әйтті: «Мін инді жәнім ціңіп бошат! Сінің јакшылығың қацан да болса міндә тік кітмәс.» Бала пәріні бошатты, пәрі балаға укны бірді. «Різа бәіл бол!» тіп пәрі балаға әйтті, бала пәрі қаіда кіткәннн кұрмаі калды. Сараіны бікләп цыкты бала інәсіннің кісәсінә ацкыцын салды, бала жәнә цығып оінап кітті.

Аннан соң ун ікі падыша кунакка килді, падыша кұрмәт ітті кунакларына; кіц болды; падышалар јукладылар. Иртән турдылар сыіламаклыклык килді падышаларға бік јакшы ашларыбілән. Аннан соң барабан соктырып халығын јыіды падыша. Пәрі турған сараіға цығып кіттіләр пәріні карағалы. Сараіны ацтылар, сараіның іціндә пәріні істәп тапмайдылар.

Падыша әйтті: «Пәріні тутұм рас, біцәмдә ацкыц болған, біцәм пәріні бошат канды. Инді біцәмнің башын цаптырармын!» Біцәсін туттылар, башын цапкалы базарға аппаратдылар. Біцәсін ікі кіңәгәсі бар игән. «Абабысның башы цабылады біс кұрмаік!» тіп үігә қаітып кіттіләр. Падышаның пәріні бошаткан баласын дәл болдылар. «Сін, жәнім, нн оінап жүрүісүн? інәңнің башын цаптырады атаң! Атаңның туткан пәрісін інәң бошатыпты.» Бала әйтті: «Інәмнің башын нн цабадылар, бу пәріні інәм бошаткан јок, мін бошаткан.»

Халык арасына барды бу бала: «Інәмнің башын цапмағыс!» тіп әйтті: «Інәм пәріні бошатмаған, мін бошаткан. Інәсін бошатылар, баланы туттылар; баланың башын цаптырғалы падыша

әмр кылды. Ун ікі падыша әйтті: «Пәріні туттың, цын игәнді, ішәндік инді, біснің ун ікі падышаның башы сін бол! баланың башын цапма! карғап цығар бір кіші бірнн јанына!» Падыша баласын ұлтірмаіді, бошатты.

Ун ікі батыша јәшірініп кат јастылар балаға. Бу баланың тонына бу катны бікләділәр. Қацанда болса бу бала ун ікі падышаның башы болыр тіп кат јастылар. Падышалар қаітып кіттіләр. Атасы баласын карғап цығарып іді. Баласыбілән бір карі кіші цығып кітті.

Кұндұс барып кіттіләр, тұндә конып јаттылар, казан асып іціндірді баланы бу карі кіші. Иртә турұп жәнә кіттіләр. Бір ннцә құн барғаннан соң құнләрдә бір құнұ карі кіші казан бішірмәді. Бала әйтті: «Јә, бабам, казан бұғұн бішірмәімісін?» Карт әйтті: «Сін балаға мін кісмәт ітәінмә улу кіші?» тиді. Баланы ұнәціннән ушлап алып урды. Бала әйтті: «А, баба, мінн нн булаі кыласын?» тиді. Бабасы әйтті: «Мін сінн ұлтірәмнн.» Бала әйтті: «Сін мінн ұлтірмә, баба! мін сәңә кісмәт ітәін.» Баба әйтті: «Јакшы, падыша, тоныңны мәңә бір!» Падыша тонын бірді бала: «Сін падыша бол!» тіп «мін сәңә кісмәт ітәін.» Бабасының тонын киді бала.

Аннан кіттіләр, бір шәһәргә јіттіләр, падышаға тұштұләр барып. Кош кұрді падышаны падыша сыіламаклык кылды. Карі кіші падышаның јанында болды, баланы башка јірә мулцада коідылар. Карі кіші әйтті падышаға: «Міннің кулұм шундаі ұнәрлі кіші јұс јылғы ікі јұс ітіп әпкіләді пәстұкпән. Јұс јылғыны бірнн кулұма ікі јұс ітіп әпкіләр.» Баланы цакырдылар. Бабасы әйтті: «Мін сәңә јұс јылғыны бірәмнн, ікі јұс ітіп әпкілмәсәң башыңны мін сіннің цабармын.» Бала сыктап ілән ап кітті јылғыны. Јылғыны аппарып баланың кұці јіт' алмаі жүріді јылғыларға. Бір јігіт килді балаға, тұңарәк јылғыны ацыпцынды, јылғы бу адакның тышына цыкмаіды. Аннан соң јігіт әйтті: «Сін јукла, балам! мін јылғыңны кұтәін!» Јылғыны кұтұп бу јігіт јұс јылғыдан ікі јұс ітті: «Тусым инді тур!» тиді «јылғың инді ікі јұс болды, инді алып қаіт!» тиді. Бала јылғыны алып

кайтты, жігіт тағы аны токтатты кізкініңә сандык бірді бұ-
ләккә. Бала индї жылғыны падышаға апарды. Изәнләділәр ікі па-
дыша ікі жүс жылғы болды.

Бабасы кўжўп китті аны кўрїп «каідан әпкїлдї?» тїп. Бу жїр-
нїң падышасы әйттї: «Кулың сїнїң бїк ўнәрлї жігіт игәндї.» Бала
барып мулцасына жатты. Падышаның бїр сулў кысы бар игәндї,
жігітнїң ікі жүс жылғы әпкїлгәннї бу кыс бїліптї «падышаның ўлы
болыр бу» тїдї. Балаға сыи курдылар, жумшак міндәр бїрділәр
балаға.

Иртәгїсін жүс сыжыр бїрділәр. Бабасы әйттї: «Жүс сыжырдан
ікі жүс іт кўтўп. Іні жүс ітмәсәң башыңны цабармын.» Бала әп-
киттї жабаїға. Тусы кїлдї жана, әйттї: «Мін кўтәін сыжырны, сін
жукла!» Бала жатты жуклап, жігіт жүс сыжырдан ікі жүс кылды.
«Индї тур!» тїдї «ікі жүс сыжыр болды. Каїт падышаға!» Жана
бїр кізкініңә сандык бұләккә бїрдї. Жігіт кайтты падышаға сы-
жырларын әпкїлдї, ікі падыша изәбїн алды, ікі жүс сыжыр болды.
Бу жїрнїң падышасы әйттї: «Ә, кулың ўнәрлї игән.

Иртәгїсін жүс кої бїрділәр, «ікі жүс баш ітїп әпкїл мыны» тї-
діләр. Бала коїларны жабаїға апарды. Тусы јәнә кїлдї, әйттї:
«Сін жукла, тусым, мын караїн коїларны.» Ікі жүс кої іттї, тағы
бїр кізкініңә сандык бїрдї, ўжўнә каїтарды. Падышалар кої-
ның изәбїн алдылар, ікі жүс кої игәндї. Бу жїрнїң падышасы әйттї:
«Hai hai! сїнїң кулың бїк ўнәрлї жігіт» тїдї.

Иртәсї падышаның курткажағы, кысы кїңәш болдылар: «Бїс-
нїң бу падыша картыбыс ісәр болып киттїмә, ул жігіт падыша-
ның ўлы болыр тїп нїк бїлмәдї?» бїс бїләбїс. Нїк әләмәт кылады,
азапка салады мундаї јакшы кїшнї?» Курткајак кысбїлән бїр
болып јәшїрїнїп бїк јакшы асыл тон жігіткә кылдырдылар. Ал-
тыннан жаға коїдылар, ікі жағына кїсә коїдылар.

Курткажағы әйттї падышаға: «Сїс сәілгә цығып бағың па-
дыша ўнәр кылышып бағың! алып цығың шәһәрдән халкбїлән
їрмәкбїлән, сыбыскы сурнабїлән, цығың барабан соктырып.»

Бала іцїцән јакшы тонны кїдї, тышынан кўбўр тонны кїдї.
Падышаларбїлән цығып киттї. Жабаїға барып ўнәр кылғалы.

Падыша әйттї: «Сін падыша, падыша ўнәр кыл бїскә. Бїстә
падыша бїстә кыларбыс сїскә.» Карт кылалмады падыша ўнәр.
«Бу кулўм сїскә мына ўнәр кылсын.» Карт әйттї жігіткә: «Кыл,
кулым, ўнәрїңнї кўрәик!»

Бала коїнынан сандыкны алды, ацыш јібәрдї. Тура болып
киттї, сәўдә кысып киттї, кўлўсў бар базарда. Бїкләп ідї сан-
дыкны, іц нәрсә јок. Падыша әйттї: «Ә, бала, тағы бїр ўнәр
кыл!» тїдї. Бала кїсәдән сандыкны алып ацты. Јау кїліп соғыш
кысып киттї. Сандыкны бїкләп ідї бїр нәрсә јок болды. Падыша
әйттї: «Ә, балам, јәнә ўцўнцї ўнәрїңнї кыл!» Бала сандыкны ал-
ды јәнә кїсәдән, ацып јібәрдї, жыланлар атышып цығып киттїләр,
бїр сан халкын кырып киттїләр. Сандыкны бїкләп ідї, іц нәрсә
јок болды.

Падыша әйттї: «Индї, балам, болыр, ўц ўнәр кылдың. Баба
баланың асыл тоным кўрдї, әйттї: «Бу јакшы тонны каідан ал-
дың? бајағы сандыкларны каідан алдың?» Бала цуап бїрмәдї.
Падыша картка әйттї: «Бала ўнәр кылды, сїндә шундаї падыша
ўнәр кыл!» Карт іц ўнәр кыл'алмады, падыша ўнәрї јок аның-
кы, аның ўцўн карт ајак оїн оїнады. Падыша әйттї: «Бу па-
дыша ўнәрї тўгў!» Баладан сурады: «Сін падышама, балам?»
Бала әйттї: «Рас, мін падышамын; мінї бу карт јолда ўлїтїргәлї
їттї, ўлїтїргәлї іткәндә мін аңа падыша тонымны бїрдїм.»

Бу картны шул јїрдә кўкрәклїктән јїргә кўшділәр, ташбїлән
аттылар, ўлїтїрділәр. Баланың тонын сўтїп карадылар, тонында
кат болған, бу катны карадылар, ун ікі падышаның баша бу
бала игәндї. Падыша ацап калды: «Ун ікі падышаның башын
бїс булаї бїк рәнцїттїк бїлмәї» тїдї. Аннан кайттылар, падыша
балаға кысын бїрдї, падышалығын бїрдї. Бу ілдә падыша бо-
лып, муратларына јїтїп, макеўтләрнї јїтїп јурт басып кўн кўрїп
шундаї турўп калды.

2. Беіт.

Кара орманда капкан салдым
камабілән кішләргә,
жігітлә кіші рәса болыр
башына тўшкән ішләргә.

Јірәнңі атның аі јаллараі
кыбыладан ўргән јіл тараі,
кашлары кара шол жігіткә
камын бојға жіткән кыс јараі.

Мәңгітлә башы аі мынара,
аілым жігіт цығып карарма?
аілымлә жігіт аі барында
бўтән біскә бірәі јарарма?

3. Беіт.

Ултырдым кімә ішәргә,
абынлы суны кидәргә,
базарға барып шірбәт алдым,
тосларымбілән ицәргә.

Алыстан карап кўрінә
баструкның ішікләі кашлары,
ілімдә ўскән жігіт ідім,
сәбәр китті әзтә башларым.

Ауадан цыккан кўк булут,
јаук тағына киләдә кар болып,
јырак аі јірлә мин јатамын,
тоуған ўскән ілімә сар болып.

ТАРҖАМ АУЛ.

1. Беіт.

Јитәгәнгә бараин тисәң
јиті ат кирак;
ара јолда конаин тисәң
ак цатыр кирак.

Јитәгәнгә бара, бара
баурўм су болдыла,
баурўм сў тама тама
јиті кўл болдыла.

Каидан ицтїм кан босаны,
тутылды ісім, lillahi!
сулумбілән аірылдылар
кара кўзім, lillahi!

Уцўп барар ләкләкїм бар,
ауалап уцар-аі,
ајабында тәсвїк баўм
уцса тартылар-аі.

4. Beit.

Казак мінәр ал'ажак,
жауданла соңга калаик!
Парансус тигән Арәп жауны
тау астынан цулғаи алаик.

Timirlä kapka ip kылса,
ацылыр катты jil болса,
каитарсаң патша каітыр ідм
болцаулы күнүм толса.

5. Хаилабїлән албан падышаның кысы.

Бір шәрәдә карт бар игән, картның бір жалғыс баласы бар игән, бу баласы атасынан акца сурады, атасы тўрт тәңки акца бирді. У акцаға баласы ўц жалцы жаллады, жүгә сүидырдылар, ул жүгәдән іләк кылдылар, ул іләкнә базарға аппарып бала сатты. Тўрт жүс сом акца алды, атасына каітып килді, атасына албан акцасын каітарды. Бала инді атасынан аірылып башка шәрәгә китті.

Шул шәрәдә бір ўигә кирді, кірсә бу ўидә бір карт јуклап јатыр игән. Ул ўидә јирдә бір кағас јатты; ул катта јазылыпты: «Ір кішідә бала табады» тіп јазылыпты. Бала ул катны окуды да, әйтті: «Ір кіші бала тапмас, бу картка бала кәрәк болса мін аға бала болаин!» Бу сўсін әітіп бала бу картның астына кіріп јатты. Бала анда јатып сыктады. Карт ујанды баланы алып әйтті: «Ә, мін бала табыпмын.» Кәпләштї бала бу картмїнән. «Мін кимнән тўдым?» тиді. Карт әйтті: «Міннән тўдың.» Бала әйтті: «Інәм каіда?» Карт әйтті: «Атаңда болырмын, інәңдә болырмын.»

Карт балаға ўиләрін ітлікләрін кўрсәттї, бір баі кіші игән. Канца алтын анда болды! канца кўмўш анда болды! канца асыл

мал анда болды! Бір ітліктән бала бір сўрәт тапты. Картатаға килді, сўрәтнї кўрсәттї. «Бу нї сўрәт?» тіп сураиды. Карт әйтті: «Мін пәлән шәрәдә кыска ашык кылғанмын. У кысны алалмағац ўшпў сўрәтнї кылдым.» Бала әйтті: «Бу сўрәтнї бір маңа, мін кысыңны істәим!» тиді. Бајағы сўрәтнї карт бирді. Бала сўрәтнї алып карттан јол харцын сурады. «Мін јолға бараин, атам, пәлән кысны істәргә, сін маңа мал бір! акца бір!» Карт мал бирді, акца бирді, баласына рухсәт бирді. Бала јулға цыкты, карт ўидә калды.

Бала барды, барды, кысның шәрїнә јігті. Анда ўи алды, лавкасын турбуусты, сауда кылып жүрдў. Бу кысны сураса, ілдә бір кіші аға цауап бирмәді. Шунан бір јітім курткајакка кирді, ул курткајакка кўлмәк кигістї, аш бирді. Курткајактан сурады: «Ә, курткајак, бу шәрәдә мундаі кыс барма?» тиді. Курткајак әйтті: «Бар» тиді, «бу падышамысның кысы. Бу падышаның кысы кішігә кўрїнмәиді.» Бала әйтті: «Бу кысны мін нїцк кўрәин?» Курткајак әйтті: «Пумаға күн бу кыс суға цығар кимәбілән, анда кўрмәсәң кўрмәссін.» Бајағы бала кыс кимін киді, тиңис ітәгїнә цығып ултырды. Шол хазырында сырлы кимәбілән кыс цыкты. Кысны кўргәц тактаға ултырып кыска таман ішіп акты. Шул сағатта бала суға харык болды. Кыс мыны кўргәц бу кыс кимін кигән јігітнї кимәсінә алды. Шул судан кырға цыктылар. Кыс сурады: «Ким баласы болырсын?» тіп сурады: Бала әйтті: «Міндә падыша баласымын» тиді. Кыс әйтті: «Сін падышаның баласы игәнсін, сін каідан суға харык болдың.» Јігіт әйтті: «Мін кїрәпләдән јығылдым, шул тактаға бастым, шул тактаның ўстўңдә бір јиргә ыктым.» Кыс әйтті: «Маңа кїсмәткә лајык игәнсін, біргә тураик.»

Ўјјүнә килділәр. Кыс әйтті атасына: «Бір кыс бала таптым судан.» Атасы әйтті: «Хош кўрсәң азра!» тиді. Ікәў біргә жүрдўләр. Бір күндә ікәў суға тўшәргә бардылар. Кыс тўштў, бала тўшмәді. Кыс сурады: «Ник тўшмәисін?» Бала әйтті: «Судан харык болдым, коркамын. Сін тўшкўл! мін сінї јўаин!» Аннан соң кыс сўға тўштў, бу бала кысны јуды. Ўјгө килділәр.

Бір кўнләрдә кыс мулца јакты, балаҗа әйтти: «Мулцаҗа бұ-
гүн шўшәик биргә.» Мулцаҗа тўштўлар. Бу кыс кимин һәм цитти,
јигит аўрәтин кўрсәтмәдә. Кыс әйтти: «Ник кўрсәтмәйсин?» Јигит
әйтти: «Ә, кыс, мин јигит болырман. Саңа ашык кылғанмағымдан
ўшпў шәрғә килдәм, ўшпў хәиланы таптым сени кўрәргә. Саңа
ашык кылғаны ўңўн минң жаманлығымны ташла. Икәўмис ко-
шылаик.» Кыс әйтти: «Мини бурун киши кўрмәгән, син мини кўр-
дң. Кудаи тағала мини бужурған саңа, бужурған болса накылып
аларсын? Шул хәилабилән албын. Ўңўннан јир астында јол жаза
минң ўңўмгә.»

Јигит инди ўңўнә кәитти. Киши жаллады, јир астыннан ўс ўңўн-
нан кыс ўңўнә јол јазатты. Шул јолдан кыска барып кирди јигит.
Кыс әйтти: «Син мини аларға тисәң атамны ашка цакырып хўр-
мәт кылбын!»

Јигит кәитти, кысның атасын цакырып хўрмәт кылды. Кыс-
ның атасы әйтти: «Саңа бир лајык кысым бар, ўс кысыма хиз-
мәт кыла тыбын кыс. Шуны хош кўрсәң бирәин!» Бајағы јигит
сўсін тыңлады, «алаим» тиди. Атасы кысына барды, кысына
әйтти: «Шул тап алған кысыңны бу баи кишигә бирәин!» тиди.
Кыс әйтти: «Бир! бу баиның ўңўнә бар! мин кысны јибәрәим.»
Атасы баиның ўңўнә барды. Шул хазырында кыс јасаған јулы-
билән јир астындан баиның ўңўнә барды. Атасы кирсә кысны
кўрди. «Бу минң кысым» тп кәитып барды ўс ўңўнә. Кыс јаса-
ған јулбилән јир астындан ўңўнә кәитти. Атасы кысына кирди,
кыс ултырғанын кўрди. Атасы әйтти: «Баиның ўңўндә ултырған
кыс син тўгўлмисин?» Кыс әйтти: «Јок, мин тўгўлмин.» Атасы јәнә
баиның ўңўнә барды, кыста барды.

Атасы әйтти: «Бу кысны саңа бирәим! аламысын?» Јигит
аламын тп әйтти. Шул сағатта атасы ўс кысына ника окуды.
Падыша ўңўнә кәитти, кыска барды, кыс ўидә болды.

Тўрт кўнәп турды бу баи бу шәрдә. Сауда кылған бу мал-
ларын ўс атасына кәитарды. Аннан соң ханға барды, ханға
әйтти: «Маңа кўц кәитарға хатынымны аппарат рухсат биргил!»
тиди. Хан: «Рухсат бирдәм» тиди. Кўц кўцәргә тамам шәиланды.

Хан кысына барып әйтти: «Мин тусымны узатып барамын.» Кыс
әйтти: «Хош, таксыр ата узат!» тиди. Шул сағатта ата, ўңўннан
цыккац кыс бајағы јолдан хазыр кјәўнә барды.

Јигит инди кәитып китти, атасы ницә јиргә узатып барды. Шул
јирдә хошлаштылар. Јигит хатынын аппарат, хан ўс ўңўнә кәи-
тып килди. Киргәц кысның ўңўнә кыс јок болды. Бајағы баја
кағас јибәрди: «Син минң кысымны алдап алыпсын» тп. Кыс
кағасын кәитарды: «Ә, атам, ўс әмәриңбилән мини бирдң» тиди.

6. Тимиргәндик.

Бар игән бир падыша, аның бир ўц ўланы бар игән. Бир ўла-
нын жылғы кўткәли цығарды. Ол жылғызын кўтәлмәи јухлап ка-
лыпты. Јухлағанда кўп жылғы јуғалды. Ўигә килип атасына әйтти:
«Ә, атам, жылғы кўтўп јухлап калып мын, билмәдәм ни нәрсә биснң
жылғымысны алып китти.» Атасы икицә ўлын јибәрди. Органцы
ўлы тағы јухлап калды, тағыда кўп жылғы јуғалып китти. Ата-
сына јәнә килди органцы ўл әйтти: «Мин јухлап калдым, кўп жыл-
ғы јуғалды, мин кәида килгәнн билмәимн.» Ўңўнцә кўндә атасы
ўс китти жылғы кўткәли. Кицкинә баласы әйтти: «Миндә барамын.»
Атасы әйтти: «Син кал мында, кицкинәсин!» Айтсада бала калмады,
биргә барды. Тўндә атасы јәнә јухлап калды, бајағы бала јух-
ламаи кўрп калған. Орта тўндә жабылып јаткан тонының астын-
нан кўрди, ўц Јилбигән килди. Аузынан жалыны цығады, кўтнән
уцкун цығады. Бу Јилбигәнләр жылғыны сўрўп киттиләр.

Иртән атасы турды, кўрсә тағы жылғы јок болды. Атасы
әйтәди: «Мин јухлап калдым, кәида киткәнн билмәимн. Бала әйтти:
«Мин кўрдәм, орта тўндә ўц Јилбигән алып китти» тиди. Ўигә кәит-
тылар. Атасы ўланларын цағырды, әйтти: «Ә, ўланларым, бу
жылғыны истәў кәрәк.» Икә ўланын цығарды жылғыны истәгәли.
Кици ўлы әйтти: «Ә, атам, маңа да рухсат бир! кици болсамда биргә
барамын, казанни бишпәрәмин.»

Ўц ӯланы жылбыны істаўғә китті. Бір жіргә киліп кондылар. Ол жірдә бір міс кўпір бар игән. Бајабы ағалары ікі ўртәк атып алып цыкты. Кіцик ӯлы әйтті: «Инді, ағалар, сис јухлаң, мин бу ўртәкнї јулўп бишірәин.» Булар јухлап калдылар, кици ӯлы ўртәкнї јулды. Су алғалы тўштў қазанға. Кўпір астына јатты, кїрїп жылбы кўпірдән узўп китті. Жылбы бўттў соңынан килди бір ўц башлы Јилбигән. Јилбигәннїң аты кўпіргә тўшмәдї. Јилбигән атыннан тўшўп атын урды:

Атым, сін нїк бармаисын?
Тимїргәндїк тўмаған,
тўсада мында кїлмәгән.»

Бајабы бала кўпірнїң астыннан цығып килди, әйтті:

Нїцик атың коркмасын?
Тимїргәндїк лўғанда,
алтыңа килїп турғанда,
ук атышмак кәрәкмә?
саңа кўрәш кәрәкмә?

Јилбигән әйтті: «Ўц кўрәш кәрәк. Ок атыш атаң баурына каталсын!» Алышып туташтылар, кўрәштїләр. Кўрәшїп бајабы Јилбигәннї алып урды; ўс башын кїстї, кўпірнїң кабатына салды. Каїтты бајабы бала қазаннї жаңа бишірди.

Әкәләрїн ујатты. «Турўң!» тидї «қазан биштї.» Әкәләрї турўп ашандылар јўшып. Бајабы бала атларын ап килїп, іәрләп киттїләр. Бајабы кўпіргә цығып јиттїләр. Бајабы кўпірдән цығып кїскән башларын кўрдиләр. Әкәләрї әйттїләр: «Бу нї нәрсәнїн башы?» Кіцик инїләрї ўндәшмәдї.

Јәнә киттїлә јолбїлән. Барып барып бір кўмўш кўпірнїң јанына килдїләр. Килїп јәнә бу кўпірнїң јанында кондылар. Әкәләрї јәнә ўртәк аткалы цыктылар, ікі ўртәк јана атып апкїлдїләр. Кіцисї әйтті: «Сис, ағаң, јухлаң! мин аны јулўп бишірәин. Әкәләрї јухлап калды, бала бу ўртәкнї јулды; јулдыда су алғалы тўштў

јана. Кўпірнїң астына јана кїрди, кїргәндә јана жылбы кўпірдән усты. Кўпірдән усўп бўткәндә жылбы. Соннан әдәп кїләдїгән алты башлы Јилбигән килди. Јилбигәннїң аты јәнә кўпіргә тўшмәдї. Јилбигән атыннан тўшўп атын урды.

Атым, сін нїк бармаисын?
Тимїргәндїк тўмаған,
тўсада мында кїлмәгән.

Бајабы бала кўпірнїң астыннан цығып килди, әйтті:

Нїцик атың коркмасын?
Тимїргәндїк тўғанда,
алтыңа килїп турғанда,
ук атышмак кәрәкмә?
саңа кўрәш кәрәкмә?

Јилбигән әйтті: «Ўц кўрәш кәрәк маңа, ук атыш баурына јўрәгїнә каталсын.» Кўрәштїләр, кўрәшїп Тимїргәндїк алты башлы Јилбигәннї алып урды. Алты башын цапты, цабып кўпіргә салды. Каїтты бајабы қоналғысына, қазанға су қуиды, ўртәкнї бишірди.

Ујатты әкәләрїн: «Бўттў ашымыс, қазан ицкәлї турўң!» тидї. Турдў әкәләрї, јўшып ашандылар. Бајалары атларын әпкәлдї, іјәрләдїләр, минїп киттїләр. Бајабы кўпіргә јиттїләр, әйттїләр: «Бу кїмнїң башлары, нї нәрсә ўлтїргән мыны?» Кіцисї ўндәшмәдї.

Киттїләр јәнә јолбїлән, барып барып алтын кўпіргә јиттїләр. Јәнә қоналғы алдылар. Ікї әкәсї јана ўртәк атып апцыкты. Әкәләрї јухлап калдылар, бала ўртәкнї јулўп су алғалы тўштў, тағы кўпір астына кїрїп јатты. Жылбы јәнә кўпірдән усты, соңынанда ун ікї башлы Јилбигән килди. Ун ікї башлы Јилбигәннїң аты кўпіргә тўшмәдї. Јилбигән атыннан тўштў, тўшўп атын урды.

Атым, сін нїк бармаисын?

Тіміргәндік тумаған,
тұсада мында кілмәған.

Бажағы бала кўпірнң астыннан цығыш килді, әйтті:

Ніңік атың коркмасын?
Тіміргәндік тұбанда,
алтыңа киліп турбанда.
Ук атышмак кәрәкмә?
саңа кўрәш кәрәкмә?

Јилбәған әйтті: «Ўц кўрәш кәрәк маңа, ук атыш баурына јўрәгінә каталсын!» Кўрәштїләр, кўрәшїп Тіміргәндік алты башлы Јилбїгәннї алып урды. Ун ікї башын цапты, цабып кўпіргә салды. Каїтты бажағы коналбысына, казанға су куїды, ўртәкнї бїшїрдї.

Ујатты әкәләрїн: «Бўттў ашымыс, казан ицкәлї турўң!» тїдї. Турды әкәләрї, јўшып ашандылар. Бајалары атларын әпкәлдї, іјәрләдїләр, мїнїп кїтїләр. Бажағы кўпіргә јїтїләр, әйтїләр: «Бу кїмнїң башлары, нї нәрсә ўлтїргән мыны?» Кїцїсї ўндәшмәдї.

Кїтїләр јәнә јолбїлән. Барып барып јїтїләр бїр јїс сараїға. Кїцїсї әйтті: «Әкәләрїм, турўң! мїн мында кїрїп бағаїн.» Атыннан тўштў, сараїның ишїгїн істәдї. Ішїк тапмады, істәнәдә ўц кыл тапты, аны тартып ўц ішїк ацылды. Кїрдї іцїнә. Јїлбїгәннїң бїцәсї анда ўц башлы баланы тїрбәтїп ултырды. Баланы ајағынан алып істәнәгә сокты. Улу әкәсїн цағырды. «Бу сїнїң бїцәң ігән» тїдї «сїн мында кал.»

Кїцї әкәсїбїлән бала тағы кїттї; барып барып бїр кўмўш сараїға јїтїләр. Тіміргәндік атыннан тўшўп ішїк істәдї; алты кыл тартты, алты ішїк ацылды. Сараїға кїрдї јәнә, алты башлы баланы тїрбәтїп бїр катын јәнә јатыр. Баласын ајағынан ушлап істәнәгә сокты. Цағырды ағасын. «Сїн мында тур! сїнїң бїцәң мында ігән» тїдї. Бїцәсїбїлән әкәсїн мында калдырды.

Ўсї јәнә јолбїлән кїттї. Барып барып алтын сараїға јїттї.

Істәнәдән он ікї кыл тартты, он ікї ішїк ацылды. Тіміргәндік кїрдї ішїктән, он ікї башлы баланы тїрбәтїп јәнә јатат ігән катын. Јәнә бу он ікї башлы баланы тутып істәнәгә сокты. «Сїн, тїдї, мїнїң бїцәм ігәнсїн.» Атка мїндїрдї бу бїцәнї, ікәў жылбы істәї кїттї. Жылбыны таптылар. Әдән алып жылбыларын каїттылар. Уртанцы әкәләрїнә кїтїләр. «Цығың, ағам» тїдї «жылбыларыбыс ап каїтаїк!» тїдї. Цығып мїндїләр, тўртәў болып кїтїләр. Бїр нїцә вакыт соң улу ағасына јїтїләр. «Әкә, цык!» тїдї, «жылбыбысны ап каїтаїк!» Індї алтау болып јїрїнә каїтып бардылар. Јоллағаї кондылар.

Тіміргәндік әйтті: «Інәмнән тұбанда јухламадым, мїнїң јухўм кїлдї індї, мїн јухлаїн!» Әкәләрї «јухла!» тїдї. Тіміргәндік әйтті: «Мїнї ујат'алмасағыс сақламағыс! катынымны калдырың маңа!»

Індї јухлады Тіміргәндік. Әкәләрғә уї кїрдї: «Атам патшалығын мыңа бїрәр, жылбыны бу тапты тїп.» Бїрәў әйтті: «Мыны ўлтїрәїк!» бїрәў әйтті: «Ўлтїрмәїк! ајағын тобуғынан кїсїп калдыраїк.» Бажағы баланың ајағын тобуғынан кїстїләр, ујанмаїды. Калдырдылар, ајақларын бәїләдїләр канцығасына, бїцәсїн алып цыктылар. Ўїгә килїп атасына әйтїләр: «Інїмс ўїдї, мына ајақлары.» Бїцәсїн кул ітїп жылбысын кўттўрдўләр.

Тіміргәндік ујанды, ујанса атыда јок, бїцәсїдә јок, ікї ајағыда јок. Сыктады Тіміргәндік, турды, аның соң тобуғўбїлән јўрўп кїттї. Барады, барады, бїр сокырға сўрә болды. «Ја, сокыр тос! тїдї, азығың барма? мїн ачыктым.» Сокыр әйтті: «Саңа бїрїп нї ашаїн соңынан?» Јїгїт әйтті: «Сїнїңкї ашаїк, алла ўзї азығың бўткән соң бїскә азык бїрәр.» Сокыр әйтті: «Јараїды.» Бїшїрїп ашандылар, ашанып тојып кїтїләр јолбїлән. Бїр кулакка ўзўрә болдылар. «Ја, кулак, азығың барма?» ашаїк!» Бажағы јәнә ашандылар, ашанып кїтїләр јолбїлән ўц маїп.

Тобајак кулакка мїндї. Улар барып барып урманға јїтїләр. Урманда мал ўлтїрдїләр, кїш ўлтїрдїләр, кундус ўлтїрдїләр, тўлғў, бўрї, кїк ўлтїрдїләр. Шонда ўї салдылар, ітїк салдылар, турдылар мында.

Уларның малын Јїлбїгәннїң курткајағы урлады. Бажағы ікї

маһны сокырны кулакны Тиміргәндик кұнарға жібарді. Тиміргәндик ұйда калды, тимір ырғақ жазады. Бајағы Жібігәннің курткажак килді мал урлағалы, кирді ұигө. Тобајак тұштұ кіштәдән, ырғақбилән аузына курткажакны каптырды, ішіккә бәйлән койды цынцырлап. Маһлар килді сұнардан, тобајак малларын ташыды. Тослары ұигө кирді, ашандырды, тојындырды тосларын.

Курткажакка сокырны јуттурдылар. Тобајак кирді курткажакны камцыбилән. Курткажак кусты, сокыр кұсәләнп цығышты аузынан. Аннан соң кулакны јуттурдылар. Јәнә кирді камцыбилән тобајак. Јәнә кусты курткажак, кулак колланып аузынан цыкты. Тобајак әйтті: «Ја, инді мині јуттырың!» Тобајакны јутыш иди курткажак. Кирә башладылар икәў курткажакны. Курткажак кусмады. Ұлтірә кирп коидылар. Ұлгән соң курткажакның курсағын тиштіләр, јок болды курсакта. Сұағин жарып істәдиләр, бармак јиликләріп істәдиләр, цығанакның јилигіннән таптылар, бір садак ок јонып јатты иңдә.

Тиміргәндик әйтті: «Ник тис суктыңыс? јана ики садак ок јоныр идм, инді мал ұлашәик.» Малың ұлаштіләр. Сокыр кұсәл болып китті, кулак коллы болып китті, Тиміргәндик бұтұн ајакбилән ұигө кайтты.

Ата шәһәринә јитті, бір тубан әбәсинә кирді. «Бар атама!» тиді, әйт: Тиміргәндик улың килді.» Барып әйтті әбә: «Атам, балаң Тиміргәндик килгән.» Атасы әйтті: «Апкіл мында, кұраин!» Атасына аһарды, кұріштіләр, таныштылар. «Біцәм бар иди» тиді, ул кайда?» Атасы әйтті: «Биләимін, балам, бицәңні, ағаларып бір кұң бицәни апкілгән ул јүрди ат кұтұп.» Апкілтирди аны. Таныштылар бицәсбилән сыкташып. Тиміргәндик әйтті: «Ата, шәһәр халкын јыдыр, ағаларымбилән оинға цығабыс» тиді. Атасы јыдырды шәһәр халкын. Јалаңға цыктылар оинға. Тиміргәндик әкәләринә бирәр ок бирді. «Минә аклыкбилән јүрсәгис цырғыған оғым кұсәмні жарып тұшеин. Каслыкбилән јүрсәгис тубәгистән тұшеуң ајағынан цыксын!» Бір тигәцкә бір маныт салды. Мин әуәл цырғыин! каслыкбилән јүрсәм тубәмнән тұшеуң! аклыкбилән јүрсәм осу манытны жарып тұшеуң!»

Тиміргәндик цырғыды окны, куніўк китті оғы, килп тұштұ

манытның ортасыны. Улу әкәсинә әйтті: «Инді сін цырғы!» цырғыды тубәсинән тұштұ ок, Ұлди улу әкәс. Кіци әкәс цырғыды јәнә, ок кұтәриди, тубәсәни тұштұ, ајағынан цыкты. Ики әкәс Ұлп калды. Әкәләрнің бицәләрин кұң итті. Ұз патша болды.

7. К Ұ д а с.

Бар игән тиді бір баи, аның бар игән бір ұлы, бу ұл ајактан јүрүмаиди һәмә утырып. Атасы имләтләргә им табалмаиды. Базарға китті тағыда атасы дәри алғалы. Базарда бір карт ұзәрә болды, бу бајағы баиға әйтті: «Дәри алмадыңма?» Баи әйтті: «Дәри алмадым.» Карт әйтті: «Алғыл бір јарты бәсмән маи, алғыл он кұрәнкә ун, аны апкілп куимак куидыр, балаға јидірмәсә! киттә утызып кои жоғары. Сін Ұзң Ұидән цығып, тышкары тәрәздән кұт аны. Бајағы бала ајакбилән барып бајағы куимакны јір. Аннан соң аны Ұзәрә кирп бар! аннан соң баланы јибәр су апкілтиргәли.» Баи инди бір јарты бәсмән маи алды, он кұрәнкә ун алды, алып Ұигө килді. Ұигә килп куимак куидырды, куимакны жоғары утысты. Атасы тышкары цыкты кұткәли тәрәздән. Бала турды, ајакбилән јүрүп бу жоғары утыскан куимакны јиді. Бајағы ата Ұзәрә кирп болды. Урусты баласына, индиргәли суға јибәрди. Бала су индирп бұткәндә карт баланы отунға јибәрди. Отун апкілгән соң бицәнгә јибәрди. Бицәнгә јибәргән баланы падышаның кызы кұрди.

Падышаның кызы кұлди бу балаға кұдәс тип. Бајағы бала әйтті кыска: «Ә, кыс, ики кат болсаң! куманлы болсаң!» Бајағы баланың тилибилән бу кыс куманлы болды. Бір ницә вакыт соң падыша кызының куманлы болғанын билди. Атасы кысны падырды, әйтті: «Сін ким кишидән куманлы болдың?» Кыс цауап таппады. Хан бујурды «Бу кызымны дәрјаға ташлағыс!» Падышаның бір кишиәи әйтті: «Ә, падыша, мыны ташламаң! Бис бу кысның баласының атасын таптыраик!» Падыша әйтті: «Аны кайдан табаик? кызым Ұзә билмәс.» Хан кишиәи әйтті: «Ә, падыша, бу баланың атасы бір картның кұдәс баласы болыр» тиді.

Күдәснi кiлтiрдiләр. Баласы тўған соң аҗак ұстўнә јўгўрдў. Бајағы падышаның кiшiсi әйттi: «Ә, падыша, бу күдәс атасы болса баласы аңа барар, куцакланар.» Бу бала картның ұлын күрдi, аңа јўгўрдi, куцакланады.

Падыша аңуланды, бiр боцканы кiлтiрдi, ұцаўндә, күдәснi, ўс кызын балабiлән боцкаға тыктырды. Боцканың тышынан цәмбәр салды, тыңыттылар. Дәрјаға ташладылар. Бу боцка дәр-жабiлән кiттi. Боцка ығыш барып кўп јiргә кiтiп кырға цыкты. Боцка жарылды, ұцаў боцкадан тiрi цыктылар. Цыккан јiрiндә ўi салдылар, анда турдылар, бајыдылар.

Бајағы падышаны кiјәў ашка цағырды. Падыша кiјәў болғанын бiлмәдi. Падыша барды бу кiјәўнiң ўјўнә пәлән халығы-бiлән. Падыша әйттi: «Бiс кўп халыкбiлән кiлдiк, бiснi тоидырал-мас, нiбiлән тоидырсын?» Кiјәў кәiнысын аш кылы сыiлады, кәiнысын халкыбiлән тоидырды. Кәiнысы әйттi: «Бу јiгiт кәiдан акцаны алды? кызым бiстән акца урлағанды» тiдi. Кiјәў кәiны-сына ўс ўјўн күргәстi, iтiгiндә алтын кўмўш кўп болған. Кәi-нысы кәiран калды. Падыша кiјәўнә падышалығын бiрдi. Iндi бала ўзi падыша болды.

КАЛМАКЛАР АУЛ.

1. Хаiр бiргән кыс.

Бiр шәрдә бiр падыша бар iгән, ол јазў цығарды ўзiнiң кол астындағы цамағатына: «Сурамцыға хаiр бiрмәсiн!» тiп. Сурамцыларға ўс падышаның әмрi тутып iц бiр адам хаiр ых-сан бiрмәдiләр. Шонан ацлыкка iндiгiп шол сурамцылар тiлән-цiләр фақырлар ўлә башладылар.

Шонан ацлыкка iндiгiп бiр кары сурамцы кiшi кiлiп орамда утырады. Падышаның кызы тiрәзәнән утырып бу карт кiшiнi күрдi, күрiп рахiмы iндi. Бајағы сурамцыны тiрәзәнән цағыр-ды, бiр нан бiрдi алланын рiзалығы ұцўн. «Адам падыша болса худа та'ала бу пәны дўнјада падышалык бiрдi. Падышаның па-дышасы худаi та'ала јараткышы. Бу адам цан дәсiм кылса па-дышалығы бўтәдi.»

Ол заһылцы нанны алғацтан шатланып кiттi. Јолда ашанып бара јатыр. Падыша ўјўнә таман кiлiп бу картны күрдi. Бу картны туктатты, бу заһылцыдан сурады: «Бу нанны кәiдан алдың?» Карт падышаға цауап бiрдi: «Бiр пәлән ўлкән ўидә бiр кыс бiр нанны бiрдi» тiдi. Падыша әйттi: «Ул кыс бiргән болса сiн мiнiң кәрәтiнә утыр, бу кысны мәңә күрсәт.» Бу картны ултысты арбазына кiрi алып кiлдi. Падышаның ўс ўјўнә кiл-

дїләр. Карт әйтті: «Ошу үйдә мәңә нанны бірдїләр, бу ыск бірді» тиді.

Падыша хазыр бу шәрнїң цәмә' әтін жыдырды күллүсүн, кызын алдырды шол жіргә. Падыша әйтті: «Минің әмрїмнї тутмаинца сін бу сурамцыға нанны бірдің, бұтән кїшіләр минің әмрїмнї тутып бїрмәдїләр.» Кыс әйтті: «Мин кары кїшіні ацлыкка індігїп кїлә јатканнан соң рахїм кылып бїрдїм ацлыктан үлмәс-сін тїп. Сін падыша болсаң бу пәнї дўнјада, падышаның падышасы хадыр шоның рїзалык үцўн бїрдїм.» Падыша әйтті: «Ја, јакшылар, муллалар һүкўм кылыбыс, бу кызым минің һүкўмнў тутмаинца нїк бїрдї?»

Муллалар әйтті: «Ўзїң сін падыша, бу ўзїңнїң бала, бїс һүкўм кыла алмайбыс, ўзїң һүкўм кыл!» тїп әйтгїләр.» Атасы кыстан сурады: «Сін каісы колынан бїрдїң?» Кызы оң колын кўрсәттї «шунўңбїлән бїрдїм» тиді. Падыша кызының оң колын тїрсәктән цабып бошатты. «Сін минің әмрїмнї нїк тутмадың?» тиді.

Кыс цыкты јабанға, јабанбїлән утырып барады, бїр бұтән шәрїнә јакын жіттї. Шул шәрнїң падышасы сәір кылбалы цыккан ігән, бу кыска каршы болды. Падыша ошу жірдї токтады, әскәрдән бу кысына јўк барды. Сурады: «Сін нї кыссын?» адәммїсін, пәрїмїсін?» тиді. Кыс әйтті: «Мин пәрї тўғўлмїн, мін адәммін.» Падыша әйтті: «Сін адәм болсаң минің бїр ўлым бар, шоңа һәләл цўплўккә кабыл кўрсәң алып каітаим!» Кыс әйтті: «Падыша іріклї, ўлың јаратса рїзамын.» Шол әйткән сўс бајында падыша алып каітты ўјўнә. Ўлын цабырды. «Мин ўлым, мін јалаңдан бїр кыс алып кїлдїм, сәңә јараса мін аны цўплўккә кошамын.» Ўланы кїлїп кўрдїдә, кысны бїк јаратты, әйтті: «Мин мындаін кыс јарамағацтан кїм јарар? бїк кўп јарар.» Мулланы цабыртып кутба ојутты, ўлына нїках кылды. Падыша пәлән һўпрадә ікәўн кїргїстї, ўзї кўрїнмәі алардан ілік кїрдї, алар нї кїпләрїн бїләр үцўн.

Кысбїлән жігїтнї шул һўпрагә апкїрдїләр. Апкїргәцтән жігїт кыска әйтті: «Сін мәңә хатын болдың, хатын іргә кїсмәт кылмак кїрәк, сін мәңә су бїр!» Кыс турып кїјәўгә сул колы-

бїлән су алып кїлдї. Су алғацтан жігїт әйтті: «Хатын, сін мәңә башлап кїсмәт кылўнда сул колыбїлән кылдың. Нїцә кїмләндїң? нїк оң колыбїлән бїрмәдїң?» Кыс әйтті: «Ә, ыллаһї хадыр пәрвәрдігәр, ўзїңә заһырләсә! минің ыхласым ўс бїрлігїңә рїзалығыңа хаір бїргән үцўн ошу колымнан колсыс болдым. Сін јараткан бәндәңнїң алтында мінї шәрмәндә кылмасаңца!» шоләі тїп кыс сыктады.

Шул хазырында тауш ішїлдї жоғарыдан: «Колың жоғары кўтәр!» Жоғары колын кўтәрўбїлән кулсыс ігәннї жігїт кўрдї, әм падыша кўрдї. Кўтәрўбїлән худаі та'аланың кўдрәтїбїлән әўәлгїдәі коллы болды. Бу халларны ішїтїп падыша тура кїлїп сыктап кысны куцаклап алды. «Балам, сіннїң халың мындаим'їдї?» тиді. Аннан алып цығып бїр бұтән һўпрагә коиды. Һәм ўлын шу кўнўндә нїках болсада кошмады кыска. Кїң конып іртә турдылар. Мулланы цабырыш, халкын жыјып, тоїлар кылып, јаңада нїках кылып кошты кысны ўлына.

2. Арүн әррәшітнїң ўлы.

Арўн әррәшіт тїгән падыша бар ідї, анын ўлы кызы јок ідї, јәшї баїдак јәшкә жіткән ідї. Худаі та'аладан ўлан тїләдї, худаі та'ала тїләўн мәкбул іттї, хатыны хамїма болды. Ајы кўнў тулды, дўнјаға ўлан кїлтїрдї. Падыша аны кїшіннї кўзїнә ајатты, кїші кўзї тїмәсін тїп ышык жірдә азрады. Ўланға тїл цыкты, тїлі обырлык болды. Атазы кїшіннї кўзїнән саклап, жір кас-тырды, жірнїң астында ўї кылдырды, дўнја јарыбы тўшмәсіккә. Ол ўїгө он ікї мулла тўшўрдў шул ўланны убытарға. Ол он ікї мулла он ікї јыл обытты, дўнја јарыбын кўрмәдї.

Он ікї јыл тамам болғанда инә аш алып тўшкән цакта дўн-жаның јактызы тўшўп кїттї, ўлан шол дўнжаның јактызын кўрдї. «Инә» тидї «бу нї јарык тўштў? тїп сурады. Инәзї әйтті: «Дўнја јарыбы тўштў» тидї. Ўлан сурады: «Бу дўнја ікәўмә?» Инәзї әйтті: «Балам, дўнја бїрәў.» Ўлан әйтті: «Бїрәў тїп әйтәсін, бїсннїң

туратыбын жірібіс дұнја тұғұлма? ол кўргән жарығы кыямәт жарығыма?» тіп сурады. «Јок, балам, ул кыямәт тұғұл, пәні дұнја» тиді. «Сін мында жір астында турасын.» Бала әйтті: «Бу жалған дұнја нидәін кўрп баксам іді» тиді. Інә әйтті: «Балам, ул жалған дұнја шундаін. Шәмнің ніңік сўндірәсін ні тұрлў каранғы болады, шәмнің јакканда жарык болыр. Јалған дұнја шул шігілі. Кўн цыкканда бу шәм јаккандаін. Кің болғанда бу шәм сўндіргәндә бу шігілі караңғы болады кўн конғанда.» Балазы әйтті: «Айғаи бу жалған дұнјаны кўрәр ідім. Халык кўп шәһәр бар, шунў баксам іді. Атамға әйтсәң іді, цығармас'иді дұнјаға.» Інәзі әйтті: «Јараиды, балам, әйтәін.»

Инәзі баланың јанынан цығып китті, ірі Арўн әррәшіт падышаның кашына килді, әйтті: «Мін, падыша, балаңа тағам ап тұшкәи ідім, шунда дұнјаның жарығын кўрді. Сурады: Бу ні јакты, ол жарык, балам, дұнја тіп әйттім. Бала әйтті: Бу біснің туратыбынымыс дұнја тұғұлмә? ол инді цын дұнјаның жарығы тұштўмә? тиді. Мін әйттім: Јок, балам, ол цын дұнја тұғұл, жалған дұнја. Бала әйтті: Ол пәні дұнјада атам падыша болса ол дұнјаны кўрәр ідім, ол атам міні цығарцы іді бу дұнјаға тиді.»

Падыша әйтті хатынына: «Хоп јакшы болыр, цығараим.» Арўн әррәшіт падыша шәрің халкны јыиды. «Ја, цәмә'әтләр кўлўғўс бу халны ішітігіс! мін ўлан кўрмәғәнді, бір ўлан кўргән ідім. Бу ўланны кіші кўзінән ајап, жір астына тұшўртўп шунда он ікі мулабїлән саклаған ідім.» Фәкірләргә жітімләргә хаір ыксан тазатмык кылды. Аннан соң әйтті: «Шол ўланны инді дұнја јўзўнә цығардым, шол ўланға аша кўзїңс коҗып карамағыс.» Аннаң соң баїларға әйтті: «Баїлар, халыкымысны рән-цїтмәгіс, рїзалыкпа баламның башыннан хаір кылығыс!»

Баланы цығарды дұнја јактызына. Дұнја кўрмәған бала дұнјаның жарығын кўрп бу кўп халкны кўрп тамаша болып калды. Арўн әррәшіт падыша балазының башыннан сїгіс табак алтын акца цақты. Аннан соң баїлар халы халынца хаір цақты. Бала тамаша болып шәһәр іңнә китті, карап улу кіңи аннан калмады, әскәр барысы артыннан іәрді. Урам урамнан базар ба-

зардан карап јўрўп утырады, кўрмәғәнін кўрп. Шолаи болғынца бала шәһәр цїтінә жітті. Јабанға цығып китті, халк аннан калмады, артыннан біргә китті.

Шол халда шол шәһәрнің іңндә жарлы бір факыр адәм бар іді, шол хазырында сырқау іді. Бу мїскін адәм цан тәсїм кылды; шунў кўміргә шәһәр іңндә адәм калмады. Мының бір карындашы істәп јўрдў кішіләрің, кіші тапмағанда шәһәр цїтінә цыкты, баја кўп халкны кўрді. Шоларны артыннан жітті, јўрўп алтына цығып тағзымбїлән сәләм кылды. «Ја, муллалар», тиді «мїнің бір кәріп карындашым бар іді, шол дұнјадан кїңті, вафат болды, цыназыға цағырамын.» Шунда токтап муллалар: «Јарар, тің, бараик.» Бу бала јазўда оғып бїлсәдә ўлімнї кўрмәған іді; муллалардан сурады: «Ол ўлім нидәи болады?» Муллалар әйттіләр: «Барсәң шунда кўрәрсїн» тидїләр. Шунан бурулўп шол ўлікнїң ўјўнә килділәр, килгәдтән уртазында шол ўлған кішіңи карап турадылар.

Муллалар кїлп тонын цїңә башладылар, алып тәмам шәріфатының бујуруғынца јудылар. Ўлан карап турды мыны. Јўп бўткән соң ўң кабат турапка салып урадылар, тәмам кылып әр-цағә алып цығып киттіләр ўидән. Ўлан біргә китті іәрп. Кабыр кашына кїлтїрділәр, тәмам салып тұрт такта сўдўїләр, ўстўнә тупрак салдылар. Ўлан карап турады, шол рәўшләріңи кўрп тұрлў оїбїлән карап турады. Тәмам бўтўрдўләр, куран оғуидылар, мәйткә дуа кылдылар.

Бу ўланның іңндәгї ојын бір адам аңламады. «Ә!» жігіт әйтті: «Бу дунја мындаи іған. Кўп маллар јыјып кўп буллар јыјў абылның јоклығы іғәнді. Бу дұнјада кәрәк нәрсә болар іғәнді ўң кабат урарлық турап іғәнді, тұрт такта іғәнді. Мїнің атам бу дұнјада бу шәһәрлә падыша іғәнді. Худаи та'ала өмўр бірсә мәңә атам міннән әўәл ўлсә апәллік жітіп, бу атамнан соң мін тірік болып калсам бу шәһәр халкы мін атам урнына падыша кылырлар. Бу падышалык мәңә лајык болмас, јарамас. Падыша болсам кўп әїбәт ўїләр кылғым кїләр, атамныңыдан артыкрак, атамнан ўстўнрәк тонлар кїгім кїләр, атамнан ўстўнрәк атлар жік-

кѣм киләр. Бу үйләрнѣ кылып, мундаин тонлар кѣсәм, мундаин атлар јѣксәм мәңә куна јүкләнѣп, бу мәңә паида болмас үлгән соң мәңә сарар болыр» тидѣ.

Аннан цығып китгиләр урамбилән барып ултырадылар. Күн кѣц болыпты, икѣндѣ вакыт болыпты. Бѣр үи тарафына јѣткәндә улан цәмә'әткә айтти: «Икѣндѣ вакыт болыпты, мин бу үигә кѣрѣп икѣндѣ оғып цығаим, сѣс күлүгүс шунда турүп турың!» Кѣрѣп китгѣ үигә, јѣгѣт күлүсү шунда турүп калды. Улан бѣр ишѣктән кѣрдѣдә, икѣнцѣ ишѣгәнән үидән цыкты. Шәһәрнѣң цѣтѣ јүк игән, шәһәрнѣң цѣтнәнән јабанға башын алып цыкты.

Халкы аның кѣткәннән билмәинцә намас кылады тѣп турдылар. Шол турбанның күн конды, акшам вакыты үткән соң бѣрәүзѣн падышаның улы намас кылып бѣтмәин игән тѣп билѣр үцүн кѣргѣстѣ. Кѣрѣп килсә үи іәзѣ үидә игәндѣ. «Каида падышаның улы?» тѣп сурады. Ол айтти: «Падышаның улы мында кѣрмәгән.» Бу айтти: «Падышаның улы сәңә кѣргән, калаи итгѣң?» Вәһәм јәнә цығып айтгѣ халкына: «Падышаның улы кѣрмәгән мында.» Үјүңнѣң тѣңцәрәгнә күтү коидылар, кѣрѣп истадиләр, падышаның улын таба билмәдиләр. Падышаға хабәр итгиләр: «Үлың шол кѣшнѣң үјүңдә јок болды.» Падыша кѣлѣп үзѣ тағы истади, таба алмады. Шол үинѣң ијәзѣн күтүгә бѣрдѣ, вәһәм тағы шәһәрнѣң тѣңцәрәгнә күтү коиды. Ол шәһәрнѣң ицѣндә истадиләр, таба алмадылар. Падыша шол үи іәзѣнә ацү тутып хѣбѣскә салды.

Ул улан шол ишѣктән цығып кѣтүбилән бѣтән шәһәрнә китгѣ. Јолбилән барып улан шәһәргә јуклашты, шәһәр күрѣндѣ. Ол јолбилән күрѣнгән шәһәрдән бѣр јарлы јоксыс цѣбѣр тонлы адәм мыңа утру киләдѣ. Ул адәмнѣ күрдѣдә айтти: «Минә адәм, минә акыл, кәмил акылға јѣткән адәм. Бу адәм индѣ миннән кацар јатланыр.» Бу адәм падышаның улын күрүбилән јангары јолдан бурулды. Падышаның улы айтти: «Улаған идѣм, бу адәм бурулыр» тѣп тидѣ «ә, адәм, бурулма! кѣл бәри!» тидѣ. Ул адәм килдѣ кашына цагырубилән. Изәнләшгиләр сәлам бѣрѣп. Падышаның улы үстүндәгү кѣгән кѣмләрнѣ цѣцтѣ, айтти: «Ә, факыр адәм, сѣн кѣ кѣмнѣң, сѣнѣң кѣмнѣң мин кѣјәим!» тидѣ. Бу адәм кѣмнѣң цѣцтѣ, аның кѣмнѣң

падышаның улы кѣдѣ үстүнә, үс кѣмнән аңа кѣдѣрдѣ. Икѣзѣ бѣр бѣрнән узүп үс јолына киттѣ. Бајағы факыр мѣскѣн бу кѣмләрнѣң кѣгәцтән бѣк шатлыкбилән масајып киттѣ. Бу факыр тонын кѣгәцтән падышаның улы айтти: «Alhәмдул' illahі шүкүр, кәмил ағылға јѣтгѣм.»

Шол шәһәргә барып јѣтгѣ. Ол шәһәрнѣң каумы шундаи игәндѣ. Јарлы кѣшиләрнѣ базар үстүнә бѣр јѣргә јыјып аларны турбузады игәндѣ. Баи кѣшиләр хѣсмәткә кѣшѣ кәрәк болса шул јѣргә киләдиләр игәндѣ, хѣсмәтнә кѣлгән кѣшнѣ алып үјүңә каидады игәндѣ.

Бу падышаның улын шул мѣскѣнләрнѣң аразына кошып туртурбускацтан бѣр баи килдѣ, хѣсмәткә аны алып үјүңә каитты. Ашатты үјүңдә. «Аш алаик!» тидѣ «ашағың кѣлѣр, мин сѣнѣ хѣсмәткә аппарам» тидѣ. Падышаның улы айтти: «Мәңә аш күп кәрәкмәидѣ, аш алмаим» тидѣ. Јѣгѣт аш алмады. Баи јѣгѣткә бѣр күрәк бѣрдѣ, бѣр суғабаш бѣрдѣ, јѣгѣтнѣ јалаңға алып шәһәр цѣтнә барды, јылға итәгнә. Јѣр үлцәп цамап бѣрдѣ мыңа күрсәтѣп «шу јѣрнѣ кас!» тидѣ, бу јѣрдә үи кылдырамын, ун икѣ бѣлмәлѣ үи кыламын. Јѣгѣт күрәкнѣ колына тутып каза башлады, баи үјүңә каитты.

Баи каитып кѣткәцтән јѣгѣт казүн коиды, јылға итәгнә тѣшүп тәрәт алды, икѣ рәка'әт нәфѣл намас оғуды. Намас соңынән худаи та'аладан сыктап тѣләидѣ: «Илахі хадыр! үзѣң јок јѣрдән бар кылып бу дүнјаға минѣ јараттың. Үзѣмнѣ јараткан бәндәңә тапкылдың бу бәндәңнѣң алдында шәрмәндә кылма! минѣң нѣ халымнан кѣлпѣтѣ он икѣ бѣлмәлѣ үи кылғалы? Илахі хадыр! хәдрәтѣңбилән јѣгѣрмә тѣрт бѣлмәлѣ үи јараткыл!» Бѣк күп тѣләп сыктап мынапатлар кылды, үзѣнѣң тѣләп сыктап күңү бѣтүп јуклады. Јукузүна ујанып килсә худаи та'ала мынапатларыны кабул кылып үс хәдрәтбилән јѣгѣрмә тѣрт бѣлмәлѣ үи бѣтүнтү јаратып. Үјүңә кѣрдѣ, улан худаи та'аланың хәдрәтләрнә шүкүрлѣк кылып јылаи башлады.

Шол хазырында баи кѣлѣп утыра игән. Баи үинѣ күрѣп айтти: «Аташтымма? аппарған јѣрѣмнѣ ја исә тѣшшүмә? бу нѣ рәүшләр болды? ә, балам, сѣнмә?» тѣп тауш бѣрдѣ. Јѣгѣт турып айтти: «Ә,

бајым, тўшўң тўғў! аташўң тўғў! Апкілп тапшырған хісмәт-
цң мін» тиді. Бу баі үи караўн коиды, әйтті: «Ә, балам, хаталык
кылыпмын. Мін баі тўғў! игәнмін, сін баі игәнсң.» Јігіт әйтті:
«Ник баі? сін баі, мін хісмәтцң.» Бу сўсләрін ишігп баі јігітнң
кашына килп, сыктап, ўбп кўтәрп алды. «Ўлғанымца сінң хіс-
мәтцңдә мін болаим!» Кўтәрп ўжўнә алып кәйтты.

Дўнја нәфсәсін баі коиды, ўлан тәрәт иткәзә килсә кўтәрп ап-
цығып тәрәт кылтырады. Иртәзи ујанып турбацтан бала шә-
һәргә цыккызы килді. Баі: «Ні кәрәк хісмәтцңдә хазыр болаим!»
тп тура килді. Ўлан әйтті: «Ә, баба, мінң шәһәргә цыккым килді,
цығаим, мінә кәрәксін сәң ўцўнцә кўнў иста!» Баі ўланға рухсат
бірді, ўлан цығып китті. Бу шәһәр әўәлгә утырмышынан бўтән
јиргә утырған игән. Әўәлгә утырмышында искә мәңит утырып
калыпты. У ўлан таң намасынан цығып, шәһәргә кәрмәин тәрәт
алып искә мәңиткә барды.

Ікә рәкә'әт нәфил намас кылды, нәфил намас соңынаң мына-
пәт кылды кудә та'аладан тиләп: «Ә пәрвәрдігәр, јок јирдән бар
кылып пәнә дўнјаға јараттың, мәңә сыркау бір! Сыркау біргәц-
тән мәңә әцәл вакыт бір! Бу пәнә дўнјада кўп ўмўр итсәм куна
ўстўнә куналар бўтәрләр» тиді. Бік кўп јылап кудә та'алаға
мынапәтләр кылды. Мунапәтпн кудә та'ала кабул кылып сыр-
кау бірді.

Јігіт сыркауланды, бір кўн јатты, ікә кўн јатты. Бајы
ўцўнцә кўндә јукузынан ујанып, турўп аш ашарға утырды.
Ашабалы утырғанда бајағы јігіт исинә тўштў. «Мінң балам
бар», тиді, «бўғўн ўц кўн болыпты, истаі цығаин!» тиді. Утыр-
ған аптан аус кылды, ашын ашамады. Шәһәр ицнә истаі цык-
ты. Истап јўрўиді, кимгә каршы болса аннан шундаі јігітнә кўр-
мәдцңмә тп сураиды. Иц бір адам кўрмәд. Шәһәрнцң ицп истап
тәмам бўтўрўп кўцў бўтўп карт утырды. Аннан истап барып
утыра иді, бір әдәм каршы болды. Карт әйтті: «Ја, сін әдәм,
шундаин јігітнә кўрмәдцңмә?» Ул әдәм әйтті: «Каисы кўн цыккан
иді.» Баі јана әйтті: «Бўғўн ўцўнцә кўн цыкканына.» «Ўцўнцә
кўн болса», тиді ол кшә, «мн бу јігітнә таң намас вакытында

кўргән идім. Әўәлгә утырмышта искә мәңит кәрп барўн кўргән
идім. Сн шуңа барып истап бак!» Баі китті истаргә шол мәңиткә
кәрп барса јігіт сыркауланып мәңит ицндә аурып јатыр. Бу јі-
гитнә кўрўбәлән баі сыктады: «Балам, аурыдыңма? Мәңиттән
ўжўмә аппарып кәтаим! ўжўмдә караим! ўлғанымца сінң хісмә-
тцңдә болаим!» тиді. Јігіт әйтті: «Ә, баба, апкайтма ўжўңә! бу бпш
вакыт намас кылатығын мәңит тәңрә ўжў; ушунда јатаим! ушун-
да вакыт јитсәм цән тәслім кылаим! Бір ас јанымда акказы бар
иді, бу акцама мәңә базардан барып урарлык турап алып кил!»

Акказын алып баі цығып китті, акказына нәрсә алмаин ўзи-
нц ўжўнә барып харп асыл маллар алып килді. Мәңиткә килсә јі-
гит әйтті: «Кана, бабам, турабым?» Карт әйтті: «Балам, ник сәңә
турап којаим?» тиді. «Бу малым сіннән ајаулы тўғў! сінң ўцўн
цаным бәта болсын!» Јігіт әйтті: «Јок, баба, бу нәрсәләрнә мәңә
коимағым! ўс акцама турап алып кил!» тиді. Баі цығып базардан
турап алып килді. Ўлан кўргәцтән јарар тиді. «Ја, бабам, мәңә
вакыт јитті, мн сәңә вәсјәт кылаим! мн цән тәслім кылғац мәңә
сыктама! боиныма јп тағып мәңитнң ицндә сўрап ўц айландыр!
мнң кунам бу пәнә дўнјада бўтсўн! Јана ўц вәсјәт бар. Бу
кур'анны атама аппарып тапшыр! бу јўзўғўмнў тапшырғым! мн-
нң кабыр кашында ўц кўн кон!» Карт әйтті: «Сінң атаңны
кадан табарым?» Јігіт әйтті: «Мнң атам пәлән шәһәрнң па-
дышазы аты Арўн әррәшит тигән.» Карт әйтті: «Балам, маскара
болыпмын, падышамнң балазын булаі кылғанм'идім.» Јігіт әйтті:
«Бабам, сінң падышаң тўғў! ўс шәһәрцңнң падышағы башка.
Мнң атам ўс шәһәрнә падыша аты Арўн әррәшит.» Карт әйтті:
«Биләмн, балам; ол аның ўцўн биснң падышабыс, ол он ікә па-
дышаның падышазы.»

Јігіт ўлд, ўлгәцтән карт боинына бау такты «мыны сўрап
ўц айландыраин» тисә рәнцп, «айландырмаин» тисә «вәсјәт» кылў
кәрәк» тиді. Јуғарыдан бір ўн ишәтилді: «Ә, акмак, кудә та'ала-
ның тусып алаі кыларма игән.» Шол хазырында мәңитнң ишәгә
ацылып ўц кшә кәрп килә. Бірәснң кулында алтын тас ајак,
бірәснң кулында алтын кумған. Кўлә цццңдрә башладылар, цц-

цп тонын алғацтан, бірсі ажабынан кўтәрді, бірсі башынан кўтәрді. Тас аяктан тура кўтәріп туттұлар, бірәўсї алтын кумбаниан су жүрүтүп жүды. Жүп бұтқацтан кўлә тонын кідірділәр, алып цығып киттіләр.

Балама бараин тіп біргә карт цығып китті. Бір жабаңға алып парсалар кўп цамә'әтгән јол жарып кәбір кашына жіткәцтан тәмам болыпты. Кәбірдән уцмак жыслары дўнјаға тарап тура. Кәбіргә салдылар, тәмам шәрігат бујурбўнча кылып кўмділәр. Ікі кіші кур'ан оқыды. Дуа кылғанда бабазы амін тіп утырар. Дуа кылып караса бу цамә'әтнїң бірәўдә јок. Цәбрәил әләи әссәлам уцмактан алтын тахыт килтіріп кәбіргә индірді. Кәбірдән турўп алтын тахытына ултырды жігіт. Карт алтын тахыт килтіргәннн кўрдї, жігітнїң цыкканын кўрмәдї. Шундан соң тўрт хур кызы әлі бірїснїң кўлә тонлар ушлап алып килділәр; алтын аяктан уцмак шарапын алып тўртїсї тўрт цїтнән жігіткә сунўп туралар, мнїңкнї кї! мнїңкнї іц! тіп. Каїсының аларын бїләмәдї, аїшыкларың утыра.

Бабасы ўц кўн тәмам атасының шәһәрнә аманатларын алып китті. Шәһәргә жітті Арўн әррәшїтнїң ўжўнә кїрдї. Падыша тахыт ўстўндә ултырат игән, сәлам бірп кўрїштї.

Карт падышаға әйтті: «Мнїң ўжўмдә шїр жігіт игән, у жігіт пу кур'анны сїскә аманат тіп бїрдї, жүзўкнў аманат тіп јана бїрдї.» Жўзўкнў колдан алғацтан падыша балазының игәнн танын, іскїтіп тахыттан жылбылып тўштў. Ісї кїлгәцтан сыктады: «Бу мнїң баламның жүзўгўн каїдан алдың?» тїдї. Карт бу бажабы болған халарны барысын падышаға сўїләдї. Падыша балазына каїғырып сыктаўн коїды бу сўсләрнї ішїткәц.

Падыша ўз бұын ўзї алып урўп јакаларын јыртып сакаларын ўзўп сыктады. Бажабы ўжўнә намаз кылаин тіп кїргән ўжўнўң іәзї әлі хїбїстә игәндї. Падыша әйтті: «Бнахак хїбїскә салыпмын. Мының кунәсынан нїцк кутулурмын?» Бу кншнї алдырды хїбїстән, Арўн әррәшїт падыша ўтннцїлїк кылып рїзалык тїләдї. Ул кншї рїза болды. Падышаға карт аманатларын тапшырып кошлашып рїзалашып каїтын китті шәһәрнә.

Баламның халы нї тўрлў игән тіп јәнә кўрїп кїтәин! тіп карт кәбір кашына кїлдї. Шул тўрт хур кыс, шул уцмак шарап сунўп кўлә тонларын сунўп тура, алтын тахтында жігіт ултыра. Карт шунан тәмам болып ўжўнә кїлдї.

3. А т а һ ә р і к ә т.

Мәдінә шәһәрндә бїр адәм бар ідї, аның һәрїкәтї шул игән, арақ іцп, кншї талап, кншнї ўлтірїп, уғырлық кылып, зїна кылып іскїлїк амәлї јок ідї, кўлўсў жаус ідї. Аның шїр ўланы бар ідї. Ўзї вафат болды, дўнјада ўланы калды. Ўланы калғацтан «нї һәрїкәт кылаин?» тіп утырғанда «атамның һәрїкәтї іскїлїк һәрїкәтї јок ідї.» Ата һәрїкәт кыларға кунадан корықты. Шулаї болып утыра ідї. Атасының туслары кырк каракцы кїрдї. «Тусыбыз ўлїптї, сн јаштә калыпсын, атаның туслык кәдїрнә іәртп алып кїтәјк» тїдї. Ўлан әйтті: «Мн харам һәрїкәткә барғым кїлмәдї» тїдї. Кырк каракцы пу сўзн ішїтп киттіләр. Ўлан калды. Ўлан бїр кўн, ікї кўн, ўц кўн утырды, һәрїкәт ітїргә бїлмәдї. Ацлықта утырды. «Рәсўлуллаға барып бағаим!» тїдї. Барып паїғамбәр әләи әссәләмгә кїрдї. Сәлам бїрдї, паїғамбәр сәламын алды: «Ја, балам, нї хацат полды?» Бала әйтті: «Алланың рәсўлынан сурарға кїлдїм, нї һәрїкәт кылсам јарар ідї?» Рәсўлулла әйтті: «Балам, ата һәрїкәт кыл!» Бала әйтті: «Алланың рәсулы, ата һәрїкәтїм іскїлїк һәрїкәт јок ідї, ізїрткәц іцїр ідї, зїна кылыр ідї, кншї ўлтірїр ідї, кншї талар ідї, уғырлық кылыр ідї. Кудә тағала бујурмаған ішнән корғамын, бу һәрїкәтләрнї кылмас ідїм.» Рәсўлулла әйтті: «Ата һәрїкәтнїң кылғын јазулыкбїлән кылма! іскїлїкбїлән кыл!» Ўлан ўжўнўң кїрә каїтты.

Ўлан ўнўң іцндә утырып іцндә әйтті: «Атамның іскїлїк амәлї јок ідї; паїғамбәр әйтті: «Ата һәрїкәтн кыл, јазулыкбїлән кылма, іскїлїкбїлән кыл! индї нї һәрїкәт кылаин?» тїдї. Ўлан утырды, ацлықты цыдаї алмаї кырк каракцыны істәї китті. Дәрја жағазыбїлән барып утырза бїр дәрјаның тар кїлгән јїрндә

жаттыр каракцылар. Ұлан уларға жітті, улар тура килділәр. «Ә, тусның баласы, килдіңмә?» тиді. Бала: «Килдім» тиді. Каракцылар айтты: «Бісніңбилән бармайн ацлыкбилән калған идің, ацлыкны цыдаи алмаи килдіңмә? Ни килсәдә сіннің бактыңа саклаик» тиді.

Дәрја ицбилән кәриванлар киліп, бір кәрәплә кәриван килә жаттыр. Булар кұрділәр, кәрәпләни туттұлар, кәриван ұлтра башладылар. Улар бу кәриванны ұлтрагандә бу ұлан сыктап тура. Ұлтіріп тәмам бұттиләр кәриванларны. Кәрәплә ұстұндә бір жашкнә жігіт бір тўағә атланып утырды. Каракцының бірзі тўәни тутұп жітакләп бу жігітнi алып киләдi. Ұланға айтты: «Али сыктап турамысын? ушу ұланны тўа ұстұнан алып ұлтіргін, сіннің кұцұң жітәр.» Ұлан айтты: «Жараиды, туслар ұлтірәин! сие мында калыбыс, кұлгұғұстә сестән жырак апарып бу ұланны ұлтіріп тўасин алып киләим» тиді. Ұланны апарып китті жігіт тўәни жідакләп. Бу апарған жігіттә сыктаиды, тўа ұстұндә ұланда сыктаиды. Ұлан айтәдi: «Минi аға ұлтірәргә ашарырсын, мин ұлмнан корыбып сыктаимын, сін ұлтіргәли аппаратыған киши ни тiп сыктаисын?» Жігіт айтты: «Мин, ұлан, сінi ұлтірмәимин, аның ұцұн сыктаимын.» Ұлан айтты: «Син минi ұлтірмәсәң улар сінидә ұлтірәр минидә ұлтірәр.» Жігіт айтты: «Һак ұлтірмәим, тиді, сіннің туныңны ціцiп канға бојап ұзiңнi тiрiк калтырып тўаңнi кiрә алып канлы тунны апарып ұлтірдiм тiп айтәмiн.» Ұлан айтты: «Син минi ұлтірмәсәң бу тўәниң жүгұндә бишiрәдiгән ашларым. Син жаца килгән киши, казан бишiрәмiн, аш бишiрiп киcмәткәр болаин тигин! Шол жүгұмнұң ицндә киши ұлтірәтигiн оу бар. Аш бишкәцтән ашның аразына кош! шуны ашасалар шулар кұлгұсұ ұләрләр» тиді «сіндә кутулурсын, міндә кутулурмын.»

Жігіт ұланның тунын канға бојап ұланны калдырып тўәсiбилән канлы тунын кiрә алып килдi каракцыларға. Улар: «Ұлтірдіңмә, тусның баласы? тидiләр. «Ұлтірдiм» тидi. Каракцылар айтты: «Икнiң кәриван килсә сін биcнiң алдында ұлтірiрсин, батыр болырсын» тидiләр. Жігіт казан кужұп отка ашмацы болып ашны бишiрә башлады, бајабы оуны ашка кошып алып килдi буларға ашатырға. Булар масајып аша башладылар, кұлгұсұ ұлділәр

ашап. Бајабы ұланны килтірді бу кәрәплә жанына, кәрәплә утырып Мәдинә шәһәрінә тәмам ыктылар.

Кәрәплә ұстұндә ұлан айтты: «Бу кәрәпiә мал кұлгұсұ минiңгi, мин атаның инәнiң биrгiнә баласы жаңгыс, жітмәгән ацәлима сін сәбап болдың, ұлмнан алып калдың. Ушу кәрәпләниң малын барысы шул јакшылыбыңа сiңә болсын! инә сұтұңнан һәләл болсын!» Мәдинә шәһәрiнә киліп, токтап бајабы жігітнiң ұжұнә кәрәпләниң малын ташыптылар. Бу ұлан атасына кат салды, мындаин халлар болды тиді. Атасына каты барып тәмам жітті. Атасы бу катны кұрiп биc сыктады, тўн јукусұн јуклаи алмады баласының исәнiлiгiнiң сәүгәцiлiгiнән, кырк тўө јук арттырды, Мәдинә жулына кiрдi, тўн кўн јукламаи Мәдинә шәһәрiнә киліп жітті. Жіткәц ұланға кұрiшлiк кылды, кўн сыкташып бу халларны тәмам сұладi атасына. Атасы: «Ул жігіт кајда?» тиді, ул жігіткә атасын кырк тўә жүгұбилән алып парды. Бу ұланның атасы жігітбилән сыкташып кұрiшлiк кылды.» Жігіт, бу минiң жаңгыс балам иди, минiң мыннан бұтән балам јок иди, жітмәгән ацәлинә сәбап сие, ұлмнан алып калып сие» тиді. Шул јакшылыбыңа кырк тўөнү жүгұбилән сiңә бирдiм» тиді. Жігіт айтты: «Ә баи, ұланың биc кәрәплә мал бирдi, јакшылыбыбыска шул да жітәр. Бу кәдiр һәрәләрнi алсак биcкә харам болыр.»

Жігіт бу малы алмацацтан баи рәсұлуллаға барды. Сәлам биrіп кұрiшлiк кылды. «Ја, алланың рәсұлұ, минiң жаңгыс баламның жітмәгән ацәлинә сәбап болып ұлмнан шундаин жігіт алып калышты, шуның ұцұн кырк тўә килгәи'дiм малыбилән, бу жігіт алмады. Шунұң ұцұн мин сiскә тәгвәгә турамын алдырсабыс иди» тиді. Жігітнi рәсұлұлла пағырды. «Ја, жігіт, тиді, бу тўәләрнi жүгұбилән бу баи сiңә бағышлап бирәдi, сін нигә алмаисын?» Жігіт айтты: «Биc кәрәплә мал ұлы биrгән, биcнiң јакшылыбыбыска шулда жітәр.» Рәсұлулла айтты: «Бу тўәләрнi жүгұбилән алмасаң кыјамәт кўнұндә тәўәкәр болыр.»

Жігіт рәсұлулланы тыңлап бу тўәләрнi малыбилән албалы кабул итти. Рәсұлулла айтты: «Ул кўнұндә мин сiңә ата һәрикәтин кыл! тидiм, јазлыкбилән кылма! иcкiлiкбилән кыл! Бу ишләрнi

куп кылышың, іскілікбілән кылышың, ұланны Ұлтөрмәін, Ұлымнан кутқаруң ыңғұн сіңә қыямәт күнүндә сігіс уцмакның ішігін ацык коіды. Кырк каракцы ӯ ашатып Ұлтөргәц ыңғұн атаңны тамук утынан қудай таала асат кылды, уцмакны русі кылды. Ам бу баіның ұланына қыямәт күнүндә сігіс уцмакның ішігін ацык кылды.»

Кырк тәһәң җүгүбілән шул жігіткә баі алып барып кулына тапшырын бу жігітбілән куцаклашып кошлаштылар. Ам ұланы қҗи бәиллік ризалык ытінділар. Баіға ӯл ы шатлык болып сәўнәлік болып ӯланыбілән атасы ызінің журтүна кайттылар. Бу жігіт Мәдинә шәһәріндә баі болып күнүн кұрді. Атаның һәрікәті жаман болсада бу жігіт шул һәрікәтнә жаузлыкбілән кылмады, іскілікбілән кылды.

4. Субу падыша.

Бар іді бір падыша, тәхва іді, субу іді. Намас-дігәр вақытында намаскылғалы турдү. Шол хазырында бір тіләңңі кірді. Намасын кіңіктірмәс ыңғұн катынына бір нәрсә бір тіп ішарәт кылды. Намасына кірішті, намасын тәмам кылып бұттү, катынына бакса сыктап утыра. «Ја, катын, тиді, нә ыңғұн сыктарсын? тіләңңігә бір нәрсә бірүгә аурыксындыңма, шуңа рәнңіп сыктаимысын?» тиді. Катын әйтті: «Намасың сұнда оғыр ідің ызің бірмәін ажыккыңца нәмәкрүмгә колым тіп китті садаға салғанца.» Падыша әйтті: «Колың тіјүбілән нә болды, нәк цыртарсын?» Катын әйтті: «Кіңілмәс куналар болды.»

Аңа падыша оілап утырды оібілән: «Мін ызім руксат іткәцтән колы тіп кигүбілән аңламаслыкбілән куна болмаса кәрәк. Ја бу мінң катыным бік субулардан ја ісә зінацылардан. Ар ікісінң бірісі бар мында.» Бу ішләргә кумән ідп катының ојын аңлаиды. Іц бір рәўшпін біл'алмаиды.

Бір күнләрдә кіңләрдә тўшәк салып катыныңбілән јатқан вақытта кіші јухлаған вақытларда падышаға бір оі кірді. Падыша әйтті: «Катым, сәймкәгә баратығын бір кісмәтм бар ігән,

мін барып кіләрмін турүп.» Кіңп цыкты, шәһәр калкына кабәр бірді, хаалкы іәрләнішп атланышып хазыр килділар. Падыша ыс атын тәмам кылып атланып әскәрібілән сәймкәзінә китті. Баратығында јул уртазына јитті. Падыша шул јірә туктады, әйтті: «Ушулда сіс турүп турүғыс! ыжүмдә бір нәрсәм умтулүп калышты, ызім барып кіләін!» тіп, «мін кілгінцә турүғыс!» тіп падыша ыжүнә крә кайтып китті. Ацык капказына коразына крді, атын бір ышык јіргә коіды, ызі јана бір ышык јіргә јатты.

Мыны катыны білмәді. Бајағы капкадан килп ат қутәтгін кұтүңісі јалаң ат килп крді. Катының јатқан туразының тәрәзә тўбүнә килп камцысыбілән істәнәгә сукты. «Мін килдм, тис цык!» тиді. Ікі сукты, цыкмады, ыңғұңңі сукканында катын јалаң күләк јүгүрүп крліңәсінә цыкты. «Суктым, цыкмадың, ыңғұңңі суккыңца нә ішләп јаттың?» тіп ат ыстүңнән камцысыбілән јалаң күләк турған катынны сукты. Катын тауш цығармады, катын кайшып китті. Ат ыстүңнән тўшүп кұтүңңі ханның катыныбілән шул јірә јатып зіна кылды.

Бу ішләрнә хан кұрп јатты. Катынбілән кұтүңңі ханның кұрүп білмәділар.

Кұтүңңі атына атланып кұтәтгін јылғыларына крә цабып цығып китті, катын ыгө крп китті.

Падыша бу ішләрнә тәмам кұрп атына барып атланды. Атланып цығып китті. Саклап калған әскәрінә бармады. «Бу іштән пада мңә болмас! пәнн дүнја падышалык кылүның вафасы јоктыр мңә. Катын зіна кылғанцан мының кунасына калып мында турғунүмца башым алып бір јакка китәім!»

Китті, бір бұтән шәһәргә барып јитті. Атын, падышалык тунын сатып бұтәнцә тун кп ул шәһәрдән тағы цығып китті. Ікінңі шәһәргә барып јитті, бір мусапыр болып шул шәһәрнң мәңігінә барып тәрәт алып мәңіт іңнә крп бпш вақыт намасын кылып күнләрдә мә тўнләрдә мәңіт іңндә турдү.

Іртәгі намасында јурт муласы «Мусапыр! тиді мңә ашка бараик!» ашка бардылар, ашап бұткәцтән мусапыр крә мәңіткә јәнә барды. Күнләрдә намас кылып, тўнләрдә намас кылып мә-

цiт iцiндä мусäпыр турдү. Бiр күнү азан äйттиргäлi мäзiн кiлмäсмä тiп мäцiтнiң тәрäзäсiнäн мусäпыр карады. Караза ут жандырып кiлäдiлär. Бу кiмлär игән?» тiп караза бiр jигiт манарбiлän шәм жандырып jәнä бiр jигiт аның алдында сiбiрткiбiлän жул сiбiрiп кiлäдiлär. Бу iкiзiнiң артынан журт мулласыбiлän мäзiнi сiбiргән жулыбiлän кiлäдi. Бу iшлäriн күрiп мусäпыр уларға äйттi: «Бу жул сiбiртiп кiлүнiң бу дүнjа мурады үцүн игән, ja хiямät мурады уцүн игән» тiп санады. Кылып тäптiш iттi. Шул күнү jасiх намысына цäмäгät jыжылып намысын кылдылар. Цäмäгät цыккацтан мäзiн мулла iкäсi чäмäгätнiң соңына калдылар. Мусäпыр мулланың кашына барып äйттi: «Хäзрät, сiстän бiр сураiтығын ханätiм бар iдi.» Мулла äйттi: «Мусäпыр, сура!» тидi. Сурады: «Iртän намазына кiлгәнiгiстä манарбiлän шәм жандырып алдығыста сiбiртiп кiлä сiclär, аның хасiäti бу дүнjа мурады үцүнмä ällä хiямät мурады үцүнмä?» тидi. Мулла äйттi: «Мусäпыр, дүнjа мурады үцүн түгүл, сiбiртүбiснiң аслын сурасағыс, худаi таала жараткан jiрдä курт бар, куңыс бар, уларны басып үлтирмäк тiп шуның кунасынан курығып сiбiртäбiс» тидi. Булар кайткан суң мусäпыр уiлады: «Jiрдä куртта күп куңыста күп кымырска да күп күндүс күнүлдä жарык болсада аңламаiн уларны басалмаiма, улар үлмäмä? кас кылып үлтирмäгäц мының кунасы болмаса кәрäк iдi. Минiң катыным шигiллi бу мулла мäзiн минi субу тiп кiшi äйтсiн рәуш болмасм' iдi» тидi. Буларның халын аңлап бағарға уi кирдi. Iкiнцi jазiх намысына кiлдiлär цäмä'ät цыккацтан мулла мäзiн калдылар. Мусäпыр мулланың кашына jәнä кiлдi, муллаға äйттi: «Хäзрät, пälän кiшi минi ашка цағырады, шуңа ашка бараим тiсäm мäцiткä үi jырак кунарға кайтып кылалмаiмын тiп уiламын.» Мулла äйттi: «Мусäпыр, цағырған jiргä бар! сiннän äүäl мäцiт утырған, нәрсäсi жуғалмаған, кiлä-алмасаң шунда кун!» Муллабiлän мäзiн мусäпыр-бiргä цығып кiттiлär мäцiттän. Улар үгä киргäцтän мусäпыр уларны усып бүгтän урамға түшүп мäцiткä кiлiп кирдi. «Улар бүгүн бiр iш кылым'игән» тiп. Бiр ышыкка кiрiп кiрiнмäстäi jiргä jатты.

Түн уртасы болған iдi аjak тауш цығып мäцiт iцiнä кiрiп

кiлдiлär, әр бiрiсi мал куцаклап күтäрiп кiлдiлär. Булар шәм жандырып мäцiтнiң iтän базын каирып малны түшүрдiлär, жабып коидылар. Мусäпыр буларны таныды; мулла, мäзiн, жул сiбiрä-тигiн jигiт, шәм жандыратығын jигiт түртiсi. Jуклап iртän намысына кiлдiлär, намас оғып тäмам болғац цäмäгätбiлän мусäпыр мäцiттän бiргä цыкты. Шунда iшiттi падышаның үлкän бажының хäзiнäсiнä түшүп күп малларын урлаған. Шähär iцiнä iстäү цығып малларны таба бiлмäдiлär, мäцiт iцiн карамадылар.

Kiң вакытта муллаға барып jәнä äйттi: «Минi пälän кiшi ашка цағырды, акшам вакытта барып анда кунамын.» Мулла: «Кун! кун!» тидi. Шуныңбiлän цығып кiттiлär бiргä. Муллабiлän мäзiн үжүнä кiрiп кiлдiлär, бу улардан ускац iкiнцi урамбiлän кiрä мäцiткä кайтты. Түндä тағы мулла мäзiн түрт кiшi мäцiткä мал жашырды. Таң намысынан соң цäмä'ätlärбiлän мусäпыр бiргä цыкты. Jәнä хäбär iшiттi, вäзiрнiң хäзiнäсiнän мал жоғалыпты. Jәнä iстäдiлär, шähär iцiндä таба бiлмäдiлär.

Jäzix намысына халк тағы jыжылды, халк кiткän соң мäзiнбiлän мулла jәнä калды. Мулланың кашына барып мусäпыр äйттi: «Хäзрät, пälän кiшi jәнä бүгүн минi ашка цағырды, бүгүн jәнä мäцiткä кiлiп кун'алмаiмын.» Мулла äйттi: «Jарайды, мусäпыр, шунда кун!» тидi. Уларбiлän бiргä мäцiттän цығып кiттi, улар бiлмäiнцä кiрä мäцiткä кирдi. Түндä алып мулла кiшiсiбiлän мал алып кiрiп iтän басның астында jäшiрiп цыктылар. Jәнä таң намысына цäмä'ät кiлiп намас тäмам кылдылар. Цäмä'ätбiлän мусäпыр jәнä цыкты. Шул кäп булды: «Падышаның хäзiнäсiнän мал урлаптылар.» Jәнä шähär iцiндä iстäү цыктылар, таб'алмадылар.

Jәнä таң намас булды. Цäмä'ät кiлiп тäмам намас кылдылар, падыша бiргä кирдi мäцiткä. Намас болған соң падышабiлän мусäпыр бiргä цыктылар. Мусäпыр äйттi: «Хäзрät падыша, сiн бiснi ашка алмаiсын iсä?» Падыша äйттi: «Мусäпыр, hak сүс äйтäсiн! ашка салу кәрäк iдi» тидi. Алып кiттi үжүнä жоғары цығарды. Падыша мусäпырбiлän кäплäштiлär бiргä утырып. Бiк хош jакты мусäпырның кäбi падышаға. Падыша бiр бүлмädä

иді, катыны шуңа кірді. «Біснiң мәңгітә мусапыр турады, катын» тиді «шул мусапырны ашка алып килтирдiм, бу мусапыр булаты-бын киши тугул, бир падыша булса карак» тиді. «Мин падышам булсамда ача вазирликка жарарлык тугул иганмин. Каи каптан алсамда ул ун хиса артык иган шаригат нисамына булсада, башка кап болсада. Шуңа аш кылыгыс» тиді. Аш килтирiн ашатты, мусапыр аш ашап буткац мыныц сусунна падыша тоимаиды. Падыша айтти: «Ни сабалтан сис мусапыр болгансыс? Сис мусапыр киши тугул, бир вакыт падышалык кылсагыс карак.» Мусапыр айтти: «Хазрат падыша, биска падышалык кылу каида, биснiң мусапырлык факирчиликтан мусапыр иганбис. Аи, падыша, сиснiң мулла мазинигис субу киши иганди» тиді. Падыша айтти: «Биснiң муллабилан мазин субу киши, аныц шигилли субу киши jok.» Мусапыр айтти: «Ja, муллагысбилан мазинигис ja субу, тиді, ja огулар.» Падыша айтти: «А куна булыр, алаи тимә!» Мусапыр айтти: «Аныц учун мин шулаи тип айтамин: маңгика килип жул сибиртип килалдилар худаи та'аланыц жараткан курт куңызын басып утирсак кунасынан курбамыс тип. Бу ишнi киши ишинандир учун, киши субу тисин тип кыладылар. Падыша, сис акылы булатыгын сапырлы булатыгын. Мин бир сус айттин, ацуба алма тиді. Аулги бир кунунда улкан бажынныц хазинасинан малы жуалганда муллабилан мазин, шам жандыратыгын, жул сибиратигин жигит мин ышыкланып жатканда малы турт цак кутарип маңгика кирдилар, маңгитниц иган базын каирып шуца салып цыктылар. Икinci тунда шул туртгиси жанә цак кутарип маңгитниц иган бас астына салдылар. Иртан ишитим вазирниц малы жуалган, учунцун туну жанә туртгиси мал киргистилар. Жанә шул маңгит астына салдылар. Бугунгу кун иртасиниц ханныц малы жуалган хабар булды. Мин маңгика кирин кунарым, иртан намазка сinda бар маңгика, цаллатларига кошкын. Маңгика тамам цамә'ат жылылып килгактан маңгитниц ишигинә жа-лаңац кылыц тутсынлар, бир кишини маңгиттан цыгармасынлар. Син маңгиттан цыккац айбат таушыцбилан ацу тутуп айт: «Бу ма-ңгитта бир турган мусапыр бар имиш ул каидады? ул килгактан ша-һар ицinda жуалау булды. Мусапыр булган булып маңгит ицinda

киши алдап мал урлак турума карак! тигин! Килтирiң аны миниц кашыма! мин киларим, цуап бирарим, син анда айткин: «Син кацкы укшаисын, мал урлап турасын, мин башыңны цаптырамын.» Падыша: «Жарады» тиді. Мусапыр маңгика кайтты, анда кунды.

Иртанги намазка килдилар. Нам бу мусапырныц айтмисинца падыша тамам кылды, бу ишларни, цаллатларни турбуесту. Киши цыгармадылар. Кан маңгиттан цыгып айбат таушубилан акырды: «Мусапыр барма?» тип. Мусапыр хазыр килди салам бирip. Падыша мусапырға айтти: «Син мусапыр булган булып киши ишан-дирip угырлыкбилан турасын укшаиды. Синнан ауал шаһар ицinda жуалу jok иди, син килгактан жуалу булды, башыңны цаптырып ташлаимын.» Мусапыр айтти: «А, хазрат падыша, миниц кунам jok. Кыямат кунунда кунасыс башын цаптырсац ни цауап бирасин? мин урламадым, урлаган кишилари мында турар» тиді. Падыша айтти: «Шулаи булса курсац!» тиді. Мусапыр курсацти: «Ушу мулла, мазин, ушу iki жигит уч тунда килип маңгит астына мал салып жаширдилар» тиді «мин аны ышыкланып курдим. Хазыр тушуп карагыс! танырсыс!» Хазыр падыша кирин карады цамә'ат-билан малларын табып алды. Устунда падышаныц малы булды, анан суң вазирниц малы булды, анан суң улкан баиныц малы булды. Хазыр мулла мазинни шул туртгисин падыша цаллатларга туттуруп дарихка аппардырып ауаллан мулланыц башын цаптырды, анан ма-зинниц башын цаптырды, анан суң бу iki жигитниц башын цаптырды.

Бу мусапырны падыша ужуна алып кирди, «бир кызым бар» тиді «мусапыр, сиңа бирамин» тиді. Мусапыр айтти: «Син падыша киши, мин мусапыр, падышаныц кызы мусапырға куфу болмас.» Падыша айтти: «Миниц улым jуктыр, ушунан бутан кызым jук-тыр, бирга миниц ужумда тураик.» Мусапыр кабыл курмади, «ша-һарина миниц халымнан килмас. Миниц ширтимә турсагыс алаим кызыңны. Кызың шуңа риза булса шаһариннан бир жарым ца-брым жирдан кастырып уи кылдыр, шул жирда миницбилан турарға ризалыгы булса алаим, аңа кыс риза булмаса алмаим!»

Падыша кысына кирip айтти: «Шундаи мусапырға сини бирамин, шаһардан бир жарым цабрым жирдан уи кылдырып шу уинун

іңіндә миніңбілән турарға ризалығы булса аламын тиді.» Тіп кыс әйтті: «Ата, сін бірсаң сінң біргән жіріңә жір үй тугул кұр іңнә ап кіріп турғусса ризамын.» Падыша мыны кысынан ішіткәң мулланы қабыртып нкә кылып кошты. Бір кұн турдұ падышаның ұжұндә, ікі кұн турдұ, ұцұңдұ кұнұ әйтті: «Падыша, сін миңә кысыңны бірдің, біснң шіртіміс бар іді, жірдән үй кылдырмак ідім, кылдырамысын? кылдырмысаң мін сінң ұжұндә турмамын.» Падыша шул сағатында кісмәткәрләрнә кошты үй кылдырырға. Хазыр кылып килділәр. Падыша кызын аппарып мусапыр шул үйдә турдұ. Бір жыл болғанда падышаның кызы ұлан килтірді дұнжаға, јана ұц жыл булып киләдігіндә јана бір ұлан килтірді. Ұлан килтіргәцтән узак болмады, мусапыр катына әйтті: «Атаңа кунакка бараик.» Катыны әйтті: «Сінң барғың килсә бар! мін бармај тураин.» Мусапыр әйтті: «Сін бармағаттан мін нә ішләин?» Катын шул сұснә ішітп кінді. Кіттиләр кунакка. Ұжұнән цыбып кұн бармады, бір адам ұзұрә килді. Бу адам падышаға сұжұңцгә китті: «Кіјәўң кызың кунакка киләді» тіп. Ул сұжұңцгә килгән адамгә падыша бір ат бирді. Кәрәтбілән кысына кіјәўнә утурұ јибәрп ултусұп падышаға алып килтірділәр. Падыша каршы цыбып кіјәўнә кұтәрп ап кирді ұжұнә кунак ітп кұрмәт кылды. Кіјәўбілән кәпләшәді. Кәпләшкәндә падыша кіјәўнән сұрады: «Е кіјәў, сін нә сәбәптән мусапырлык кылдың, цыныңны әйт миңә! сін падыша кіші болған болсаң кәрәк.» Мусапыр әйтті: «Кайным, сін аны міннән сурасаң сін шул пәлән шәһәрнә биләмисін?» тиді. Падыша биләмін тиді. Мусапыр әйтті: «Шу шәһәрнә падышасын ішитә биләмисін?» Падыша әйтті: «Ішитү тугул ұзінә кунак булғанмын, ул падышаны кұргәнмін. Ул кәдір ццән барма?» тиді. Мусапыр әйтті: «Аны билсәң шул падыша бис булыр ідік» тиді. Падыша турұп сәлам бирп јаңадан бу сұсләрпн ішіткәң кұрішті.

Кан әйтті: «Нә сәбәбнән сін мусапырлык кылдың?» тиді. Ул әйтті: «Сурасаң мін әйтәим.» Инді мусапыр падышаға катынбілән булған халларын тәмам сұләді. «Шунұң ұцұн кызыңны үадә кылып жір үйдә турұбілән алдым, мінң факырцылығыма риза булып іхлазыбілән аңлар ұцұн бу ішләрнә кылдым.»

Бір нәцә вакыт суң кіјәў кайнынан кұң сурады, кайнысы токтатмаин кұң бирді. Катынын кұңдирп кайтып ұс шәһәрнә китті. Шәһәрнә јакынлағаң бір кіші дәл булды. Јуғалып киткән падышабыс тіп таныды. Бидәснә сұжұңц цыбыпты. Сұжұңцснә бидәсә бір ат бирді. Шајласып падышаның килұн катыны саклап турдұ. Јитп падыша килді ұжұнә, катыны сыктап куцаклап кұрішті. Ұжұнә алып кирді, катынын баласын іц бір ацұланмаин алып кирді.

Ікі катынлы булып сәнајы кұн кұрп турады. Иртәгә намаста тәрәт алғацтан ікі катынына игіршә оинады, алаі іткәңцә кулы ұлу катынына тыңрак тіп китті. Катын сыктады. Падыша намаз кылды, тәмам намаз кылып бұтсә катын падышаға бір рәңцә сұсләр әйтп сыктады. Падыша кұрп утырып мыңа әйтті: «Тың тидімә бик рәңдпн сыктаимысын?» Катын әйтті: «Тың тидәсә сыктар на имәсін, кулым сындырдың ләсә» тиді. Падыша әйтті: «Кулың сынған јок. Кулым тижұгә кұн алмадың. Јылғы кұтұц килп камцыбілән сокканда анда сыктамадың, мінң кул тижұм аннан катты булдыма?» тиді. «Миңә рәңцмә! бушатаин сін.» Катын әйтті: «Бушатсаң сін шигиллі ір бұтгұмә?» тиді.

Падыша шуңа ацұ тутұп башын кистіріп коиды.

5. Картлардан ішіткән сұс.

Ішін тамакка барған ун ікі кіші, ул кішиләр біснң халкымыснң булған. Аларың арасында Тәк Пұрұш атлы кіші игән, Сәбир ұлұ ун ікі јашәр бала игән, аннан суң мінң бабам ун бш јашәр Исмаил атлы јигіт игән. Ішін тамакка кундус аткалы барғанлар игән. Јататыған турлаунда Казак јау баскан. Казаклар бу кішинә алып барып кц булғанда бір жірдә кундылар. Шул кунған жіріндә ун ікі јашәр Сәбир ұлұ атлы баланы турсукбілән су алдыргалы јибәрділәр. Шул кұлгә турсуғұн ташлап бала кайтар жағына кацыпты. Казак аны билп әйтті: «Погај баласы біснә ал-

дап кадып киткән, буларны бәйләргә кәрәк, бәйләмәсәк тўндә биснә ўлтирпн китәр.»

Шул аңуьбйлән баланы атбйлән истәп цығыптылар, табалмаптылар. Шунан килп калған кишиләрнпң ўлкәнләрпн кайнға бәйләп сўңгўбйлән цәнцтирпн ўлтирпнтйләр ун кишисн. Ун биринцисн бәйләп јататығында ўлтиргәли, ак бус ат мингән, ак тун ктгән, јәшил кәрнәсн тышлы тумаклы киши килп туктапты шуларның кашында. «Ат арыгыш тун тустырып тапкан табышығыс шума? тптп. «Кара кўслп адәмнп мунў нпк булап кылдығыс?» тидп. Бу ун бпш јәшәр Ысмайлны ўлтирпргә бирмәдп. «Сатып изәм булумнў, асрасам кулўмды», тпп атына мпндпрпн алып кайтыпты. Бпр улсыс Казакка бирпттп.

Баяның Казакның икп боп кызы бар игән. Казак әйттп: «Балам Ысмайл, кўләгп ыштаның кпрләнпттп, цпцп бпр! алар јўсын!» тидп. Ысмайл цпцп бирпттп. Бајағы кыслар јўп илдп, кпнкән суң кысларның бпрпсп кўләгпн, бпрпсп ыштанын ўсләрп кпнтп, тпрп тунбйлән кәмсўбйлән кўләксис ыштансыс калды. Кпц јуклағалы јатканында ўстўнә ктс јабып икп киши ктснпң ўстўндә басып јатадылар. Ирғә турўп ашанған суң бу јуртның иәсп Ысмайлны ағац кпсўгә јибәрдп, бпр башы апы булсын! тпп. Ысмайл бу ағакны алып кплдп, улағакны јазады јунып. Тўс јаткызып апы жағын ајағына тпрәп бпр, ўцўн иәгпнә ўлцәп кпстп, урта јпрпн тпшпп тасма копды. Кпц јуклар цағында тўс јаткысып апысып ајағына тпрәп бпр жағын иәгпнә тпрәп, тасмабйлән куларын бәйләп јукларға салды. Ирғә турғац цпцпн бошадып ашандырады, ашанып бўткәц икп колын тасмабйлән сыртына бәйләп куп кўтўрўгә јибәрәдп.

Јәш јапрак цығатығын вакыттан шул азапларбйлән кырау тўшкәнпнцә турдў.

Шул вакытта кўнләрнпң бпр кўнләрдә јпрән бўрул атлы карт Казак цабып урамға кплдп. «Кара Калмак јау кпләдп», тпп кыцкырып кпрдп, ат јығылып ўзп јығылып ўлдп. Казаклар атның саурасын сўңгўбйлән цәнцтп, ўзпнпң сыртын сўңгўбйлән цәнцтп. Шунан Казакның халкы јадан коруғўп кацып цығып кптп. Бу Ысмайл санады: «Бу јауға мпн утурў цығапн, шулап јўрўгә-

нпмнән ўлгәнпм артык. Јау кўрсә алтынан кплгән кпшпнп цәнцпн ўлтирә тпп иштттпм. Уларға барапм тпп кптп.

Ул кўнў јауға јпт'алмап куныпты; иртә турўп јәнә кптп. Баратығында талада јыракта тўтўн булып кўрпндп. Јау шул булмағап тпп атлады, шуға бара, бара, кыжылып кўрпндп јырактан кара тал шпгпллп. Јакынлашкац јау игәнпн бплдп. Јау халкы мыныда кўрп икп киши цабып утурў кплдп; килп икәў икп жағынан цўцгўнў јпргә цәнцпн атларын токтатыпты. Бу кўрп курығыш јығылыпты. Бпрпзп атынан тўшўп башынан кўтәрпп турбустў, турбуса икп кулы сыртына бәйлс. Бу икпсп кәпләштп. Бпрпзп Ысмайлны кулыбйлән кўрсәттп, анысы быцағын алып кайшын кпстп. Кпскәц курығып јәнә јығылып тўштў. Бајағы Калмак баланы јәнә кўтәрпп турбустў. Турбукац сурады: «Нп кишисн?» тпп. Ул әйттп: «Ак канның кпшпсмпн» тидп «аңлыкта јўргәнпбпстә Казак јау алып кплгән идп.» Атын сурадылар, Ысмайл тидп.

Шул вакытта јау халкы кплптп. Кара Калмак јау башы тылмацлардан сурады: «Нпдәп кпшп?» тпп. Тылмацлар әйттп: «Шундап кпшп тпп шұнын әйткән сўсләрпн кўллсн әйттп. Тылмацлар јәнә сурапды Ысмайлдан: «Казакның илпн табып аппаратапырсынма?» Ысмайл: «Аппарырман» тидп. Ысмайлға ат мпндпрдпләр, Ысмайл јул башлап Казак илпнә уларны алып кплдп. Кпскә Казак илп јуртўнан цығып кацыпты. Туктадылар малын ашын бпр јпргә јыжып ўпдўләр. Ысмайлдан сурадылар: «Кап јакка кпткән?» тидп. «Әр бпрпзп әр јакка кпткән» тидп. Калмак халкы јәнә атына мпнпн, тўрт кпшпнп аш бпшпрпргә калдырып истап цығып кптгпләр. Бу тўрт кпшпсп малларын апкплпп куларны апкплпп сужыш казанға салып бпшпрдпләр.

Ысмайл бпк адыккан идп, икп кўн ац јўрўгән игән. Аш бпшпргәц Калмацлар аға аслап шурпасынан ашатадылар. Кпц булғанда јау халығы шу бпр јпргә кплпн јптплар, атларын бушатып ашағалы ултырдылар. Јау башцызы Ысмайлны кўрпп табағынан пт аймап Ысмайлны ўзпн цағырған идп ашаткалы, Ысмайл баратығында тылмацлар кўрдп, Калмак тплбйлән јау башцызына әйтгпләр. Јау башцызы птнп табакка кпрә салды. Ысмайл тылмацка

әйтті: «Ул ашатады іді, ітні нік аядығыс? мін бік ацыкканмын.» Тылмац әйтті: «Ітні біс ајамадык, сіні ајадык. Ікі кўннан ац жүрўған кіші кўп ашасаң ўліп салмасын тібіс» тиді. Ысмайлға бір ас ашатадылар, ашағац јукладылар, Ысмайл арыған кіші тың јуклады.

Ысмайл кўн тұш булғанда јукузынан ујанса тірмәдә јук, јау халкы да јук. «Ўзім калыпмын ацлықтан ўләмін» тигәндә бік сыктады. Турўп караса бұтән јірә јыжылышып бір јірә турўптылар. Ысмайл жүғұрўп шуларға килді, килсә тылмацларны табалмаиды, ја ўзі Калмак тилин билмаиді. Шу халкның арасына кірсә тылмацлар мал бўліп јатат игән. Ысмайл әйтті: «Сис мині ташлап нік киттігіс?» Тылмац әйтті: «Ысмайл сіні тұғұл, ајағы сынған коі баласын калдырмабыс.» Јау башы сурады: «Ні әйтәді?» тылмацтан. Тылмацлар Ысмайл әйткән сўсін јау башына әйттілар. Јау башы күлдү. Тылмацка јау башы ўс тилинцә бујурдү; тылмац мыны алып цығып халк арасындан ктсләрінә апарды «кїстан карап ўзинә бірізін ал! кунғалы туктаған јірә бір јағын астыңа тұшап бір јағын ўстўңа жабып јатырсын» тиді. Јана іәрниң јанына апардылар «ушўнан бір іәр карап ал!» тиді. Јана атлар јанына апардылар «ушўнан бір атны ўзинә јарағаның тут! тутўп іәрлә! бу нәрсә ўзинә булып!» тиді. Ысмайл тәмам алып атны іәрләді. Малыны бўліп бұтқацтән јау халкы кўлўсў атына атланып малын бар нәрсәсін кўп ўжўнә кайттылар.

Шул јірән цыкканнан јуртларына јіткінцә бір аі ўттї. Ысмайл кара Калмак јуртўна јіткәц ўс ірігінә жүрўлў. Бір кўнўндә калык јыжылды. «Бір карт ўлсыс лама бар игән, шунў азрағалы біс бу халык баласын Ысмайлны тапшыраик!» тиділар. Ысмайлны әлкіліп ламаның ўжўнә әпкірділар. «Ушу әзір ашбилән муца кіс-мәт кылып біргә турўң!» тиділар. Ысмайл турдү бір јыл. Бір јыл турғацтан ламаның ўстўнә кїјәдігін кимі тосты, хатынларын кысларын јыжып ламаға тун кылдылар. Лама бір кўнләрдә аурыды, ўлді. Ўлғанін кўрїп цыктылар, калығын јыжып ламаға јәнә килділар. Ўлғанін кўргәндә јатады іді сузылып. Бу кїргәнләріндә лама бір тубуғўн тубуклап, бір ајағын басып ўзі ўлә ту-

рады игән. «Мыны кім јығар?» тиділар. Аңа әйттілар: «Біцін јылда тұған кіші јығар. Ысмайл јәшнң нїцә?» тиділар. Ысмайл јәшін әйтті. Јыл кайтарып Ысмайлны біцін јылға коідылар.» Ўзїңнң бабаңны ўзїң јык!» тиділар. Ағацбилән ітїп јыкты, јыккац јалаңға алып цыктылар. Тунын пїцїп ўстўнән, ламаның тә-нн коімабилән сымадылар, куїған шәмдәін тәнінә мајы тоңып калды. Аның ўстўнә ут јактылар. Тәні кўжўп бұтқацтән сўәкләрї калды. Бір сўәгін калдырмаін алдылар. «Мыны тұжўң!» тиділар. Сўәгін ун шигілли кылдылар, унын итмәккә шигілли бастылар; ушу дўнјадағы јаратыған мәхлукларның кўлў сўрәтін кылдылар, кылып бір тактаға бу сўрәтін тїстїлар, ағынлап јаткан суға апарып тактабилән бошаттылар, «тумах аулїа» тиділар. «Кўзїң кўргән тәңрїдән» тїп кулакларыны бармакларын кујып узаттылар.

Кайттылар ўжўнә, Ысмайл ўс јіріңә цығып, инді тїләгәннїцә жүрўїдү. Бір вакыт іптәшїбилән жүрўїдї игән. «Шу јїргә барып ағацтан бір нәрсә јазак» тиді. Ағын суның итәгінә бардылар. Бір нәрсә ишләділар, кайтып килсә ағын сўнда сал бар игән, шул салның јанында јулауцылар токтады. «У нї кїшиләр игән, іптәш?» Ысмайл әйтті: «Барып бағаик!» тиді. Іптәшї бармаиды. «Бармасаң ушу јірә саклап тур! мін барып киләін уларға.» Барып јанларына јіттї, килсә јулауцылар игән, саудїәрләр, Урыслар. Шуларны карап тұрарәгіндә барса бір мусулман карт арба арышында утырып камытны бұтә итәді. Бу карт аны кўрўбилән таныды, мўјәтін ташлады. «Ја, Ысмайл, сїнмә?» тиді. «Мін» тиді. Карт әйтті: «Јїрдән цыктыңма? кўктән тұштўңма? кайдан кїлдің мында? біс сінї кўп вакыттан јуғалткан тїдк.»

Сыктап кўрїштї. Шуларның шулаї болўны кўрїп іптәшләрї килді јыжылып. Улар сурады: «Лїмун, мыңа нїк сыктаисын?» Лїмун тигән мусулман әйтті: «Міннң сїңлїмннң тұған балазы јуғалғаиды, аны мін таптым. Инді мін сінї бушатмамын, алып кайтырамын.» Іптәшләрї әйтті: «Сін алып кайтамын тїсаң кара Калмак халығы јаман булатығын. Ысмайлны да ўлтірїрләр, сінї бїснї-дә ўлтірїрләр, калсын!» тиділар. «Јуртўда кайткац қағас бїрїп сура-саң падышамыз мыны мїшәзїнә кайтарсын тїсә шу јїргә кїліп

жағы кыс жәнә жүгүрүп ұңғыңи жіріпән кўрді «Абәләрім, кілің бірі» тиді. Абәләрі жүгүрүп килді. «Караң караң, кайныбыс киләді» тиді. Абәләрі суктылар, урдұлар, сыктаттылар.

Кан шәһәр ицінә кирді, јакшы улу үйләрни карады. Кунак буларға шәһәр уртазында бір улу үй бар игәнді. Шул үйгә бурулуп кунакка кирді. Кірсе канның катыны каныш кўмұш ашлауда кымыс алтын кашыкбилән шабырып утырады. Бу кіріп килгәнтән сыртына шыклады кымысын. Бу кан сурады: «Баи катыны баи биңа буламасыс, канның катына каныш буламасыс?» Бу катын әйтті: «Каның катыны каныш булырбыс, мусапыр» тп цауап бирді. Кан әйтті: «Бис мусапыр болмабыс үс, шәрбістә бістә кан идік» тиді. Каныш әйтті: «Кан булсағыс јул булсын! калаі үстүгіс іскіріпті, калаі барасығыс?»

Кан әйтті: «Кісмәтбіс шул иді: минің јітті ұлым бар» тиді, «јітті кысмы кішіні істәп жүрүмүн јітті ұлыма аларға» тиді. Каныш әйтті: «Біснің јітті кызыбыс бар, јакшы куда болырбыс, жуғары цыккын.»

Цығарды, канның алтына кўмұш ашлаубилән кымысын тартты, алтын кашыкбилән кујуп бирді. Ицти кан. Каныш әйтті: «Біснің азабыбыс сестә дә бар игән. Каным јітті ұллы кішіні істәи цыккан, киләр вакыт булды» тиді. Шулаі әйткәндә шул вакытта үй іәс кан кіріп килді. Үстүндәгі тунлары тозынты. Каныш сурады: «Ја, каным, јітті ұллы кішіні таптыңма?» тиді. Кан әйтті: «Јітті ұллы кішіні табалмадым, алты ұллы кіші бар, бирәүсә ір болсиді балаларымыстан булыр иді, алты ұллы кіші табылады» тп ацұланды. Каныш әйтті: «Ацұланма! ацұласаң ујат булыр, куда үйгә килгән үйдә утырады.»

Ціциліп бу килгән кішігә кўрішті. Бајағы кунак әйтті: «Ја, кан, минің јітті ұлым бар, јітті кысмы кішіні істәи цыккаи идім.» Кан әйтті: «А, кош килдің, куда! жүрүп, жүрүп јітті ұллы кішіні табалмадым істәп килін сін үйгә киліңсін, куда.» Шу јірә куда булдылар, шәһәр салышыптылар, јітті кўп турбузүп јітті кўн кунаклады. Үстү башынан јаңдан тун кидірді. «Ја, куда, инді кайтарбыс јырак јіргә. Бис тојыбысны булцап којаик.»

Пәлән аиның пәлән кўндә булцадылар. Кан киләмін тп шунан кайтып килді.

Баллары карап цығып аталарына, үжүнә биргә кирдиләр. Кіңи ұлү сурады: «Ја, ата, калаі жүрдүң?» тиді. Атасы әйтті: «Јул јакшы, балам, јітті кысмы кан табып сискә кәләш јарашып килдәм» тиді, «аиның шул вакытта тои булғалы барсак булып билгиләп килдәм» тиді. Јаракландылар.

Тоіға баратығын кўнү јітп киләді, ата улу ұлын цағырып әйтті: «Балам, тоіға барсак мин бармаи мында калсам тои башкар кішігіс болмас; шәһәрбіс иціндә мин үзім кан, урныма јурт сакпап сиснің бирәү калсын. Сін улу ұлым булып кал!» тиді «синің кәләшің алып киләрбіс кўцүрп.» Ұлына калғысы килмәді. Ікинці ұлын цағырды, аның жәнә калғызы килмәді; ұңғыңи ұлын цағырды, улда калмамын» тиді; тўртінци, бишінци, алтынцы ұлы бары «бис барамыс» тиді. Јіттинци кичи ұлын цағырды. «Ја, балам Јіртүшлүк, мин тоіға кылғалы бармасам анысын мынысын башкар кішігіс болмас. Бўтрабіс китеак јурт саклар кичи болмас. Минің урныма јурт саклап, мин килгәндә кан болып сін кал!» тиді. Јіртүшлүк әйтті: «Јарар, ата, канлык урнына јаңгара кішіні калдырарға јарамас. Мин калсам минің кәләшімни алып килрсін» тиді.

Тоіға цығып кигтиләр кўлүсү, шәһәр цитинә баитак јіргә Јіртүшлүк узатып калды. Улар шәһәргә барып јіттиләр, јітп тои јасаи башладылар, әүәлги кўнү кичи тои булды, икинци кўнү улу тои булды. Никах кылып алты ұлү јіттинцинің урнына бўригінә никах кылды. Алты кыска алты кижәү кирді, јіттинцигә кижәү булмады, кысмыс үйгә бикләдиләр. Кыс кайгырып сыктаиды. «Алты абәмә кижәү инди, миңа кижәү јук.» Кайным јалған сўләп, мині кижәүсис кылды.

Бу шәһәрдә бір улсыс, кыссыс курткајак бар иді, шу курткајакка кичәш суарға тўнлә цығып барды. Курткајак: «Ник сыктаисын, балам?» тиді. Кыс әйтті: «Сыктамағалы, алты абәмә кижәү кирди, инди миңа кижәү јук, шуның ұңғын сыктаимын.» Курткајак әйтті: «А, балам, сыктама! синің кижәүң јурт саклап калған ата урнына кан булып. Абәләрниң кижәүләриндәи алты кижәү бір

сінң кјјәўңа турмас, сінң кјјәўң балуан» тиді. «Балам, кўң кўң-цәр вакытта атағыс әр бірігіскә малынан мал бірп калыбынан калык бірп, хазінәзінән бул бірп иң суңына сңә кіләр, әйтәр: Балам, јітті баламның иңдә, јіттінің ўзәгіндәі јітіп ўскіргән иң кіңи балам, баламның аразыңда сўітлў балам, сңә кілдім, тїр, малымнан мал біргәлі, калыбымнан калык біргәлі, хазінәмнән бул біргәлі. Сін анда әйт тискәрә карап мінң кәиным кан болғац сінң калыбыңнан шајы калыбы јукма? сінң малың шігіллі малы јукма? сінң булўң шігіллі булў јукма? тп әйт! атаң сыктап әйтәр: «Балларымның кіңизі сўітлў балам, сңә кілгәц цамланып алмаімысын? нї сурағаның бірәін! тїр. Сін әйт: Бірмәссін, бірәң миңә ант іт! Атаң ітәр: Анан суң сура: Јітті кат јір астында јітті кабат тїмір сараі иңдә ун ікi јәнлі Цалкуіруғуң, баур астында алмас кылыцы аны бір миңә, атам» тп курткајак әйткәндә кыс ўјўнә кәітып барды, тың алып јуклады.

Тоі ўтп кўң цығар вакытында атазы малынан мал бірп, калыбынан калк бірп хазінәзінән бул алты кыска бірп јіттіңкi кыска килді. «Ја, балам, јітті баламның иңдә јіттінің ўзәгіндәі јітіп ўскіргән балларымның кіңизі сўітлў балам, малымнан мал бірәін! сңә, хазінәмнән бул бірәін сңә!» Кыс әйтті: «Мінң кәиным кан булғац калыбымда бар, малымда бар, булўмда бар.» Кан сыктады: «Нік алмаісын? тиләгәнің мін сңә бірәін!» тиді. Кыс әйтті: «Сурап ідм, бірмәссін.» «Бірәін» тиді. Кыс әйтті: «Бірәң ант іт!» Кан ант ітті. Кыс әйтті: «Јітті кат јір астында јітті кабат тїмір сараі иңдә, ун ікi јәнлі Цалкуірукны, баур астындағы алмас кылыцбiлән аны бір миңә, атам.» Атазы сыктады: «Јәншм јітмштә јітіп, јітті тўшўп кўргәнмйн ўзимдә. Кын булса да ант іттим, бірәін.»

Кан тўштў, јўгән алды, Цалкуіруғўн алып цыкты, іәрлән балазын ўстўнә мўндўрдў. Алты кысны мўнўдәккә ултысты, утырып малыбiлән калкыбiлән цыктылар, кіңизі малсыс калкыс ат ўстўндә цыкты. Кан әйтті: «Куда, бірi кил!» Килді кудазы. Кан әйтті: «Јулығыста тўбә бактар сышајы јір булып, ўләнн шундаі јакшы булып, сулаў шундаі јакшы булып» тиді «кiң бу-

лырлык булса шу јірдә јітмә тукта, ја артылып тукта, шу јірдә кунма!»

Кўң кўңіріп цығып кіттіләр. Узатып ўјўнә кiрп утырды кан. Ўјў аулак булды, тынцлык тапмағаннан тышкары цыкты. Шәһәр иңдә іш бір мал таушы кылмады. Ітлiктә аты бар ігән, бу атына мўпўп артынан кўп кітті. Цалкуірукның артына кўлў мал іәріптi. Кан кiңи кыска барды, јітіп әйтті: «Ә, балам, јітті баламның аразында сўітлў балам, мўбарәк јўзўңнi кўрәін тп килдiм, бурулўп караң!» тиді. Бурулўп карады, кыс карағац кўлў малының ўц ўлўшнiң бірi калды. Кан јәнә кўп барады, јітіп јәнә әйтті: «Ә, балам, јітті баламның кiңизі баламның аразында сўітлў балам мўбарәк јўзўңнў бір кўрәін тп килдiм, бурулўп кара!» тиді. Карады кыс, ікi ўлўшнўң бір ўлўшў јәнә калды. Кан кәйтты. Јәнә кан кiттi кўп, јітіп әйтті: «Ә, балам, јітті баламның аразында сўітлў балам, мўбарәк јўзўңнў кўрәін тп килдiм.» Кыс карамады, кармағацтан малының ўц ўлўшнўң бір ўлўшў кысбiлән кiттi, кан ўјўнә кәітып барды ўјўнә.

Шулар кiттiләр, бір нiңә кўннән суң кiң вакытта кан кунма тiгән сипајы јiргә јiттiләр. Бір арбаның тўңәрісiндә шу јiрдә туарынды калк, кiмiсi ут јакты, кiмiсi су апкiлдi, малын утлаткалы бушаттылар. Кан куданың әйткәп сўзiн унуттў. Кiңи кыс әйтті: «Атам бујурды кунма! тiгән анан кiтәик!» Алты кысы мўңўдәктән башларын кўрсәтп «кiңә кiлiп бўгўн баш булатығының кўтiн кысма!» тидiләр. Сўсiн алмадылар, кундылар. Кыс бу Цалкуіруғўбiлән бір кәин астына туктатты, тўшўп Цалкуірукның ајак астында утырды. У мама кыска ікi јўн біргән «бір шумлук јітә аны тут!» тп. Бу ікi јўнўн кулына тутўп утырады. Тўн болғанда калык јуклаған ідi, рактан кўрiндi, ікi шәм шiкiллі нәрсә, кыска тўра киләдi. Бу кыска јакын килгәндә таныды, аузынан уцкун цығарып бір аштаға ігән, ікi шәмдәі кўгәнi ікi кўзi ігән, кыска јуккалы iткәндә ікi јўнбiлән қағылын уцтў. Бу аштаға јылан калкны јітп тўцәрәк куршан јатты. Кан калкның урғазында јуклаiт iгән. Аштаға јылан канны сағалынан тутўп ујатты.

«Жа, кан, мінің утлаумда утлатып, сулаумны іңіріп утынлы-
бымны јактырып нік туктадың мында?» тиді. Бары калыбың-
білән сін јутамын» тиді. Кан куркты. «Алты ұлұмны алты кілі-
німні бірәін! бушат!» тиді. Аштаға әйтті: «Мінің сін шигілі ал-
ты ұлым алты кілінім ұзімніңдә бар. Ұидә калған балаңны Јір-
тұшлұқнұ бірәң бушатаін!» тиді. Кан әйтті: «Ұзім бірә алмаі-
мын, калыбымны ујатып бағаім» тиді. Ујатты калкны, әйтті: «Жа,
балларым, бу аштаға сіннің алтығысыны кәләшләрібілән алмаіды
бу жылан, Јіртұшлұқнұ сураіды, бірәікмә? illä бірмәікмә?» тіп
әйтті. Ұланлары әйтті: «Бу калкына бір Јіртұшлұқ ұпұн ајан
карамаімысын? бірәік!» Бірді кан Јіртұшлұқнұ бір вакытта бір-
мәк, којып мұддәт кылып бушатып кайтып киттіләр.

Шәһәргә јакын килгәндә бір адам дәл булып Јіртұшлұқкә
цүјүнцә цапты. Јіртұшлұк башындабы кәбәңп күјүнцә
бірді. Јіртұшлұк киніп атка атланып кәләшінә утурұ китті.
Јітті мұңұдәкләргә, «алты мұңұдәктә сінң кәләшін тўғұ!» тіп
әйттіләр, «алты мұңұдәкнң алтызында ағаңның кәләшләрі алар-
ның артында јалаң атта сінң кәләшін» тіп әйттіләр. Кәләшінә кі-
лпн колыбілән күрішлпк кылғалы кәләш кулына какты, ікп сундұ
какты, ұц сунды какты. Јіртұшлұк әйтті: «Жа, кәләш, мінің ку-
лыма нпк қағасын, нп јірім јактырмадың? Ајабым аксак тўғұ!,
кулым кулак тўғұ!, күзім суқыр тўғұ!, нп јірім јарамады.» Кә-
ләш әйтті: «Сіндә јігіт күрп сүігүнцә күрмәі күјәін» тиді. «Нпк
атаң аштаға јыланға бірді сінп.» Јіртұшлұк бу сүснп ішптп
алтка цығып мұңұдәкләрнп токтатты. «Жа, ата» тиді, «сін минп
цын аштаға јыланға бірдіңмә?» тиді. Атасы әйтті: «Куркма, ба-
лам! баітак вакыт сін ұидә турарзын.» Јігіт әйтті: «Јук, атам,
сін аштаға јыланға минп біргән булсаң мин ұігә кайтмаімын. Ұігә
кайткаң ұидән цығұ аур булыр. Мпн индп аштаға јыланға кп-
тәін» тиді. Шул-ок вакытта Јіртұшлұк кушлашып јыланға ба-
рамын тіп атка минп китті. Кәләшпн узұп китәр идп. Кәләшп ца-
ғырды «ә, јігіт, кил!» тиді. Килдп јігіт, кәләш әйтті: «Бу атыңнан
тұш, јарамас! бу минп атыма мин! Сінң атың јарамас, ун ікп
јәлп Цалкуірук, кәрәк вакытында баур астында алмас кылыцы

бар» тиді. Јылашып кушлашып Цалкуірукка минп јыланға
китті.

Барып барып јігіт јыланға јітті. Јылан јулда јатыпты. Јігіт
әйтті: «Јылан, мпн сінә килдпм, мпн Јіртұшлұкмпн, пцәтп болсаң пц,
јутаты болсаң јут!» Јылан әйтті: «Јіртұшлұк, јуткалы цағыр-
ғаным јук, пцкәлі цағырғаным јук. Бу јірлә јатканым јітті јыл
булды; јітті ұлым јітті кілінім бар ұјұмдә. Ұс ыхтыјарыбілән тур-
маімын шул јірлә. Бір падыша јібіріптп минп. Јіртұшлұк шу
јіргә киләр, тіп әйтті, килсә сін аны алып кил! тиді. Кан јарлығы
кұц булғанда мпн мында сакладым. Јыланларның күцлұзұ минмпн,
јыланларның цпцәнп минмпн, јыланларның күзп ұткәрп минмпн. Мп-
нң суңына сін іәр, мпн сінп шул падышаға аппарымын.»

Јылан шулап әйткәндә узұп китті, Јіртұшлұк јыланның ар-
тынан іәрп китті. Барын барып јір тпшігнә килділәр. Јылан бу
јірлә туктады «ушу тпшпкә тўшәбіс.» Мыңа біс тўшкәң јір
астында јылан күп булыр. Спн куркмабын, Јіртұшлұк. Јарылыш
бу јыланлар мпңә јул бірәр. Јірі булмаса бу јыланлар бір бірпнң
ұстұнә цығып јул бірәр біскә. Бу јылан тўрлұ тўрлұ булыр, кп-
мисп аларның кара булыр, кпмисп аларның цыбар булыр, кпмисп
аларның јәшп булыр, кәп бірпсп ак булыр.» Бу тпшпктән кпрп
тұшұп киттіләр. Јыланның сұзп рас игән. Хисапсыс тўрлұ јылан
кұп игән. Јыланны ұткәң бір шәһәргә јітп килділәр. Шәһәрнң
уртазында канның бір улу ұігә килділәр. Јылан капказын
башыбілән ацып «Јіртұшлұк, шунда кпргпн!» тиді. Јіртұшлұк
кпрдп.

Куразының уртазында ұц цујын баған бар игән, ұстұнән
тұшұп Цалкуірукның бісмілла тіп тпскпнпн цујын бағанға салды,
баған тпскпнпн күтпр'алмап јығылып јіргә тұштұ. Ікпнцпзпнә ба-
рып бәйләдп, ікпнцпзп јәнә тұштұ јығылып. Ұцұнп кұтәрді. Шул
ұидә кпрдп, ұидә бір адам јук игән. Тұр башында мпндәр ұстұндә
бір ак јыланцак бұкләпнп јатыр. Шул-ок вакытта ұігә бір адам
кпрдп «Јакшымысын, кпјәұ?» тиді. Анан күп кпшп кпрдп, әр кәпсы
«кпјәұ кплпптп» тиді. Шул јакка кпјәұгә урын шәіладылар. Тұ-
шәкләрнп салдылар, цымылдыкларны курдылар, катын урынны

шаіладылар. Бајабы жаткан жыланцак урнынан тўшўп шул шатырның іцнә кіріп жатты. Падыша айтті: «Мулланы цабыр! бу Жіртўшлўккә минің кызымбілән кутпа убып нїках кылсын!» тиді. Мулла килді, нїках кылды. Цәмәят цыккац падыша бујурдў: «Кіјәўнї урнына ап кірің!» тиді. Анан суң кіјәўнї алып бајабы турғускан цатыр цымылдык іцнә бајабы ак жыланцакның жапына ултысты. Шул ак жыланцак тўшәкнїң бір цитнә жатыр. Аш килді, ашады жігіт, жылан ашанмады. Катын «шәмнї сўндїріп жатыңыс!» тїп цыкты.

Жіртўшлўк жыланнан кацып тўшәкнїң бір цитнәдә жатты. Каунысып јуклаі алмаі жатты. Јуклап барады, игән ујанып килзә бір сулў кыс бітнән ұптї. Жігіт айтті: «Мін сіннән жылан тїп курктым, сін мында сулў кысм'идің?» тїп кысны тутғў, тутўп куцаклап жатты.

Іртән турса падыша килді. «Мының кызымны алдың, миңә кіјәў булдың, кіші ўјўндә турў сїңә жарамас, ўзїң ўї кылў кәрәк» тиді. «Ушу тарапта бір дәрјә бар, шу дәрјаның іцнәдә асыл сўәк бар, шул асыл сўәктән ап киліп ўї кылсаң кўп булыр.» Жіртўшлўк «мін барып киләін!» тїп Цалкуіруғўна атланып цығып кїттї.

Јулбілән барып улгырса бір јаланда бір ўї идї. «Бу ўїдә нї нәрсә бар игән? тїп кїріп цығаін!» тїп. Жіртўшлўк аттан тўштў. Шул јір ўїгә кїрсә ўлкән бір курткајак жатыр, башы тўр істанәгә тїрәп, бір ајабы ішік істанәгә тїрәп, бір ајабы ішік кіштәгә тїрәп, бурнў тўбў тактаға тїрәп, бір кулыбілән јїп іріп, бір кулыбілән јїпнї цыратып јатат игән. Курткајак айтті: «Жіртўшлўк балам, калаі барасын?» тиді. Жіртўшлўк айтті: «Падышаға кіјәў аїјәў булдым, кызын алдым. Ўзімнїң ўјўм јук ўї кыларға шундаі дәрјада асыл сўәк бар іміштї, шунў алғалы каіным минї јібәрді.» Курткајак айтті: «Балам Жіртўшлўк, нїцк алып цығарсын аны? Рас бар, алўны аларсын, сін баїтак јырак јїткәц сїнїң артыңнан кыцкырадылар: Борны тутўң ушлаң! тїп сін шунда артыңа бурулўп карамағаісын! бурулўп карасаң әләк булырсын, карамазаң каїтып јїтәрзїн.»

Жіртўшлўк барып асыл сўәкнї јїтїп дәрјаның іцнән алып артты атына, атланып кїрә цығып киләд'игәннәдә кыцкырыштылар артынан: «Борны ушлағыс! тутўғыс!» тїп. Жіртўшлўк карамады, алып килді, асыл сўәктән ўї кылды, ўјўнә катынны апкїріп ўї тутғў. Каінызы бір кўндә килді Жіртўшлўккә кунакка. Каінызы айтті: «У ўјўңнў кўп кылыпсын! минің кысымны алдың кысым килішкән, кысыма каршы ўјўң килішкән, бір-ок ўстў жабўсыс. Шу јїрдә бір кїк бар, шу кїкнїң уң јак кабырға јўнў алтын, уц мўзў алтын, сул јак кабырға јўнў кўмўш, сул мўзў кўмўш. Ша кїкнїң тїрізін апкїліп ўї тўбәңнї жапсаң алтын мўзўн тўр тәрәс тўбўнә ултыссаң, кўмўш мўзўн јан тәрәс тўбўнә ултыссаң кўп килішәр идї» тиді. Жіртўшлўк: «Мін барып киләін!» тїп Цалкуірук куіруғўна атланып цыкты.

Барып барып јір ўїгә јїттї: «Мамаға кїріп аїтәін!» тїп јір ўїгә кїрдї. Курткајак айтті: «Ја, Жіртўшлўк, калаі барасын?» тиді. Жіртўшлўк айтті: «Ўјўмнўң ўстў жабўсыс. Шу јїрдә шундаі бір кїк бар іміш, уц кабырға јўнў алтын іміш, уц мўзў алтын іміш, сул кабарға јўнў кўмўш іміш, сул мўзў кўмўш іміш» тиді «шаны ўл-тїріп тїрізін алғалы каіным минї јібәрїптї.» Курткајак айтті: «Аі-аі, балам, аңа барсаң нїцк килїрзїн. Ул кїк бік јаман. Ја утлаунда утласа біргә утлап кїтәр сїнї, ја су іцкәндә сїнї біргә іцїп кїтәр.» Жігіт айтті: «Барамын! ўлсәмдә тїрілсәмдә барамын.» Курткајак айтті: «Утлау утлап каїткан цағында барсаң идї, утлаўн утлап кїткәннәдә ўләннїн калдырмаі бўтўрўп кара тупрағы айналып калар. Су лаун су іцкәннәдә бір кўлнїң сўн бўтўргннәдә іцїп кїтәр, кўл курўп калар. Јуклаған цағында барғанда тўлғўләрнїң кўәтлїзїн, цїцәннн кўзїннн јїтїсін караулда коїған. Жіртўшлўк килгәннәдә минї ујат! тїп. Ул тўлғў куіруғўн јїргә суғып кыцкырғанында буаз біәләр кулунўн салар, ікї кат біцәләр балазын тўшўрәр.»

Жіртўшлўк цығып кїттї. Јїтсә бір јалаңның кара тупрағы аїлана жатыр. Кўлнўң сўн бўтўрўп іцїп кўл курўп жатыр. Караул коїған тўлғўнў кўрдї. Бу тўлғў куіруғўн јїргә суккалы шаїлағанда Жіртўшлўк айтті: «Бір кыцкырып бак! кыцкырсаң

куйруғунан сіні тутүп жіргә салармын, сүәкләрһиңи каушатырмын» тиді. Тўлғу әйтти: «Ўс иргинца мин турмаимын, кик алдырып шу жіргә караулға коиғанда; мин тўлғуларһиңи қуәтһиңи қўс ўткәри алты жылдан бири јатамын алты ўлым, алты килиним бар иди, шуларһи қўрмаи турамын. Ўлтирма мини мин кыцкырмаин!» тип тўлкы кацып китти. Јиртўшлўк қўрди. Кик алтында јатыр јуклап. Ут шигилли алтын јўнў ўстўнда јанып турар. Јиртўшлўк јанын оғын алып кикни кара јўрәкни карап атты. Кик ўргән јығылып тўштў. Кик әйтти: «Атта, Јиртўшлўк, килдичма? тип, ўлимин синнан булып тип туғайдым. Сін тўғанда биқ аурлык килгаи-ди, сығанақ бармағым мырт иткан, сима кабырғаным шырт иткан. Арам ўлтирма, буазла!» тиди.

Баузады, мўсләрин кабып алып тиризин суҗып алып каитып килип ўи тўбәзин тиризибилян јапты, алтын тўғу орам јағына килтирип, қўмўш јўннў кура јағына килтирип алтын мўзўн тўр тәрәзинә алтын тирак кылып ултысты, қўмўш мўзўн јан тәрәстә қўмўш тирак кылып ултысты. Ўјў биқ јакшы игән.

Каинызы бир қўнда јәнә кунакка килди. Каинызы бир јабўн, тиракләрин қўрип әйтти: «Е, балам, ўјўңиңи јабўн тиракләрин кўп килиштирин кылыпсын. Инди шу јиринә килиштирмаиди, кураң јук. Ша јирдә бир кара куш бар имиш, шуның канат каурысынан кура јассаң биқ јарар иди, кәрван сіндә тўшәр иди» тиди. Јиртўшлўк јараиды, тиди, Цалкуйруғуна атланып китти.

Барып барып јир ўигә јиткәндә Јиртўшлўк мамызына кирди. Курткајак әйтти: «Е, балам, каида барасын?» тиди. Јиртўшлўк әйтти: «Ўи јанымда кура јук, у килишмади. Шундаи кара кушнў атып канат каурысын апкилип ўи јанымда кура кыл! тип каиным мини јибәрди.» Курткајак әйтти: «Аи-аи, балам, калаи барасын? асып истаи цыккан вакытта каршы булсаң канат јилибилян ўрун алып әләк буларсын. Јўрўп килип ујасында јаткан цакта барсаң кушларһиңи јаманын, кушларһиңи цичәнн, кушларһиңи кўзиниңи јитигин караулға коиған шуңкарһи. Ул кыцкырса бұас биәләр кулун салар, ики кат биәләр бала тўшўрәр» тиди. Јиртўшлўк әйтти: «Шулаи булсада бараин!»

Јигит атка минди, барды. Шуңкар кушнў қўрди. Ул шуңкар кыцкырғалы итти. Јиртўшлўк әйтти: «Кыцкырма! кыцкырсаң қўзични атармын, сүәгиңи каушатырмын.» Куш кыцкырмады. Јиртўшлўк кара кушның ујазына килди, јанын алып оғын алып кара кушның јуклап јататығын ујазында курбуннан курбунға ўтә атты. Куш јығылып тўштў, әйтти: «Атта, Јиртўшлўк, килдичма? ўлим синнан булып тип билгаи-дим, сін тўғанда миңә биқ аурлык килгаи иди, сима кабырғам шырт итти, цығанақ бармағым мырт итти. Ўлтирсаң арам ўлтирма! бауза мини!» тип әйтип ўлиди. Кушның канатының каурызын алып каитып барды ўјўнә. Кура кылды.

Каинызы јәнә бир қўнга кунакка килди. Кураны қўрип јигиткә әйтти: «Е, кижәум, кураңны кўн кылыпсын. Кәрванлар қўп тўшәди сіндә, башка јирдә туктамаиды. Инди ўјўңи јакшы, кураң јакшы, бир јир килишмаиди қўлў јирн килишкан. Биңә бираў бир килиш кәрванларһиңи кимәтинә бошаи алмаиды. Биңә икәў булса бираў ўс кимәтинә булып иди, биризи кәрванларһиңи кимәтинә булып иди. Барса Килмас падышаның бир Қўнар атлы сулў кызы бар, сін шаны икинци биңәгә алып килсаң иди, қўн қўришиң биқ кўп киләр иди.» Јиртўшлўк әйтти: «Јараиды, мин алып килиин аны» тиди.

Цалкуйруғу минип китти. Барып барып јир ўигә килди, «бу мамадан сўс сураин!» тип курткајакның ўјўнә килип кирди. Курткајак аны қўрип әйтти: «Ја, балам Јиртўшлўк, калаи барасын?» тиди. Јиртўшлўк әйтти: «Курамны кылдым, ускан барған кәрван барысы миңә туктаиды, башка јирдә туктамаиды, јағыс биңәм кимәттән бошамаиды, аның ўцўн Барса Килмас падышаның кызы Қўнар сулўны алғалы барамын» тиди. Курткајак әйтти: «Аи аи, балам, биқ јырак игән, аңа ницк јигәрсин? Цалкуйруғуның алты қўилўғу халы калды, анан јырак баралмас.» Јигит әйтти: «Барғалы цыккан јулымны барамын, ўлсәмдә ўлаин» тип цығып Цалкуйруғу минип китти.

Алты қўн барған суң Цалкуйрук токтады, ајағын атламады, суксады атламады. Јиртўшлўк аттан тўшўп иәрин алды, циризибилян қўни суҗылып цыкты. Јўгәнн алып бошатты, иәрин жіргә са

лып, башын іәргә салып жатты. Жіртүшлүк, Цалкуіруғуна сыктап жатты. Құнның сытырлаған жіріне саусқан қунып суқығанда құш-құртқұнға. Атының құңғұ бұтқанды. Сыктап іәзі арып жүклап калды. Жігіт жүклаған Цалкуірук жітті кат жір астында утланды жітті құн, алты кат құк ұстүндә утланды алты құн. Жәзінің жанына кілді, іәзі жүклады. Жәзін бурнүбілән тұнтұп ужатты. Ужанды Цалкуірукның сіміргәнін құрді, сұжүндү. Бісмилла тіп жүгән катты, ұстүнә іәрін салды, әуәһідән ат сіміріпті, аілы жітмәді. Аілын узаітып тартты, мініп кітті.

Жулда бір курткажак жір үйдән қығып у мұшүндә тығады, бу мұшүндә тығады, жір ағып тұшәді. Жіртүшлүк әйтті: «А, мамаң бу не азабың?» тиді. Курткажак әйтті: «Ұжұм ағады, Барса Кілмәс падышаның қызы Құнар Сулү Жіртүшлүк міні алғалы кілмәсін тіп жір тамырының тутұн алып қоған, аның ұңұн ұжұм тутмады.» Жіртүшлүк әйтті: «Құнар Сулүны алғалы мін Жіртүшлүк барамын» тиді. Курткажак әйтті: «Сін Жіртүшлүк булсаң міннің бір ұлым бар. Жіртүшлүк Құнар Сулүны алғалы кіләді тіп ішітіп шұныңбілән біргә кіткәлі құң сынамын тіп кіткән. Каршы булсаң біргә алып кіт!» Жігіт барып ултырса жулда бір жігіт кікні мұзінәп тутұптү, ажағына тірмән таш бәйләп. Кікні бушатады, кік құс құрім кугулұп кіткәңтән кұады ажағында тірмән таш бәйләгәндә булса жәнә кіткән жірі цітлі жіргә жібәрмәі артынан жітіп тутады. Жіртүшлүк әйтті: «Ә, жігіт, ажағыңа тірмән таш бәйләп бу кікні бушатып жәнә артынан тутасын жітіп. Бу не азабың?» тиді. Жігіт әйтті: «Барса Кілмәс падышаның Құнар Сулүны алғалы Жіртүшлүк кіләді тіп ішіттім шұныңбілән кіткәлі құң сынамын». Жіртүшлүк әйтті: «Тірмән ташны калдыр! Жіртүшлүкмін, біргә кітәік Құнар Сулүны алғалы.» Жіртүшлүк Цалкуірукның бір құс қылын алып сілкіді, ат булды, жігітні шул атка міндірді.

Ікәү булып бардылар, бара бара жулда бір курткажак жір үйдән қығып у мұшүндә тығады, бу мұшүндә тығады, жір ағып тұшәді. Жіртүшлүк әйтті: «Ә, мама, бу не азабың?» Курткажак әйтті: «Ұжұм ағады. Барса Кілмәс падышаның қызы Құнар Су-

лү Жіртүшлүк міні алғалы кілмәсін тіп жір тамырының тутұн алып қоған. Аның ұңұн ұжұм тутмады.» Жіртүшлүк әйтті: «Құнар Сулүны алғалы мін Жіртүшлүк барамын» тиді. Курткажак әйтті: «Сін Жіртүшлүк булсаң міннің бір ұлым бар. Жіртүшлүк Құнар Сулүны алғалы кіләді тіп ішітіп шұныңбілән біргә кіткәлі құң сынамын тіп кіткән. Каршы булсаң біргә алып кіт!» Анан барып бір жігіткә каршы кіләділәр. Бу жігіт бір тауны алып бір тауға суғады. Жіртүшлүк әйтті: «Жа, жігіт, бір тауны алып бір тауға суғасын, бу не азабың?» Бу жігіт әйтті: «Барса Кілмәс падышаның қызы Құнар Сулүны алғалы Жіртүшлүк кіләді тіп ішітіп шұныңбілән кіткәлі құң сынамын.» Жіртүшлүк әйтті: «біргә кітәік Құнар Сулүны алғалы.» Жіртүшлүк Цалкуіруғуна бір құс қылын алып сілкіді, ат булды. Бу жігітні атка міндірді. Бардылар ұшәү булып.

Бара бара жулда бір курткажак жір үйдән қығып у мұшүндә тығады, бу мұшүндә тығады, жір ағып тұшәді. Жіртүшлүк әйтті: «Ә, мамам, бу не азабың?» Курткажак әйтті: «Ұжұм ағады, Барса Кілмәс падышаның қызы Құнар Сулү Жіртүшлүк міні алғалы кілмәсін тіп жір тамырының тутұн алып қоған. Аның ұңұн ұжұм тутмады.» Жіртүшлүк әйтті: «Құнар Сулүны алғалы мін Жіртүшлүк барамын» тиді. Курткажак әйтті: «Сін Жіртүшлүк булсаң міннің бір ұлым бар, Жіртүшлүк Құнар Сулүны алғалы кіләді тіп ішітіп шұныңбілән біргә кіткәлі құң сынамын тіп кіткән. Каршы булсаң біргә алып кіт!» Ұшәү барып утырза жулда бір жігіткә жіттіләр. У жігіт бу жірні жатып тыңлаиды жүғұрұп барып жатып жәнә у жірні тыңлаиды. Жіртүшлүк әйтті: «Бу жірні не тыңлаисын?» тиді. Бу жігіт әйтті: «Барса Кілмәс падышаның қызы Құнар Сулүны алғалы Жіртүшлүк кіләді тіп ішітіп шұныңбілән кіткәлі құң сынамын. Алты кат бір астындағын ая ішітәмін, жітті кат бір астындағын інгір ішітәмін.» Жіртүшлүк жараиды, тиді, біргә кітәік! мін Жіртүшлүкмін.» Жіртүшлүк Цалкуіруғуна бір құс қылын алып сілкіді, ат булды, жігітні шул атка міндірді. Тұртәү булып қықтылар.

Бардылар тұртәү, бара, бара жулда бір курткажак жір үйдән

цығып у мұшұнда тығады, бу мұшұнда тығады, жір ағып тұшаді. Жіртұшлұк аны кұріп айтті: «А, мама, бу ні азабың?» Курткажак айтті: «Ўјұм ағады. Барса Кілмас падышаның кызы Кұнар Сулұ Жіртұшлұк міні алғалы кілмасін тіп жір тамырның тутұн алып коіған. Аның ұцұн ұјұм тутмаіды.» Жіртұшлұк айтті: «Кұнар Сулұны алғалы мін Жіртұшлұк барамын» тіді. Курткажак айтті: «Сін Жіртұшлұк булсаң мінің бір ұлым бар. Жіртұшлұк Кұнар Сулұны алғалы кіләді тіп ішітін шунұңбілән біргә кіткәлі кұц сынаимын тіп кіткән. Каршы булсаң біргә алып кіт!» Анаң барып бір жігіткә каршы кіләділәр, ул жігіт бір кұлннң сұн аузына ўбп алады ікінці кұлгә аппарып кујады. Ікәўннң сұн јәнә аузына ўбп јәнә бу кұлгә кујады. Жіртұшлұк айтті: «Бу ні ўнәрнң, жігіт?» тіді. У жігіт айтті: «Барса Кілмас падышаның кызы Кұнар Сулұны алғалы Жіртұшлұк кіләді тіп ішіттм, шаныңбілән кіткәлі кұц сынаимын » Жіртұшлұк айтті: «Шулаі булса біргә кітәік Кұнар Сулұны алғалы.» Жіртұшлұк Цалкуіруғұнан бір кұс кылын алып сілкіді, ат булды, бу жігітнә шул атка міндірді.

Інді бішәу булып јәнә цыктылар. Бардылар, бара бара јулда бір курткажак жір ўідән цығып у мұшұнда тығады, бу мұшұнда тығады, жір ағып тұшаді. Жіртұшлұк айтті: «А, мама, бу ні азабың?» Курткажак айтті: «Ўјұм ағады. Барса Кілмас падышаның кызы Кұнар Сулұ Жіртұшлұк міні алғалы кілмасін тіп жір тамырның тутұн алып коіған. Аның ұцұн ұјұм тутмаіды.» Жіртұшлұк айтті: «Кұнар Сулұны алғалы мін Жіртұшлұк барамын.» Курткажак айтті: «Сін Жіртұшлұк булсаң мінің бір ұлым бар. Жіртұшлұк Кұнар Сулұны алғалы кіләді тіп ішітін шунұңбілән біргә кіткәлі кұц сынаимын тіп кіткән. Каршы булсаң біргә алып кіт!» Бішәў анан барып бір жігіткә каршы кіләділәр. Ул жігіт бір цырык тұңгәкнн алып балтабілән кап јара јарады. Жіртұшлұк сурады: «Бу ні азабың?» Жігіт айтті: «Барса Кілмас падышаның кызы Кұнар Сулұны алғалы Жіртұшлұк кіләді тіп ішіттм шаныңбілән біргә кіткәлі кұц сынаимын.» Жіртұшлұк айтті: «Јараіды, біргә кітәік Кұнар Сулұны алғалы, мін Жіртұшлұкмн.» Жіртұш-

лұк Цалкуіруғұның бір кұс кылын алып сілкіді, ат булды, жігітнә шул атка міндірді. Алтау булып цыктылар.

Бардылар, бара бара јулда бір курткажак жір ўідән цығып у мұшұнда тығады, бу мұшұнда тығады, жір ағып тұшаді. Жіртұшлұк аны кұріп айтті: «А, мама, бу ні азабың?» Курткажак айтті: «Ўјұм ағады. Барса Кілмас падышаның кызы Кұнар Сулұ Жіртұшлұк міні алғалы кілмасін тіп жір тамырның тутұн алып коіған. Аның ұцұн ұјұм тутмаіды.» Жіртұшлұк айтті: «Кұнар Сулұны алғалы мін Жіртұшлұк барамын» тіді. Курткажак айтті: «Сін Жіртұшлұк булсаң мінің бір ұлым бар, Жіртұшлұк Кұнар Сулұны алғалы кіләді тіп ішітін шунұңбілән біргә кіткәлі кұц сынаимын тіп кіткән. Каршы булсаң біргә алып кіт!» Анаң алтау барып јулда бір жігіткә каршы кіләділәр. Бу жігіт бір турғайны ікі канатынан ағацка бәіләп кұс кұрім жірдән јан окбілән атады, бір кұзінән бір кұзінә ўта аталды. Жіртұшлұк айтті: «Жігіт, бу ні ўнәрнң?» тіді. Бу жігіт айтті: «Барса Кілмас падышаның кызы Кұнар Сулұны алғалы Жіртұшлұк кіләді тіп ішіттм шаныңбілән кіткәлі кұц сынаимын.» Жіртұшлұк айтті: «Біргә бараін тісәң кітәік!» Жіртұшлұк Цалкуіруғұның бір кұс кылын алып сілкіді, ат болды, жігітнә шул атка міндірді жіттәў болып.

Кіттіләр жіттіз, бара, бара Барса Кілмас падышаның кала капказына жіттіләр. Капка кұтұцп кіргісмәді. Жіртұшлұк Цалкуірукның бауры астындағы алмас кылыцын алын капка кұтұцпннң башын кісті. Барса Кілмас падышаға жіттіләр. Жіртұшлұк айтті: «Падыша, сіннң бір Кұнар Сулұ атлы кызың бар, аны сурағалы кілдім.» Падыша айтті: «Мін кызымны тік бірмәімн, бір курткажағым бар, ұц кұнлұк жірінән јүғұрұп шаны уссағыс кызымны бірәмін. Усалмасағыс башығасны цабармын. Шәһәрннң цітінә барып бұғұн кунығыс!» тіді. Бу жігіт кіші шәһәрннң цітінә барып кундылар.

Іртә јәнә канға кілділәр. Жіртұшлұк айтті: «Таш бәіләгәц! сін ажабыңа тірмән таш бәіләп кннн јүғұрұп тутасын, таш бәіләмәсәң курткажакны усарсын.» Курткажак кілді, кулына ікі тұс алыпты жігітбілән јүғұргәлі ұц кұнлұк жіргә бардылар. Курткажак

жүткірәді. «Тукта, балам, мін карт кіші тамағым катады, мін су іңәін!» тіп тўсўн аңып. Су іңәр цағында жігіт әйтті сурап: «Міңә дә мама азрак іңір!» тиді. Мама әйтті: «Ўзигіс су апкіл-маісіс іңірмәимін тисәм іптәш кішігә булмаиды. Иң у тўстән!» тіп курткажак бір тўснў бірді. Бу тўстә арақы игән. Жігіт іцті, ізіріп жыбылып жатып јуклап калды. Курткажак ікі кўн жүғүрдў, ўцўннї кўн таң атканда жігіт турдў. Турса курткажак јук, жігіт жүғүрдў. Жігіт шу кўнўндә жүғүрўн курткажакның артынан жігіп усканында курткажак јіліңә жыбылып тајакланып калды. Калык киләрләр тіп карап турады. Бірәў жүғүрўн киләдигәннн кўрдиләр. Падышаның курткажағы киләді тидиләр. Шул сағатында жігіт шәһәргә жігіп киләді. Ўзіннї туктат'алмаиды. Шәһәр цитиндә бір сиріс мўшлў жаңы ўи булған. Шуның мўшўнә тутўп ўзиннїң туктатыр ўцўн, ўи ікиннї жағына айланып утырады; шулаи булып туктады. Падыша әйтті: «Сін миннї курткажағымны адаштырып тигәшмәин жүғүрўн киткәнсін. Курткажак килсін, анан сурармын.» Курткажак киккісін килді. Падыша сурады: «Тигәшнп киттигісмә, сінн калдырып киттмә?» Курткажак әйтті: «Мін бу жігітнн изірттм јукла-тып калдырдым. Ікі кўннән суң турўп жүғүрдў, усўп китті.» Падыша әйтті: «Јараиды, бу ўнәримдн бўтўрдўғўс, јәнә бір ўнәрим бар. Индн шәһәр цитиндә кунығыс. Ирән килсәгис, Цынзыр тигән алыбым бар, бу алыбымны кўрәшнп тўшўрсәгис кызымны бірәмнн.»

Житті кнші шәһәр цитиндә кундылар, ирән турўп падышаға килдиләр. Јиртўшлўк әйтті: «Сін тауны суккыц бик кўнлў кнші игәнсн, тауны кўтәргән кнші кншінн тўшўрмәсмә? сн тўш бу алыпбилән кўрәш!» тиді. Падыша Цынзыр алынны алып килтїрдн «кўрәшн!» тіп. Тўштў тауны суккыц Цынзыр алынны бір сукты сўәгн кауша тўштў. Падыша аны кўрнп әйтті: «Јараиды! тағы бір ўнәрим бар, кылсағыс аны кызымны бірәмнн, кылма-сағыс башларығысны кизәрмнн.» Нн ўнәр булғанын әйтмәдн.

Шәһәр цитннә јитгәў бардылар. Кунатызында «мыннн нн ўнәрн бар?» тіп әйттиләр. Јиртўшлўк әйтті: «Јир тыңлағыц сн алты кат јир астындағына јакшы тыңлаисын, сн тыңлап бак!

Кўнар Сулў нн әйтәдн?» тіп әйттиләр. Јир тыңлағыц тыңлап килдн. Кўнар Сулў алты кат јир астында сўиләдн: «Каиран ўнәрлн жігіт игән. Бўғўн ўләр. Атам аларны тмнр сараиға јаттырып истәнә-ләрнн кўмнрләр тышына кудырып кўрнкбилән бастырып кыстырар. Истәнәләрн кысса бу жігітләр сараиннн иңндә ўладиләр.» Јиртўшлўк әйтті: «Шулаи булса, кўл-ўпкнц, сн бір кўлннн сўн аузына алып кнл.» Кўл ўпкнц бір кўл сўн аузына алғанда падышаға бардылар.

Падыша әйтті: «Јігітләр, шул тыр ўнәрнм, тмнр сараиға кнргнзмнн, ўц кўн иңндә турўп цығар булсағыс анан суң кызымны бірәмнн. Ўц кўн кунўп туралмасағыс башығысны цаптырармын.» Јігітләр: «Јараиды» тидиләр. Јігітләрнн хазыр тмнр сараиға бикләттн. Тмнр сараиннн истәнәләргә тўғарак кўмнр кудылар, ут салып кўрнкләрбилән ўрдўрдн. Истәнәләрнн изнп уларға изн јитншә башлағанда кўл ўпкнц аузынан суны бушатады, сараиннн истәнә-ләрннн изнзн кайтарады. Ўц кўн падышаның кнсмәткәрләрн кыс-тыра алмадылар. Кнрнп падышаға әйттиләр: «Ўц кўннән бір бис-ннн утымыс сўнәдн, бис истәнәләрннн јакшы кыстыра алмабыс.» Падыша әйтті: «Ўц кўнгә јиттрә тнрн бслар тнснспә? алар ўлгән-дәр, ацың!» Тмнр сараинннн ишнгн ацтылар, аңса жігітләр тнрн. Сараинннн истәнәләргә аузынан бушаткан сўнан балыклары јә-бншнп бншнргән. Јәбншкән јнрннән улар ашап турадылар. Аны падышаға әйттиләр. Падыша цығып карады буларнннн әйтмншннцә булар турўп балык ашадылар. Падыша әйтті: «Јігітләр, цығы-ңыс! Индн кайтыңыс! јәнә бір ўнәрнм бар, ирән кнлнп бу ўнә-рнмнн кылсағыс кызымны бірәмнн» тидн.

Шәһәр цитннә барып кундылар «Бу нн ўнәр тигән?» тидиләр. «Јир тыңлағыц Кўнар Сулў нн сўиләтнгнннн тыңлап бак!» тидиләр. Јир тыңлағыц тыңлап бакты. Кўнар Сулў әйтті: «Каиран жігітләр тмнр сараиды ўлмәгәнләр бншнп. Атам таңла тмнр тўғгәк таш-лаиды, ағад балта ташлаиды, тмнр тўғгәк тигәнн цырык тўғгәк, ағад балта тигәнн ўткнр балта. Алар јара бнлмәс ўләрләр. Бнлмәсә атам башларын цабар. Бнсмнлла тіп сукса јарылар. Аны аитып сукмаса ја сукса јарылар.» Шалаи тіп Кўнар Сулў сўиләдн. Јир-тўшлўк әйтті: «Ја, тўғгәк јарғыц, сннн сәрәтнн игән.»

Иртә бардылар падышаға. Падыша уларға тимер тўңгак аҫап балта бирдi. «Шуныңбилән жарың!» тидi «јаралмасағыс башығысны цабарым» тидi. Тўңгак јарғыц балтаны тутўп бiсмilla тiп сукты, тўңгак јарылды. Падыша аны кўрiп айтти: «Каiтығыс, јигiтләр! јәнә бир ўнәрiм бар, аны кылсағыс кызымны бирәмiн, кылалмасағыс башығысны цабармын.» Шәһәр цигiнә киттиләр. Јiртўшлўк айтти: «Кўнар Сулў нi сўлаидi тыңлап бак, јiр тыңлағыц!» Тыңлап бакты, Кўнар Сулў айтти: «Иртән атам башларығысны алмас балтабилән цабады. Аны билмәсләр. Кўн цығыш тарафында сўт кўl бар. Шаңа Һусул кылып тўшсә балта кiсмәс idi. Јигiтләр иртән ўләр» тiп сыктады. Јiр тыңлағыц бу сўсләрнi айтти. Таш бәйләгiц уларны јўкләп алып сўт кўlнә алып китти, цигiнiп сўт кўlнiң ицнә цунўп цыктылар, каiта килдиләр. Падышаға бардылар.

Падыша айтти: «Ја, јигiтләр, јатығыс, шул алмас балтабилән башығысны цабамын. Балта кiсмәiн калсағыс кызымны бирәмiн.» Јигiтләр айтти: «Каiсыбысның сәрәтi?» Турға аткыц айтти: «Јiртўшлўкнўң сәрәтi, ул иц бир ўнәр кылмаған. Бу јигiтләр айтти: «Јiртўшлўк капка кўтўцiнiң башын кiскән. Турғаi аткыц, сiнiң сәрәт булды, сiн иц ўнәр кылмағансын.» Турғаi атўцы курксада јатты. Бир ајағын башына тiрәп, бир ајағын иц башына тiрәп падыша утырды алмас балтасыбилән кўтәрiп цапты, балта башын кiсмәiн кiрә каiтып падышаның ўс башын кiсәдi, падыша ўldi.

Бу јигiтләр Кўнар Сулўны јiр астынан алып каиттылар. Барып барып бу јигiтләр бир јiрдә јиттизi туктап мәслихатка турдўлар. «Бiс јитти кiшi, бу Кўнар Сулў бирәў, бiс аны кизә ўләшiрбiстә нiцк кылырбыс» тидиләр. Турғаi атўцы айтти: «Мiн ўс ўләшiмнi Јiртўшлўккә бирәмiн астымдағы мiнгән атымны бирсә. Јiртўшлўк: «Ат ўзиңә булсын!» тiп айтти. Турғаi атўцы атны алып анда калды, алты кiшi анан ўтiп бардылар каiтып. Тўңгак јарғыцның ўжўнә килдиләр. Тўңгак јарғац айтти: «Кўнар Сулўны кизә алмаiмыс, анан бiскә пада булмас, ўс ўләшiмнi Јiртўшлўккә бирәiн астымдағы атымны бирсә.» Јiртўшлўк атны бирдi. Тўңгак

јарғыц ўжўндә калды, бiшәў каiтып бардылар. Барып барып кўl ўпкiцнiң ўжўнә килдиләр. Кўl ўпкiц астындағы атын алып Јiртўшлўккә ўләшiн бирдi. Кўl ўпкiц ўжўндә калды, улар тўртәў булып каiтып киттиләр. Барып барып јiр тыңлағыцның ўжўнә јитiп килдиләр. Јiр тыңлац айтти: «Ә, Јiртўшлўк, астымдағы атымны бир мiңә, мiн ўс ўләшiмнi сiңә бирәiн! бир кыс тўрт кiшiгә јарамас.» Јiртўшлўк «ал!» тiп атын бирдi. Јiр тыңлац ўжўндә калды, улар ўш кiшi анан каiтып киттиләр. Бир нiцә кўннән суң тау суккыцның ўжўнә килдиләр. Тау суккыц тағы ўләшiн Јiртўшлўккә бирдi астындағы мiнгән атын алып. Тау суккыц ўжўндә калды, улар iкi кiшi каиттылар. Таш бәйләгiцнiң ўжўнә килдиләр, аның ўжўндә кундылар. Иртән Јiртўшлўк каитарға шәиланды. Таш бәйләгiц айтти: «Кiссәк бу кысны кыс ўләр, мiңә пада булмас, сiңә пада булмас, мiнгән атымны бирсәң мiндә сiңә ўләшiмнi бирдi.» Јiртўшлўк «јараиды» тидi.

Јiртўшлўк Кўнар Сулўбилән китти. Барып барып ўс ўжўнә јитти. Iкi катынлы булды, бир катыны кәрван кiсмәтiндә булды, бир катыны ўс кiсмәтiндә булды. Каiнызы кунакка килдi, ўжўнә кирдi. «Балам», тидi «мiнi кўп кiлiштi. Әўәл мiнiң кызымны алдың, падыша мiңә кўжәў булдың. Мiнiң кызым кiлiшкән аңа каршы асыл сўәктән кылған ўжўң кiлiшкән, алтын јўнлў кўмўш јўнлў тiризiнән кылған јабў кiлiшкән, тўрт тәрәзiндә тiрәгiң кiлiшкән, аңа кўрә кураң бiк кiлiшкән; усқан, барған кәрвәнлар бары сiндә туктаиды, сiннән бўтән јiргә туктамаиды. Јаңыс катын кiсмәткә бул'алмаиды, мыны Барса Кiлмәс падышаның кызы Кўнар Сулўны алдың, iкi падышаға кiжәў булдың. Iкi катын бiк куп кiлiштi. Бу iкi катынының бирзi кәрван кiсмәтiн кылса бирзi ўс кiсмәтiңә калды. Ја, кiжәў Јiртўшлўк, мiн сiнi ўс јiрiмә алдырдым бу аштаға јыланны шу јiргә кiләр тiп јулыңа караулға куҗып. Сiн iндi кiжәўм ицiндә уiлағансын бу падыша мiнi кас кылып, ўltiрiр ўцўн бу сўәккә, буғаға, кара кушка, Барса Кiлмәс падышаға јўрўткән, тiп. Мiн кас кылўдан јибәрмәдiм сiнi. Шул дәрја ицiндәгi нәрiләрдән кўн кўрәр халыбыс јук idi шәһәрiбiскә кiлiп әләк кыларлар idi. Алардан бир нiмә булып ка-

лып инди кун кўрамн тиганда ша кик кылып мал туарыбысны зарал итп китат иди. Анан кутулуп жару булабыс тиганда шул алып кара куш зарал итп китад'иди. Анан кутулуп жан Барса Килмас падыша килип суғыш кылып калығымны кырып шаһарбисни утбилан ұрттап китад'иди. Шул каила бирди кудаи та'ала биска жылан сипатына тўшуп јир тисигина крпн кутула калад'идик. Инди иц бир хауп тутар јирбис јук уларны ұлтирп бисни куткардың. Инди ўс ыхтыжарыца кара јирм тимас кishi булмас шаһарича каитам тисаң мини рухсат, кайтмаим тисаң уш јуртумда тур.»

Јиртўшлўк анда айтти: «Јирма каитар иди, атам инам калашим бар иди, ацаллар јитп ўлмаган тир булса алла кўрашир иди.» Падыша рухсат бирди кайткалы. Јаракланды, падыша малынан мал бирп, калығынан калк бирп, казназынан бул бирп. Кўц алып каинызыбилан ризалашып Јиртўшлўк ики катыныбилан каитты. Барып тўшкан јир тисигина ўс дўнжасына цыкты.

Барып утырадығынында кўц калкының алтына барып куналды алып, ут жағып, кик булан суғып, аларны саклап турар иди. Шулаи булып баратығында аның туктабан јирни кўц калкы килип јитилар. Улар килганда караса Кўнар Сулу јук иган. «Кўнар Сулуны бир кызыл јиран ат минган кызыл тун киган бир кызыл сары баланцык урлап китти» тп айттилар. Јиртўшлўк Цалкуируғына минп кўп китти аны. Јитп ўланцыкны ат ўстўнан ұлтирп тўшўрўп Кўнарны јиран атка мингизп алып килди. Кўцка јитп јиран атның јўганн башына кујып мал аразына бушатты. Аннан кўц јўрўп китти. Јиртўшлўк кўцтан аўалап барып, ут жағып, казан кујып, ашлар бiшiрiп килўларина хазыр кылды. Килип јиттилар. Јиртўшлўк караса Кўнар Сулу тағы јук иган. Сураса бир кара атбилан Јилмаус Кўнар Сулуны алып киткан иган. Јиртўшлўк Цалкуируғына минп кўбалы китп баратығанда јиран ат айтти: «Цалкуирукбилан јита алмассың, кўц кайткан, мин мин!» Јиран атны тутуп минп кўп китти. Бир тауның астында барып Јилмауска јитти. Аны ұлтирп, кар'атка Кўнарны миндирп кира каиттылар.

Тауға јитканди ики аиры јул килди, бирзи астынан китад, бирзи тауның ўстўнан китад. Јиртўшлўк шул јирди туктап турдў, «асты

жулынан китакма, ўстў жулынан китакма?» Јиртўшлўк айтти: «Ўстўнан килган астынан каитып китак» тиди.

Баратығында кун кунды кц булды. Јиран ат айтти: Јиртўшлўк Кўнар Сулубилан икигис јакын килип јатмағыс!» тиди. «Мында бир дәрја бар, бу дәрја итагинди бир таш ўи бар. Шул ўиди кунда јалаңгац цидинп катынға јакынлык кылма! Шу таш ўи су пәризиниң ўў. Јакынлык кылсаң су пәризиди суға алак кылар.» Шу таш ўўна јитилар. Таш ўинў алтында јиран атны бир јирди байлад, ўўна крпн јукларға јаттылар. Атның айткан сўзин тутмаин јалаңгац цидинп Кўнар јакынлык кылар вакытта су пәризиди алак кылырын тујуп јиран ат кацты, кара ат билмади кацмады. Су пәризиди субилан бу ўинў алак кылды, суға харык булды. Јиртўшлўк кун батыш жағына ыкты, кырға тир цыкты. Кўнар жан кун сығыш тарафын ығып ўлмаин тир кырға цыкты. Шу дәрја итагинди Јиртўшлўк катынсыс атсыс бир шаһарға крпн бир байға киэматиди булды.

Кўнар Сулу јалаңгац тумар аразында ацлыктап сыктап утырады. Шул јирди бир јакын шаһарина бир мусулман падышазы ауға ўазирбилан цыккан иган. Тауш ишитп мыңа килдилар. Падыша сурады: «Пәримисин адаммисин?» тп. Кыс айтти: «Мин пәри тўгў, адаммин» тиди. «Суға алак булган кишимис. Кўзиди тўшўрмаин бир тун миңа ташлағыс! јырак турўғыс! мин јалаңгацмын, бу тунды кияин. Анан суң килип алырсыс.» Падыша бир тун калдырды. Кыс аны киди. Падыша килип кўрди бир сулу сфат катын иган. Бу падыша катынсыс иган ашыкка тўштў. «Аны мин катын кылармын» тп каитын алып килди. Килгандан кыска айтти: «Миниң катыным јук, мин сини алаин! барамысын?» тиди. Кыс айтти: «Миниң ирим бар, атым бар; бирў јирдан хабари цыкмаса барымын» тиди. Бир јылға сабыр итарға мўдлат куидылар. Бу катынны ўс ўўнан бўтан ўига кысбилан куиды, намахурап тп кўзин салмады.

Шулаи турғанда кўнларниң бир кўнда кыс туратығын ўўнўн таразинди ики каптар каплашад. Бир каптар айтти: «Син кўринмадиң, калаи бардың?» Бирзи айтти: «Мин уш дәрјаның ар жағына

цыккаі ідм, шунда бір рәўш кўрдм. Бір ат кўрдм, јірән ат булды. Цабышып килп дәрја ітәгінә дәрја иңнә карап кишнәп турдў. Јәнә цабышып китәдп, јәнә дәрјаның иңнә карап кишнәп турдў.» Кўнар аны ишитп кәптәргә әйттп: «Тәрәснп ацапн, кпрпң! ашатапм! Бу дәрјаның ар јабына уцўп цыбып јірән атка іјаң мында тпңс дәрјанан јўзўп бпрп цыксын!» Кәптәр кпрдп. Кўнар кәптәрнп азрады. Ўц кўннән суң кәптәр дәрјаның ар јабына уцўп кптпләр. Барса јірән ат дәрјаның ітәгінә цабып кишнәп турдў. Кәптәр башына кунын кулабына сўсләрпн әйттп. Јпрән ат: «Уцўбўс, јўзәпн!» тпдп. Кәптәр јәнә кпрә уцтў, јпрән ат јўстў шуларның суңынан. Јпрән атның кўцў бўтўп кырба цыбып јптп. Кырба цыккан суң туралмап јатты.

Кўнарға килп бу кәптәр сўләдпләр. Кўнар падышаға хабәр бпрп падыша килп кыс әйттп: «Падыша, мпнң атым јўзўп бу дәрјанпң ітәгпнә цыкты, аңа таштан кала кылыбыс» тпдп, «ул атым іәзпнән бўтән кпшпгә ушлатмас, әр бпр шәһәрләргә кат јпбәргпн! бу јпрән атым бар, бпр сулў кызым бар, јпрән атны ушлаған кпшпгә кызымны бпрәмпн тпп әпт.» Падыша атны камап кала кылдырды, анан суң шәһәрләргә кат јпбәрдп. Бу катны иштпп канларның ўәзпрләрпнң бапларның ўланлары килп атны туткалы барадылар. Ат туттурмапн аусларын бптләрпн алт тујабыбплән јара субып кан булып цыбып утырадылар.

Бпр дәў иштпптп: «Мпн канның јпрән атын тутўп кызын алапн!» тпп цыкты. Јпртўшлўк су алып килп бу дәўгә каршы булды. «Дәў баба, калап барасын?» тпдп. Дәў әйттп: «Падышаның јпрән аты бар пмш, сулў кызы бар пмш. Шаның јпрән атны тутўп кызын алып кпләпн.» Јпртўшлўк аны иштәдп, бапның атын бушатып дәўбплән кптп. Барып барып калаға јптпләр. Калык кўп игән, кпргән јпгптләр туталмап бптп аузы јара булып кан јалап цығадылар атны туталмап. Дәў бабасы әйттп: «Балам, мында тур! дәў бабабплән кплгәп ідк, дәў бабам бу јпрән атын тутўп канның сулў кызын алып кәпткәп ідп тпп сўләрспн.» Дәў атка барды. Ат дәўнпң бптпн јара субып дәў кан јалап цыкты. Јпртўшлўк әйттп: «Бабам, јўгәннп мпңә бпр! мпн тутапм!» Дәў

әпттп: «Куп, балам, туталмасын! мпн тута алмадым.» Јпртўшлўк кпрдп атка, ат іәзпн кўрп кымылдамап турдў. Уң уцабызын сапбап бпсмилла тпп јўгәнпн катты, тутўп алып цыкты.

Падыша әпттп: «Јпгпт, ат спнң игән, катында спнң игәндп.» Алып кплдп ўјўнә, кўрпштпләр. Катынын алып падышабплән кўшлашып јпрән атка мпнп кәптты.

Кўцкә барса кўц турған јпрпндә турат игән. Кўцпн кўцпрпп алып ата шәһәрпнә јакын јптп. Кўцўнән алтынан кпсә јулда бпр курткајак мал кўтўп јўрўдў. Јпртўшлўк әпттп: «Мама, кпмнң малын кўтәспн?» Мама әпттп: «Ўс малымны кўтәмпн.» Јпртўшлўк әпттп: «Спнң балаң јукма? прпң јукма?» Курткајак әпттп: «Прпм мпнң ўлдп, мпн бала кўрбәгән.» Јпртўшлўк сурады: «Прпңнпң аты кпм ідп?» Курткајак: «Јпртўшлўк» тпдп. Јпртўшлўк әпттп: «Прпң Јпртўшлўк булса мпнң бпцәмспн.» Мама әпткән сўзпнә ынанмады. Јпртўшлўк Цалкупрукның баур астындабы алмас кылыцын кўрсәттп, анан ынанды. Кўрпштпләр, сыкташтылар. Јпртўшлўк әпттп: «Мпнң пкп катыным бар, аны малыбплән алып кпләмпн. Курткајак малынан сујып казан бпшпрдп. Катынлар килп ашап бўткәц, ўц бпцәзпн кўцпрпп шәһәрпнә јптә кплә бпр кпшп дәл булды. У кпшп сўјўнцпгә цабып кптп. Атазы сўјўнцпгә бпр тўә цығарып бпрдп.

Ўјўнә јптп килп ўц бпцәзпн ўц ўпгә әпкпрдп. Атазыбплән пнәзпбплән јылап кўрпштпләр. Атазы Јпртўшлўккә канлыбын бпрдп, пнәзп ўц бпцәзпнә канышлыбын бпрдп.

СӘИТ ТИГАН АУЛ.

1. Кас.

Бажабы бір факыр бар игән, ул алла та'алаға кулчулук иба-
дәт кылған киши игән. Шул ун тигәк акцабигән базарға цығып ба-
рып утырады игән вакытта аны бір баи тәрәзәзинән кычкырған
игән. Баи әйтти: «Ә, киши, мында кир!» Баиға кирип килди, сәлам
бирди. Баи әйтти: «Кажа баразын?» Факыр әйтти: «Базарға бара-
мын.» «Акцаң кўпма?» тигәк әйтти баи. «Ун тигәк бар» тиди. «Ун
тигәкә нә аласын?» «Ашағалы ицкәлә нәфака аламын» тиди. Баи
әйтти: «Мин сизәк жүс сум акца бирәин! сауда кылырмысын?» тиди.
Факыр әйтти: «Мин билмәим, мин сауда кылғаным јук.» Кыл-
масмын тисәдә бирди жүс сум акца. «Башлап нә уцураза аны ал
жүс сумға» тиди.

Баидан цығып базарға китти. Бир киши бир тигәк кас алып килди.
Факыр әйтти: «Каска нә сураисын?» Унау киши әйтти: «Жүс сум»
тиди. «Жүс сумлык кас булама?» тигәк әйтти факыр. Баиның сүзи
факырның хатырына кирди, «бирәим» тигәк жүс сум акца бирди,
касны алып жүжнә кайтты. Жүжнәдә каска тигәк уја жазады. Јук-
лады.

Турғанда кигәдигәр, кас бир таш салыпты. Јәнә икәннә кигә-
нәдә јуклағанда, турғаннан суң кас тағы бир таш салыпты.

Факыр әйтти: «Кешиниң касы јумуртка салыпты, миниң касым
таш салыпты. Жүс сум акца биргән баиға бу икә ташны алып
килди. Баи сурады: «Мыныиң бәзына нә сураизың?» «Билмәим»
тиди. Баи әйтти: «Алты жүс сум бирәин!» Факыр әйтти: «Син жүзиң
биргәнин алаин!» Риза булып факыр алты жүс сум алды. Кас
күндә бир таш салыпты, факыр аны базарға аппарып сатып
утыр биң бајыды.

Баиғанда шул баи бир шәһәргә малбигән китти. Катын куман
игән, икә ир бала тапты. Бир јылдан суң бу балларны мәктәпкә
сабак уғырға бирди. Катына күндә бир ташны сатып бара, бир
баиның ұлына ашык булды, икәу кушылды. Күндә јигит катынға
кирди. Бир күнү барғанда бу јигит касның башыны кигәди. Башта
бир јазу бар булған: «Ким бу касның башын јисә патша булып,
јүргәгин бигәгәсин ашаса вәзир булып.» Јигит аны кигәди әйтти: «Ә,
бигә, бу касны суй! бигәргәли казанға сал! анан суң мин киләим.»
Катын бу касны казанға салып бигәди. Суға барды, суға ба-
ратығын јулында жүс балларын јулыкты. Баллары әйтти: «Бис
ацыктык, ина!» Инази әйтти: «Сис жүгә кайтың, казанда кас бар,
аны ашамаң!» Баллары кайтты: «Балларның улузу касның ба-
шын ашады, кигәди јүргәгин бигәгәсин ашады. Катын судан жүгә
килди, кигәк бажабы јигитнә цығырғалы китти. «Јигит, кас бигәк,
ки!» тигәк әйтти. Јигит кигәк тигәк миндәр салып ултысты, дастыр-
хан јайды, ашағалы касны апикип столға ултысты. Баи караса
касның башы јук, јүргәги бигәгәзи јук; баи јанғара ултысты, та-
бакны ашамады. Баллары ашады тигәк апиғанып цығып китти.

Мунан суң бу јигит тағы килмәди. Катын аның јанына барды,
«Ә, јигит, нәк миңә килмәисин?» тигәк әйтти. Јигит әйтти: «Балларың
касның башын јүргәгин јиди, мин сизәк килмәим. Балларыңны би-
шәр, мин аларны ашаин» тиди. «Анан суң киләин!» тиди. Катын
кайтты, кулға бујурду: «Балларымны суй! мин базарға цығайн!
син аларны казанға салып бигәди!» тиди. Катын китти базарға.
Кул балларны суймады, бир сандык бар игән, бу сандыкка бал-
ларны бигәди, суға салып ыктырып јибәди. Бир ит игәдә бар игән,
бу итнә буазлап, суйды, казанға салып куиды. Бу ит бигәк

балларның иті бишті тиң жігіткә цабырғалы барды. Жігіт үйгә киргәц жуғары цығарып ултысты. Катын итнi алып жаулыкка ултысты. Бајағы жігіт жаман ісi цығады тиң бу итнi ашамады, жаңгара ултысты.

Баллар субилән ыктылар. Бір бұтән шәһәрдә бір карт суға барды. Бу ыккан сандыкны судан алды, сандыкны ұжұнә алып кайтты. Сандыкны апқац ікi ұлан іцінән цыкты. Ұланны бу карт мәктәпкә бірiп азрайды. Бір нiцә вакыт суң бу шәһәрнiң падышазы вафат булды. Бу халкта падышаның кулында бір куш бар ігән. Бір падыша ұлсә бу кушнұ бушаттылар, кiмнiң башына бу кушкунса шул кiшiнi падыша кылдылар. Шәһәрнiң падышазы вафат булған суң шәһәрнiң памағаты жыжылды, кушны уцурған суң бу куш іц бір кiшiнiң башына кунмады, вәзірләрнiң башында да кунмайды. Халк әйттi: «Бірәр кiшi калғанма шәһәрдә?» тiдi. Бајағы карт әйттi: «Мiнiң ұжұмдә ікi ұлан калған» тiдi. Халк әйттi: «Бу ікi ұланыңны апкiл!» тiдi. Карт апкiлдi. Апкiлгән суң кушны цүйтгiләр ауаға. Куш тұштұ, бајағы улу ұланның башына кунды. Ұц кұн уцурдылар, Ұц кұн бу куш бу жігітнiң башына кунды.

Кұтәрiп бу жігітнi падыша кылдылар, башына тач кiгiзiп, іңнiнә тун кiгiзiп алтын тактаға ултыстылар. Падыша кылдылар бу ұланны.

Ігiнцi кұнұ тағы уцурдылар, куш кiцi ұланның башына кунды. Ұц кұн уцурдылар, Ұц кұн бу куш кiцiк жігітнiң башына кунды. Анан суң бу кiцiк жігітнi ағазының жанында вәзір кылдылар. Падышалык кылып ікi аға інi падышалык кылдылар, падышаның кысларын катын кылып алдылар.

Кұп вакыттан суң сауда кылғалы кiткән баi ұжұнә кайтып кiлдi. «Каны ұланларым?» тiдi катынынан сурап. Катын әйттi: «Бу ұлан Ұлдi» тiдi. Баi сурады: «Кiм цыназа уғыды аға?» тiдi. Катын әйттi: «Бір мулла цыназа уғыды» тiдi. Баi сурады: «Цыназа уғыған јiрдә кiм булды?» тiдi. Катын әйттi: «Пәлән баi бар ідi» тiдi. Баi әйттi: «Кiм аппарын кабырға куйды.» Катын әйттi: «Шул пәлән кул куйды» тiп. Баi аны ішiтiп сыктады.

Тағы мал алып сауда кылғалы кiттi. Бір нiцә вакыт суң Ұс ұлы падыша булған шәһәргә кiлiптi. Бу шәһәрдә сауда кылды; кұндә падыша бу картны ашка алды. Ашка алғац бір кұндә баi әйттi: «Сiң, падыша, мiнi ашка аласың, мiңә дә бар кунакка!» Падыша «бараик» тiдi. Бајағы падышаны алып кiттi ұжұнә. Кәртiгi кiктiрiп салтанатлыкбилән ікi кiшiнi алып кiттi. Баi аппарып тұшұрдұ Ұжұнә. Аларбилән судан тәп алған картны биргә алып кiттi. Жуғары цығарып падышаны ултысты.

Падыша сурады: «Ја, карт, балларың барма?» тiдi. Баi әйттi: «Мiнiң ікi ұлан бар ідi, алар Ұлдi» тiдi. Падыша сурады: «Алар Ұлгәндә аларға кiм цыназа уғыған?» Карт: «Пәлән мулла уғыған» тiдi «пәлән баиның ұлы бар ідi.» Падыша сурады: «Кiм аны кабырға куйған?» Карт «кулум койған» тiдi. Падыша әйттi: «Ул кулұң кайда?» тiдi. Карт әйттi: «Бу кул мiнiң ұжұмдә» тiдi. Бу кулны цабырдылар. Сурағацтан кул әйттi: «Мiн балларыңны куймайдым» тiдi. Баi әйттi: «Кәi іттiң?» Кул әйттi: «Катының бујұрдұ: бу баланы сујып казанға сал! мiн ајап аларны суимайдым, сандыкка салып суға ыктырып јибәрдiм.» Карт әйттi: «Ул сандыкны судан мiн тәп алып кайттым Ұжұмә. Кайтканнан суң ацып карадым, карасам ікi ұлан цыкты іцiнән.» Падыша әйттi: «Бу ікi ұланның улұ мiн, кiцiзi мiнiң вәзірiм» тiдi. Нәмiзi баиның јуртұна кайттылар, мулланы кiлтiрдiләр, баины кiлтiрдiләр, iнәзiн кiлтiрдiләр. Падыша Ұцаўндә астырды. Ікi картбилән биргә турұп, бу суға ыктырған кулны кұп мал бірiп азат кылдылар.

2. Саткан кыс.

Бір баi бар ігәндi. Сiгiс пут бал алтын бар ігән, сiгiт пут бал кұмұш бар ігән. Бу баиның бицәзi Ұлдi, бір нiцә вакыттан суң баi Ұзi Ұлдi. Бір iр балазын баi мәктәпкә биргән ігән. Атазы Ұлгән сун бу бала жылап утыра: «Иәмдә јук, атамда јук, iндi нiцiк кұн кұрәрмiн, нiцiк турармын?» Бір жігіт кiрiп кiлдi аға. У жігіт әйттi: «Мiн кәйға басатығын нәрсә биләмiн.» Аракы алып

кiлдiләр, мыңа iшiрдiләр. Ицкәц iшiн кiттi ǎзi бiлмәдi. Бiр нiцә ва-
кыт ǎткәннән суң бу сiгiс пут бал алтын бǎттǎ, сiгiс пут бал
кǎмǎш акца бǎттǎ. Бǎткәннән суң ǎǎндә сатып бǎтǎрдǎ бала
аныда бiлмәдi.

Барызы бǎткәннән суң шул бајабы ицкән jигiт бiр кабат кiм-
бiлән шәһәрдән цыбып кiттi. Jиттi бiр шәһәргә. Бу шәһәргә
кәрванлар кiлiптi; бајабы jигiт кәрванларның кашына барды.
Барғаннан суң кәрван баш ǎц jǎс кыс алып кiлдi. Кысларның
бар мың сумлыбы, ун мың сумлыбы, jигiрмә мың сумлыбы бар,
бiр кыска утус мың сум сурады. Jигiт санады: «Mиңдә индi
атамның калған сiгiс пут бал алтын булса, сiгiс пут бал кǎмǎш
акцазы булса миң утус мың сумлык кысны алыр iдiм, индi ак-
цам jук ала алмаймын.» Jигiт каiбырып jirгә карап барып уты-
рады. Бiр баi уцурады мыңа. Баi әйттi: «Ә, балам, нi каiбың бар?
jirгә карап барасын» тидi. Бала әйттi: «Mиң андаi баi кiшiнiң балабы
булдым, сiгiс пут бал алтын атамнан калды, сiгiс пут бал кǎмǎш
атамнан калды, барызы бǎттǎ, калаi кiткәнiн бiлмәимiн. Базарға
бардым, базарда бiр кыска утус мың сум акца сурады. Атамның
калған акцазы булса шул кысны алар iдiм.» Баi әйттi: «Cиң кiм кiшi-
нiң ǎлысын?» Бала атазының шәһәрiн iсmиң әйтiп бiрдi. Баi әйттi:
«Ә, балам, сiнiң атаңның ǎлкән кiсмәтci мiн iдiм, атаңның баiлыбы-
бiлән мiн баидым, балам, акца кiрәк булса мiн бiрәiн!» Баiның
iсmиң бала jазып алды, баi бу баланың iсmиң jазып алды. «На-
мастан суң акцаны бiрәiн, ǎлым» тидi. Булар бiшiн намасын
әйттi, намастан цыктылар. Jигiт лапкаға барды, бајабы баjын
iстәп тапты. Баi әйттi: «Kǎп акца кiрәкмә, jигiт?» тидi. Jигiт
әйттi: «Утус мың сум акца кiрәк.» Баi әйттi: «Illi мың сумда бi-
рәiн!» Бiрдi баi illi мың сум. Kiттi бајабы jигiт кәрванға, бу
утус мың сумлык кысны кǎрдi, бiр сiфатлы кǎрiклi кыс iдi.
Утус мың сум акцаны бiрдi, кысны ушлап алып кiттi. Бiр баiға
кiлдi. Баiның iшiк алтында бiр кәнизәкнiң jанында кысны кал-
дырды, ǎзi баiға кiрiп кiлдi. Баiға кiрдi сәлам бiрiп. «Ja, ба-
jым, тидi, бiр таш ǎи сат!» Баi әйттi: «Cатаiн утус мың сум бiр-
сәң.» Jигiт «утус мың сумға таш ǎиң алдым» тидi. Бурун illi

мың сум бiргән баiның лапказына jǎгǎрдǎ. «Баjым, тидi, jәнә
утус мың сум акца кiрәк миңә!» Баi jәнә illi мың сум бiрдi. Ак-
цаны алып jигiт каiтып кiлгәндә ǎиң iәзiнә утус мың сум бiрдi.
Кысны саткан ǎǎнә кiргiстi.

ǎзi jигiт базарға барды, маi апкiлдi, ун апкiлдi, it апкiлдi,
цаi апкiлдi, кiрәк нәрсәләрiн кiлтiрдi, миңдәrlәр, кiсләр, jастык-
лар бары. Баiның кәнизәкләр аш бiшiрдiләр. Анан суң jигiт мул-
ланы цабырды, акца бiргән баiны цабырды, ǎи саткан баiны ца-
бырды, нiкак кылдырды. Таш палатта катыныбiлән кундылар.

Iртән турғанда бу катыны цацинiң тǎбǎнән бiр jандык ал-
ды, аның iдiнән бiр асыл таш алды, ǎл асыл ташны iрiнә бiрдi.
«Бар бу ташны jǎс мың сум бiргән баiға аппарат!» Jигiт бу асыл
ташны jаулыкка тǎǎп jаулыбыбiлән баiға аппарат. Баi цiцiш
караса асыл таш iгән. «Hi сураiсың мыңа?» тидi. «Базы нi?»
тидi. «Базын сурасаң кǎп булыр. ǎзiң нi бiрсәң бiр!» тидi.
ǎligi ciңә бiргән jǎс мың сумға ташыңны бiр!» Piza булып бiрдi
jигiт. Jигiт ǎigә каiтканда катыны сурады: «Ja, асыл ташны ал-
дыма?» Jигiт әйттi: «Алды jǎс мың сумға кысап кылып.» Бiр
лапкадан мал алдылар, сәǎдә кыла башладылар. Маллары бiк
ǎтәдi, бiр лапкадан iкi лапка булды, анан суң аларның малы
тǎрт бiш лапка булды, баjып бара ǎлтырадылар. Бiр кǎнiрдә
jатып ǎilәрiндә каiтмаiнца лапкада цаi ицtilәр, катыны бiр миң-
дәр салып jуклап калды. Jуклағаннан суң iр катынның цацин
бабып турады барма iгән табы таш. Караса jандыкның iцiндә
сiгiс асыл таш бар iгән. Jигiт бу jандыкны алды, сiнап кǎlǎп
jуғары быркады. «E, дәǎlәтiм каiтып кiлдi» тiп «табы баидым»
шулаi быркағанда бiр карға куш бу jандыкны алып кiттi. Бу
jигiт бiк каiбырды, бiцәзiнән ǎjалып лапкадан цыбып кiттi ка-
цып. Jиттi шәһәрнi ǎтiп кiттi, бiр баiға кiрiп кiсмәткәр булды.
Баi кулына кiтмән ушлатты, бакцаны кастырды.

Катын лапкада jукудан ǎjанып кiлдi, iрi jук булды. ǎл кǎндә
кǎттǎ кiләрмә тiп. Iрi лапкада jук ǎидә дә jук булды, кiлмәдiдә.
Кәнизәкләрнi iстәттi, шәһәрнiң iцiндә тапмадылар. Катын ǎзiнә
iр кiм тiктi, бǎтǎргәннән суң базарға кiттi, jакшы ǎц арбымак

ат сатып алды, јакшы кiм сатып алды. Утус мың сумға ўўўн сатқан баїға ўўўн каітып сатты, бу шāһāрдāн цығып кiттi. Кiт-кāннāн суң ўц шāһāрнi ўтiп тўртiнцi шāһāргā барып jitti. Jitt-кāннāн суң шāһāрiндā тураiн тiдi. Бу jiрдā jitti шāһāрдāн jitti капкаға кiрiп jitti јул бар iгāн. «Тiрi булса iрiм», тiдi, «ушу шāһāргā кiрāр бу шāһāрнi коiмас.»

Падышаға барды бу кыс jигiт булып. «Mин мында ўi салдыраiн, кāрванлар кiлсā анда кунсын? Руксат бiр миңā, падыша! акца салаiн мин ciңā. Кiлгāн кāрванлар миннāн бўтāн кiшiгā кунак булып тўшмāсiн!» Падыша руксат ittи «салдыр» тiдi, «кāрванлар тўшсўн!» тiдi. Каитты кыс ўс ўўўнā. Урамда бiр јакшы ўi салдырды, сараiлар салдырды, тўштў кāрванлар мусапырлар аңа, шуңа кунак булып утырады, бўтāн кiшiгā кiрāлмāдiлāр, шуныңбiлāн катын турды бајыды.

Jигiт баiдың ўўўндā бакца казып iкi јыл ўттi. Бакцаны казып бўтўп барады, кызып кiтмāн jip астында бiр нāрсā шыңыр itiп тiдi. Карады ачып балцығын тазартып бiр бакыр саут алтын акца тапты. Аны јāнā шул jiрдā кўмiп куиды. Касканнан суң јāнā каскан iдi, јāнā шыңыр itiп бiр нāрсāгā тiдi, балцығын тазартып караса какпаклы јабўлы iгāн бiр бакыр саут булды, јāнā алтын акца булды, аны јāнā јāп куиды. Анан суң јана iкi бакыр саут кўмўш акца тапты. Баiға каитты. «Mин ciңā iкi јыл кiсмāt кылдым, индi миңā рiза бул!» тiп āitti. Баi āitti: «Кўп кiсмāt кылдың, рiзалыкбiлāн накыңны бiрāiн!» Jигiт накын алып базарға кiттi, iкi тўā сатып алды, аңа iкi кўрцiн кўннāн жаады, астына кўмiр куиды, тўрт кўрцiнгā тўрт бакыр саут салды, бiр тўāгā алтынны артты, бiр тўāгā кўмўшнў артты, цығып кiттi шāһāрдāн кошлашып.

Бiр шāһāрнi ўттi, iкi шāһāрнi ўттi, ўцўнцi шāһāргā барып jitti. Кунак бiрмāдiлāр, «бiснiң шāһāрiмiстā бiр кунакка алатығын бiр ўi бар.» Ушу ўiгā jittiп тўāсўн цўкiрiп малын сараiға ташытты. Кāнiзāклāрi катынға āittilāр: «Бiр āibāt jигiт тўштў» тiп. Катын iшiктāн каран ўс iрiн таныды. Ўмр кылды: «Бу jигiтнi јакшы ашатың!» тiп. Мыңа кўп ашны столға алып кiлдi-

lāр. Jигiт āitti: «Miңā мусапыр кiшiгā нiк бу ашны апкiлāсiгiс?» Кāнiзāклāр āitti: «Баi ўмр кылды, аша!» Jигiт iцiндā уiлады: «Mиннāн акца алар коi, ашаiм » Ашап тоиды. Кулын јўбап бiр кāнiзāк āitti: «Ciнi баi цағырады.» Јуғары цығып кiрдi. Јакшы мiндāргā ултысты, аракы туттўрды кулына. Jигiт јāнā уiлады: «нi да булса акца алар, iцāiм.» Баi кiрiп кiлдi, јанына утырғап āitti: «Каидан кiлāсiн?» Jигiт āitti: «Mин мусапырмын.» Јāнā аракы iцкāндā катынға ўзiнā булған рāўшлāрiн бāрын āitti. «Индi кудаiға шўкўр каiтамын. Мин ciндi ўзiм баидым, индi катыным урушмас.»

Кāнiзāклāргā баi āitti: «Урын шаiлаң!» Салдылар урын, мiндāрlāр тўшāклāр. Баi jигiткā āitti: «Цiцiндiр индi минi.» Jигiт iцiндiрдi, катын булғанын кўрдi. Катын āitti: «Mин ciнiң катының, ciнi iстāн јўрдўм. Бу шāһāргā кiлiр тiп, бу ўi салдырдым.» Кундылар. Iртāн турўп катын тунын кiндi, iргā јакшы тунын кiдi, бу шāһāрнiң падышаға кiттilāр. Катын āitti: «Mин катын, iрiмнi iстāп кiлдiм, индi ciнiң шāһāрiндā турбўсқан ўўўмнў ciңā бiрāмин, iрiмбiлāн ўс шāһāрiмā каiтаiн.» Падыша āitti: «Катын булғаныңны билгāн булсам ўзiм ciнi алып iдiм.»

Ун тўāбiлāн каиттылар, таш балатны каитып сатып, лапкада мал алып сāўдā кылып турдўлар, бiр ўланлы булдылар; бiк бајып турғанда jигiт āitti: «Бiс лапканы мында калдырып ўс шāһāрiмā каiтаiк!» Каиттылар.

Бара турған јулында бiр карт карға ўс ујасында утырды. Карға карғылдаиды. Бала јылаиды: «ā, ата, миңā бу карғаны алып бiр!» Баi ўзi алғалы кiттi, кушының ујасына цыкты, караса бу карғанын ујасында карға урлаған јанцык бар iгāн. Бу јанцыкны алып кiлгāндā iр бiцāбiлāн масаидылар: «Кiткāн дāўlāt каитып кiлдi.» Шāһāрiнā кiлiп ўс атасының ўўўн сатып алмадылар, бiк āibāt жаңа ўi салдылар. Бу баiның акказы ун алты пут бал алтын акказы булды, ун алты пут бал кўмўш акказы булды, кўтāн туар iнiнā лапказы булды.

3. К у б а ш.

Бір карт јаланға цыкты, анда бір адәмнің кӯ башын тапты, аны тајакка ілді, әйтті: «Ә, баш, сінң ітң бұтқан, кӯзң ұңрап қалған. Бір кұндә бістә шулаі барырмыс.» Ікі кіші узып барды, әйтті: «Ә, карт, ул башка іғәршмә, аны кӯм, ул сәксән кішінң башына жітәр.» Карт ул башны кӯммәді, ұјұнә алып кәйтты. Іскі міцкә тыкты, аннан суң аны кәлігә салып тӯйдӯ, тӯігәннән суң ак цўпраккә баілап уруннұң астына ташлады, «бар! сәксән кішінң башына жіт!» тіп әйтті.

Кән үмірләр ұттї. Аннан суң бір кұндә ул карт кунакка китті, кыс бала ұјұндә қалды. Ул кыс ұінӯ јұды, урунның астына тұштӯ, бірәр нәрсәгә су акмасын тіп. Бір ак тўинцәк тапты, аны щігті, бурунына јысланды, ісї ауп китті. Ісї килгән суң іціндә бір ұлан булды, куманлы булды. Курсак улбаиды, інәзі аны кӯрдї, әйтті: «Ә, кызым, каісы жігітнї сӯйдӯң, сӯігән жігітнї бірәім» тиді. Кызы сыктады: «Ә, інәкә, кунајым јук, бір ак цўпрактә бір ак нәрсә бар ігән, аны јысландым, ісїм ауп китті, аннан курсағыма бір нәрсә булды.» Ірі аны ішіткәндә әйтті: «Ә, курткајак, міндә аіп. Мін бір башны апкіліп уруннұң астына куідым, шаны јыслапты кызым. Ә, курткајак, кӯргәсмә кысны, сін јастык тығып аілы булып јұрӯ! кӯрсїннәр јуртлар.» Кішіләр аны кӯрїп әйттіләр: «Картаіған цакта нї аілы булдың.» Катын әйтті: «Бір куна шумлыкка булды іцїмә.»

Бір кұнӯ кызы ұлан килтірдї, баланың урнына інәзі јатты мін таптым тіп. Бір нїцә вакыттан суң балаға тіл килді, баланы мәктәпкә бірділәр. Бала уғыды бір ун јыл, бік јакшы мулла булды.

Бір бұтән кӯршісінә бір кунак килді. Кунак кӯршісінә әйтті: «Ә, тусым, мїңә катын кәрәк ідї.» Кӯрші әйтті: «Мінң кӯршімдә бір кыс бар, бік әібәт кыс.» Картның ұјұнә кӯршісї кїрдї, әйтті: «Ә, карт, кызың бір мінң тусыма!» Карт әйтті: «Тусың кабӯлі ітәрмә? бір јук кішімін, кабӯлі ітсә јакшы булып ідї, бірәін.»

Ікәў біргә кїрдїләр, утырдылар тӯргә. Бала кїрїп килді мәктәптән. Сәлам бірді, буларға кӯрїштї. Атазы әйтті: «Әбәңнї кїјәў сураіды.» Бала әйтті: «Јакшы булып, јиснәбіс нї бірәр біскә?» Јиснәзі бір асыл таш ұінӯң іцїнә салды, ұінӯң іцї бу таштан јарык булып китті. Кїјәў әйтті: «Ушу ташны бірәім!» әбәңнї бір мїңә.» Бала ташны алып ікі јанына карады, ташны ітәнгә быркады. Јиснәзі әйтті: «Нїк быркаісын асыл ташны?» Бала әйтті: «Іціндә бір кызыл башлы јәшіл курт бар, ул цыкса таш ішнїмәгә јарамас.» Јиснәзі әйтті: «Курт цыкса мін кәітїп кїтәім, цыкмаса әбәңнї алып кәітамын.» Ташны суктылар балтабілән, кан јара тұштӯ, іцїнән бір кызыл башлы јәп јәшіл курт цыкты, кыбырдап кыбырдап ұліп қалды. Курт ұлгәц ташның јактызы бұттӯ, кан кара булды. Баі тусыбілән цығып китті.

Шул јуртның бір каны бар ігән, ул бір ұзі канның кырк біцәзі бар ігән. Ул кан ұлкән, ұлкән тас ајак кылды, ајакның іцїнә суї куїған, ул суға ұлкән цуртан бушатқан. Аны патша тајакбілән тұртадї, ул балык куїрукбілән канның бітїнә пападаы. Кан кїцї катына әітәдї: «Бу балык мїңә су нїк пападаы?» Кїцї біцәзі әйтті: «Сїңә кӯләідї.» Кан сураіды: «Мїңә нїк кӯләідї?» Катын әйтмәідї. Аңа ацұланып кан кӯрїмцїләрнї јыды, әр каісы аулдан јәнә кїші цағырады; әлігі таш уалған баїда килді. Кан алардан сураіды: «Нїк цуртан кӯләдї білігіс?» Алар білмәділәр. Таш уалған баі әйтті: «Бір картның ұлы бар, мінң ташымның іціндәгї куртнұ білді. Ул білір» тиді. Кан кїші јібәрдї. Ул баланы цағыра кїтгїләр. Ут бала әйтті: «Канның мїңә нї јумушӯ бар?» кїлмәідї. Кан ацұланып кӯп кїшінї јібәрдї «сӯрәп ап кїлігіс!» тіп әйтті. Бала әйтті: «Мін барамын. Мін қалқан ујаламын, патша мїңә јакшы тун јібәрсїн! јакшы ат јібәрсїн!» Кїліп әйтїләр патшаға: «Мулла әйтті: «Патшам јакшы атыңда бар, туныңда бар, јібәрігіс!» тиді. Патша асыл тун јібәрдї, јакшы ат јібәрдї. Бала канның кӯзұрұнә килді. Канға муллаларға сәлам бірїптї «біснї нїгә тїләдігіс?» тиді. Кан әйтті: «Тајакбілән цуртанны іғәрштїм, канның бітїнә су цақты; нїк бішімә су цақты тіп сураім тіп цабырттым.» Бала әйтті: «Сїңә кӯләдї.» Кан әйтті:

«Катыным кўләді тіп әйтті, сіндә кўләді тіп әйтәсін. Катынымнан нәк кўләді тіп сурасамда әйтмәдә, сін, бала, әйт миңа бу балык миңа нәк кўләдә?» Бала әйтті: «Сін табыттан тўш! мін утыраим, суң әйтәим!» тіп әйтті. Канның тўшкўзў килмәдә. Картлар әйтті: «Тўшсәң! нә булады? ул кан булмас.» Кан тўштў табыттан, бала утырды цыбып.

Бала әйтті: «Кўләтгисә әйтәим. Бәр ǎзǎннә кырк бидәң бар игән, сін анда кунсаң, куналмасаң сәксән кўн аиналўға бәр катынға јакынлык болўға сәксән кўн булады. Кырк бидәңнә кырк кўн кызы бар игән; кырк бидәңнә кырк кўн кысларыбилән алып кил! јәнләтләрғә бујўрўн кысларын цидиңдирейн» тидә. Кысларын килтирдиләр, цидиңдирәдиләр, цидиңдирсә кырк јигит булған. Бала табытта утырын әйтті: «Нә һукўм кыласыс?» Кан тўмәннән әйтті: «Ә, балам, сін табытта утырасын, сін һукўм кыл!» Бала әйтті: «Минә һукўмўм шул булыр: кырк бидәңнә ǎлтирў, кырк јигитнә ǎлтирў.» Кан һукўм кылды, сәксән кешинә башын цаптырды.

Патша сыктап әйтті: «Миңа патшалығым кәрәк тўгў! калкым бары, мўлкатым бўтра сизә булсын. Миңа бәр тун бәр! мін фәкирцәлик кылаим! абадәт кылаим! Сін миннә урныма патша бул!»

Патша булды бала, патша ǎзә цыбып китті. Шулаи кў баш сәксән кешинә башына јитті.

4. Ду'а кылған карт.

Бәр ак сағаллы карт бар игән, баллары кўп игән, карт ду'а кылып аны туидырғалы јўрт'игән. Карт бу ду'абилән јыжылған та'амбилән балларын туидырып калғанын јыжып ап цыбып дәрјаға кулған. Иртәгизин уламайды. Бәр ǎр балык бу дәрјаға ташлағанын ǎрәһип анда ашанып симиргән игән.

Бу ташлаған итмәккә јәнә бәр бўтән ǎр балык килдә, аны бистә ашабыс тіп. Анау балыклар аны ашатмаи кўдылар. Бу

калыклар балык канға бардылар: «Бисә бәк сими балыклар кўп тукмадылар» Патша сурады: «Аны ким симиргән? Балык әйтті: «Аны ак сағаллы карт итмәк дәрјаға ташлап симиртті.» Ул падыша әйтті: «Ул картны бәр цағрў кәрәк!» Балыклар әйтті: «Аны нә тіп цағрабыс?» Падыша әйтті: «Башларыңны судан цығарып сәлам бәр! сисә падышабыс цағрады тіп әйтгисә!» тидә. Бу балыклар бардылар, карт итмәк ташлағанда бәр балык башын судан цығарып картка сәлам әйтті: «Ә, карт, бисәң патшабыс сисә цағрады» тіп әйтті. Карт әйтті: «Ә, амаклар! сисә кыбылы, мін танўлы, судан нәккә бараим?» тидә. Балык кайтып китип патшасына шу сўснў әйтті. Патша бујўрды аңа: «Јәнә барыбыс! бисмилла тіп суға барсын! аңа јул ачык булыр.» Балыклар килдә картка, әйтті: «Ә, карт! бисмилла тіп суға барсаң јул ачык булыр сизә.»

Карт «јараиды» тидә, бисмилла тіп суға басты, су јул бәрдә, ачылып китті. Карт бу јулбилән суға барды, сими балык уң кулында, арык балык сул кулында. Сими балыклар бу картка әйтті: «Сін патшаға килсәң патша сизә алтын кўмўш ǎжәр. Бу алтын кўмўшнў алма, карт! миңа сін тилиңнә ǎлтир! тіп әйт!» Карт барды, балык патшасына килдә, сәлам бәрип кирдә. Патша әйтті: «Минә балығымны нә суғыштырып рәһиттирәсін?» Карт әйтті: «Мин шәһәрғә барып ду'а кылып та'ам тиләп баламны туидырып артканы таза тіп суға кујамын.» Падыша әйтті: «Сін тиләгәннә куй! дуа кылма! балығыма јакшылык кылған ǎцўн алтын кўмўш сизә бәрәим.» Алтын кўмўш апкилдә, картның алтында ǎидў. «Бу алтын кўмўшнў ал!» тидә. Карт әйтті: «Ә, патша, бу алтын кўмўш миңа кәрәк тўгў! мін алмаимын, сизә тилиңнә миңа ǎлтир!» тидә. Патша аңа каиран булып турады: «Минә тилимнә ǎпсәң јәшәрәсін, симираһсін; әр тўрлў маклук нәрсәләрнә тилән биләһсін. Јәш кешә, сими кешә булып нәккә дуа кыласын? балларыңны нәккә туидырасын?» Карт «ǎлтир!» тидә. Падыша әйтті: «ǎлтирәим! сін иц бәр адамғә әйтмә! кәпләсәң сіндә ǎләсін, миндә ǎләмин.» Карт балык патшаның тилән ǎлти, јәшәрдә, симирдә, нурлў булып ǎжүнә кайтты.

Кырға цыкканда каібырды: «Алтын кұмұш нік алмадым, инді ніңік балларымны туідырамын?» тиді. Бір тірәккә ікі куш кіліп кунды. Алар кәпләштәләр, аларның кәбін карт бідді. Куш әйттіләр: «Бу карт абыллы карт игән. Бу балыклар кырны суға жімірліп іңдәгә алтынны патшаның казінасына ташыған, бу карт кырны касса буда алтын кұмұш табар.» Бу карт кушларның кәпләшкәннән биліп аңлап буда касты, алтын кұмұш тапты, тазартып жүп бір баіға апарды. Баі мыскалына тартып баіға акца бірді. Каігып карт балларына ітмәк, цаі, кім бұдра алып килді.

Катыны жүгүрүп масаҗып әйтті: «Кәән нәрәә апкідің. Сін жарлы идің, ду'а кылған кіші сін каідан бу малны табасын? кәрәк кішині үлтірдіңмә? Бір баиның лапказына тұшұп урладыңма?» Мін барып казыларға дат кылып мәлім кылармын. Сін миңа каідан алғанын әіг!» Карт каізыға калды, «балык патшаның тилін үптім тіп әйтәінмә? үләмін, тіп, куруғамын» тіп уілады. Балык падышазы аны бідді, бір ікі турғаины картка жібарді. Турғаи ір-кәк бидәзін тукмады. «Сін ің! сін кі! каідан алсам алаім! сіңә нә жумушұң бар?» тиді. «Мін карт тұгүл!» Карт аны ішітіп «тукта!» тиді «міндә шулаі ітәім!» Ітліккә барды, бір катып калған камцы алды, үігә килді. Бидә әйтті: «Кимнә куркутарсын камцыбилән?» Карт бидәзін цацынан тутуп аҗағына басты, камцыбилән кірә башлады. Башлап кыда катын аңланды: «Нік урасын, мін казыға бараім! дат кылаім!» Карт сукты, сукты, бидәзі сыктады: «Ірім, куй! балларға іңіраім, кигізәім! каідан алсаң ал! миңа нә жумушұм бар?» Карт бушатты: «Сін инді ікін-циләі әйтмә! мині кысма! каідан тапсам табаім, әйтсәң сіннән катты суғармын.» Катынбилән ікәү инді җакшы турдұ, баллары іргә жітті, баҗып киттіләр, сәүдә кылып киттіләр.»

5. Үрәткән ду'а.

Бір ілкі үткән заманда бір кан бар игән, аның сапаҗы бік сулұ катыны бар игән, аның бік сүҗәтигін вәзірі бар игән. Бір

бұтән жірдән канға бір кунак киліп тұштұ. Кунак әйтті: «А, каным, миңа кунак бірің!» тиді. Кан әйтті: «Җакшы, тәңір кунак, тұш!» тиді. Кан аңа җакшы кұрмәт ітті. Ікінци кұндә җәнә кунак әйтті: «Җәнә, кан, миңа кұрмәт іт!» Кан җәнә бік җакшы кұрмәт ітті. Уцұңци кұнұ җәнә кунак әйтті: «Кан, җәнә кұрмәт іт!» Кан әйтті: «А, кунағым, ниңік мыннан артык кұрмәт сіңә ітәім?» Кунак әйтті: «Синиң кидәгә кұрмәтләриңдә җакшы иді, сін минің җанымда турұп миңа кұрмәт ітәсін. Сін үлкән кишисін, сін җанымда турғаныңда миңа ашамак кирмәді. Сін катыныбилән вәзірбилән җаныма утұр! біргә ашаик!» тиді. Канда утырды, катыныда утырды, вәзірдә утырды кунакта утырды; бік җакшы аш ашаидылар. Кунак әйтті: «Кұрмәтиң жітті миңа, инді сәилгәнә бакцаңа цығаик!» тиді.

Сәилгәна бакцаға киргәц кунак әйтті: «А, падыша, сін миңа ұш кұн кұрмәт іттиң, мін сіңа бір ду'а үрәтәім» тиді. Кан әйтті: «А, кунағым, ду'аңны уғып кұргәсип бак!» тиді. Кунак мылтык алды, бір кәптәр үлтірді, бу кәптәр үлтіргәц бу кунак ду'а уғыды, үзі җыбылды, цаны кәптәргә киліп кәптәр тирі булды, кунакның кәүдәсә үлгән җатып килді. Кәптәр жүрүидұ уцұп жүргәц җәнә ду'азын уғып җәнә үс кәүдәзинә килді, кәптәр кәүдәзі җатып калды. Кунак әйтті: «Ушу үнәр, каным, сіңә җарарма иді?» тиді. Кан әйтті: «А, кунағым, үрәтсәң бік куп җарар иді.» Үрәтті кунак ду'азын; кан ду'аны үрәнгән суң улда кәптәр кәүдәзинә киліп кәптәр булып жүрүид'игән. Кунак кушлашып каітып китті.

Кан бір ұц тўрт кұн бакцаға барып ду'азы уғып кәптәр булып жүрүидұ. «А, тиді, минің бір жулашым булса җакшы булыр иді» Үігә барды, вәзірін цағырды. «А, вәзір, тиді, бакцаға бір кираик!» тиді. Бакцаға килділәр. Кан әйтті: «Минің бір үнәрим бар, сіңә үрәткім киләді» тиді. Алі кан ікі кәптәр үлтіріп ду'аны вәзіргә үрәтті, җәнә кан вәзірбилән кәптәр кәүдәзинә киліп, ікі кәптәр булып уцұп жүрүидұлар.

Бір кұндә вәзір әйтті: «А, кан, кәптәр булып біс ікәү бір атыс жіргә китәик!» тиді. Икәү ду'азын уғып кәптәр булып уцұп киттіләр. Барып, барып бір пәлән шәһәргә жіттіләр, бір ачык тә-

рәзәдән бу шәһәрнiң канның ұжұнә кирдiләр; бу канның кыслары бу үйдә булдылар, iкi кәптәрнi сұжұп тәрәзәдән јәнә цығарып јибәрдiләр. Вәзир әйттi: «Ә, каным, бiснiң жулымыс алыс, ушу јiрдә тўнәик!» тидi. Кан «јараиды» тидi. Iкi кәптәр ағац бутағында утырып кан јуклап калды. Вәзир әйттi иңдә: «Мин кайтып уцаим! канның кәўдәзинә кирәим!» катын куцаклап јатаим, канлык кылаим!» тидi. Вәзир кан ујуклағанда кайтып уцтў; бакцаға килip ду'азын уғып канның кәўдәзинә кирдi, ўзинiң вәзир кәўдәзин алды, јiргә кўмip салды.

Кан iртән ујанды, вәзир јук булғанда ўзи кайтты; бакцаға килса вәзирнiң кәўдәзи јук, ўзинiң кәўдәзи јук, маскара булып сыктады кан. Ўжұнә уца ўс кан кәўдәзиндә јўргән вәзирнi кўрдi. «Индi мин мында нi кысаим? мында јўргәнцә мин китәим, кәптәр булып ўләим!» тидi. Кан уцўп цығып киттi.

Вәзир бу кан кәўдәзинә киргәндә үгә барды. Канышаға килдi. Каныша сурады: «Кай булдың?» Вәзир әйттi: «Ә, каныша, пәлән шәһәргә барып вәзирбiлән јўрдўм.» Каныша: «Вәзирнiң кайда?» тiп сураиды. Кан әйттi: «Вәзирим бакцада ўлдi.» Катынға јакын килсә катын аны јакын килтирмәдi, әйттi: «Ә, падыша, тынўң башка булды, кәпләшўң башка булды. Сiн миңә јакын килмә! сiн iрiм имәссiң.» Канца кан булған вәзир кәпләшсә каныша јакынлатмаиды. Канца тиләсәдә биргә јатмаиды.

Кан кәптәр булып уцўп киттi, уцкац пәлән шәһәрләргә ўтiп киттi. Бiр карцыға куш мыны кўрдi, ашауға кәптәрнi куады. Кан сыктап қацады. «Ә, ўлим јиттi. Мин кан булдым, вәзирим јакшылыкка јамандык кылды. Индi мин карцығадан қацамын» тiп уцўп бара турғац јiрдә бiр ўлип калған кiкнi кўрдi. «Ду'аны уғып аңа кирip ушу карцыға алғыцыдан кушўлаим!» тiп кан кiккә уцтў, ду'а әйтiп кiккә кирдi, кiк булып турдў, карцыға ўлгән кәптәр кәўдәзин ашап калды.

Кiтк булып кан ағац јip ашады, јўрўидў, јўрўидў. Сыктады: «Кан булып јакшы тўшәктә јатадым, јакшы нiғамәтләр ашадым, катынымбiлән јәўшәдiм идi. Индi јапрак јiмiн, рәўшләрiм вәзиримә калды.» Бу кiтк булған канны ајулар урманнан цығып

ашарға кўдылар. Аңа јәнә сыктаиды кан: «Нiцiк бу ајулардан кутулўрым?» кацты, кацты, бiр ўлип калған карцығаға уцурады. Ду'азын уғып карцығаға кирдi. Карцыға булып уцўп јўрдў.

Карцыға булып канның курсағы јәнә апады. Бiр ўртәк цыкты бу ўртәкнi кўп тутты. Ўртәк сыктады: «Ә, кан!» тидi. «Кан урында утырғаи адәм шәриғәт кыладың идiң туруслыкбiлән, јакшы тўшәктә јатадың идiң, јакшы нiғамәт ашадың идiң, индi мәхлўкнў ўлтирiп тiри кушны ашағалы турасын!» тидi. Кан ўртәкнi бушатты, аңка ўлмәимiн» тидi «алла рызык бирәр.» Уцўп киттi. Јулда бiр тутi јатады игән ўлип. Кан ду'азын уғып бу тутiға кирдi. Тутi булып уцўп киттi.

Кан тутi булып бiр ўр тутiларға кушылды. Тутiлар мыны кўарға башладылар. Тутiларның улузў әйттi: «Бу кушны нiк кўасыс? сiснiң ўстўғўстә јўрўмәидi, сiснiң нiғамәтiгiснi ашамәиды, ўзи тујады. Аны кўма!» тидi Кўн куидылар, татў булып киттиләр. Iкi тутi куш суғышты. Анда тутiлар әйттиләр: «Арабыста бiр башлык кәрәк идi, башлык булса ул шәриғәт кылар идi.» Бiр улу тутi әйттi: «Минi башка кујар идiгiс, минiң ун iкi улым бар. Ун iкi ўлым сiскә бўдрә тўрә баш булып.» Јәнә бирәў әйттi: «Минидә кујар идiгiс, минiң сiгiс ўлым бар, минiң сiгiс ўлым сiгiстә сiскә баш булып.» Бирәў әйттi: «Минидә баш итәр идiгiс, минiң алты ўлым бар, алар алтауда сiскә баш булып.» Тутiлар әйттi: «Индi бу мусапырны баш кылаик, ул ўскiнәзи шәриғәт кылар; аңа ўлыда јук, туғаныда јук булыпкалы, ул әдил шәриғәт кылар бiскә.» Мәсликат кылып падышаны тутi кан иттиләр.

Тутiлар кўндә бiр сiпәји јiргә килip уйнаит игән. Бу тутiларның уiнын бiр адәм кўрдi. «Мында тутi уiн бар игән, мин мында тусак кураим!» тидi. Кiц вакытта бу кiшi тусак курдў iләккәли. Iртән тутiлар килдi ойнағалы. Ул салған тусакка iләктиләр, бу падыша iләкмәдi. Тутiлар әйттиләр: «Ә, падыша, нi кылаик iләктiк бу тусакка?» Падыша әйттi: «Мин сiскә акыл ўрәтәин. Бу кiшiнiң салған тусағы, ул кiшi киләр караи, сiс ўлгәндәи јатығыс, бўдрә сiснi алып бiр јiргә салыр, аңа суң мин бiр тусакка кi-

райн, мин канатбилән тыбыртармын. Мині алғалы килгән цакта сис уцұп китігіс!» Ирән киші килді, килсә бұдра тутлар ұли калған. Киші сыктады: «Ә, акмакмын! ник іртә килмәдәм? бұдра тирі булыр іді.» Тутларны килип бир жіргә салды, јүнләрин алаим! тил. Кан бытырдаиды, киші бирәр тирі тил масајып југұрду аңа. Ушлады бу тутны ушлабаң анаулар бұдра уцұп китти. «Ә, алдады мині» тиді. Тутұлған тутны алып јігә кайтты. Бу тутны бир сипаи кабасаға салды. Туті жігіткә айтти: «Ә, жігіт, каида шәриғат булса, каида һукұм булса мині алып бар!» Јігіт айтти: «Мында бир һукұм бар, мин сінә аңа анһараим!» тиді. Јігіт аны анһарды. Килип јығылған игән муллалар булды, картлар булды, жігіт шаларның кашына барды, айтти: «Мында минің һукұмцұ бар.» Туті айтти: «Ні һукұмцұ бар? тиді. Бир кысбилән бир жігіт һукұм игән. Икәү минің сұзим турус, тиді, аның сұзи јалған тиді. Туті айтти: «Мин сискә һукұм кылаин!» сис китип туруң јаңгарақ.» Бир зур кұскұ алып килтирди туті, јус тигә акца килтирди. Кұскұн куйды, алтыны алтын акцаны куйусты. Кысбилән жігітнә цағырды. «Сис бу икә канцыкны алыгыс!» тиді. Јігіт килип канцыкцы туттұ, кыс кұскұн туттұ. Туті «каисыгысның турус?» тил сурады. Јігіт айтти: «Минің канцыгыс кылымда.» Кыс айтти: «Минің кылымда һамам јук.» Туті айтти: «Јук булса жігіт јиді, бу жігіт турус игән кутпа уғып нка угың!» тиді. Угыдылар. Туті айтти: «Бу акца калкныкы булама? аллә һукұм кишигә булама?» Айттилар: «Һукұм кылған кишигә булсын!» Муллалар жігіткә айттилар: «Бу тутинә сат бискә!» Јігіт: «Јук, сатмаимын» тиді. Јігіт акцабилән тутбилән кайтып китти.

Туті айтти: «Шул бир шәһәр биләмисин?» Јігіт айтти: «Ишитимшим бар, кұрмишим јук.» Туті айтти: «Ша жіргә минә анһар! бу шәһәрнәң падышазына сат! кұп акца алып кайтарсын» тиді. Јігіт кушұн алып канның јуртуна бардылар. Шәһәргә барып канның ұјуң сурады. Кунак булды канға. Кан айтти: «Бу тутны миңә сатамысын?» Јігіт сатамын тиді, јус алтынға бу тутны бирди. Туті айтти: «Риза бул, жігіт! минә јакшы сакладың, инди кайт!» Падыша бу тутны алды, каныша килп килди. «Ә,

каныша, мин сінә туті алып бирдәм, ник минә јаныца килтирмаисин?» Каныша айтти: «Јук, кит! сінә мин сұимәимин.» Кан цыкты. Туті катынға айтти: «Бу сінәң ирәңмә?» Катын: «Ирим» тиді. Туті айтти: «Ник сұимәисис ирәң булса?» Катын айтти: «Ә, туті! мин сінә айтәим мының мәнисин. Алар китти минәң ирим вәзирбилән бир башка жіргә; ни уцұн киткәнин мин биләимин. Кайтын килгәң ирим башка булып кайтып килди, тынұ башка, кылыгы башка, әм сұзи башка. Аның уцұн мин аны килтирмаимин.» Туті айтти: «Сискә бир заман кунак килгән имин уц кұн кұрмаг кылыгыс. Анһан ирәгистән сурады: «Биргә утырың, сін ұлкан киші турсаң алтымда аш ашарға ујаламын. ашаи алмаимын. Анһан суң бу кунакбилән биргә утырып ашаргыс. Кунак падышаға айтти: «Јұр бакпаға киләик.» Бакпада ирәгискә бир дуа ұратти. Бир кәптәр ұлтиргәң дуа кылып ұзи кәптәр кәудәгә кирди, уцтұ ұс кәудә јатып калды; анһан тагы дуа уғып ұс кәудәзинә кирди. Анһан ирәңә бу дуаннә ұратти. Ирәгис бу дуаннә вәзиринә ұратти. Бир кұн вәзирбилән кәптәр булып уцұп бардылар. Вәзир кан ујуклағанда кайтты, канның кәудәзинә кирди, ұс кәудәзин кұмди; ул кан ирәгис тугұл, кан кәудәзиндә вәзир булады, мин ирәң булдым. Сін кан килгәнһан суң унәриң кұргәссин! тил айт!»

Кан јігә кирди. «Ә, каныша!» тиді. «Минә ник сұимәисин?» Катын айтти: «Сін иләк заманда бизгә килгән кунактан унәр ұрандәң, вәзиринә ұраттиң, миңә канцы сураған булсам ұратмәдәң. Кан айтти: «Ә, каныша, бу сәбәп булса сін кайғырма! мин сінә ұратәим.» Бир кәптәр атып анкирди. Кан јығылады, кәптәргә кирди. Туті дуаннә уғып јығылған ұс кәудәзинә кирди. Кан туруп айтти: «Ә, вәзирим, маскара булдыңма? Сінә јакшылык кылып минәң ұранған дуаннә сінә ұратти. Ус кәудәңә кирмәи минәң кәудәмә ник кирдиң? Ни цаклы азап кұрп сыктап јұрду, кәптәр булдым, кик булдым, тал јигинәң ницк сыктадым, анһан карцығаға кирдәм, туті кушка кирдәм. Инди кудаға шұкұр ұс кәудәмә кирдәм. Бар инди сін! Кәудәңә кирә алмаисын, кәудәң цирәп кәптәр булып азап кұр инди.» Вәзир кәптәр булып уцұп китти, падыша ка-

тынына киліп купаклап алды. Сўјўнўшўн жылашып турдылар. Падыша падышалығын кылды, јакшы турдў.

6. Хожа Султан.

Бір заманда бір жігіт курткајак бар игән, аның бір жігім ўс-кірім ўлы бар игән. Курткајак ўлына әйтті: «Ә, балам, ницк кўнў туып турарбыс? атам јук, ўзим жігім, балам јаш» тиді. «Кўлларғә бар ўртәккә тусак кураик! ўртәк тутўп ашаик!» тиді. Барыштылар икәўләп, тусак курдўлар барып. Иртәнгі кўндә бала тұрт ўртәк апкildi, инәзі алып бишirdi, ашадылар. Баитак кўнләрi ашаидылар, баитак кўнләрi тујадылар. Бала бір кўн тусакка барса бір тусакка бір алтын јўнў ўртәк ilәkkәn. Бала бу ўртәкнi кулына тутты, хаіран булды сыпайлығына. Ајағын тутўп бір кулына быцак алып бауздағалы itti. Ўртәк tilgә kildi. «Ә, жігіт, мині ашама!» Жігіт әйтті: «Баузлап ашаим сiнi!» тиді. Ўртәк әйтті: «Ә, жігіт, мині ўltirmә, мін ўртәк тўғўlmин, кысмын. Мін бір падышаның кызы. Падыша ўlgәндә мін атамның урнына падыша булдым; бу ўртәк булып тусағыңа тўштўм.» Жігіт әйтті: «Кыс булсаң сыпатыңа тўш, мін кўрәим!»

Ўртәк cilkindi, сыпайы әибәт кыс булды. Жігіткә әйтті: «Кара Кыс падыша мінмін. Сін мині бушат, мін пәлән кўндә kilәmin.» Жігіт ашык булып «сін kilәссiн» тиді. Кыс әйтті: «Јук, жігіт, мін kilәmin. Ант кылаим! шірт кылаим!» Жігіт јараиды тиді, кыс ант кылды, қағас јазып жігітнiң кулына бирdi. Кыс cilkindi, ўртә булып уцўп китті, кәn ўртәкbiлән уцўп китті.

Жігіт кайғырды, сыктады, «Ўјўмә алып кайтмай бу кысны ник бушаттым? инди kilәс.» Инәзинә kildi, јәнә ўртәкләр бар. ашатты. Инәгә кыс тутканын әйтмәdi. Жігіт ашык булып кыска аурыды, јўзў сарғаюп китті, јўдәп китті. Инәзі сурады: «Аурмысын, балам? Ўлы әйтті: «Јук, мін аурымаимын, жаңыс кўцў ју јўрәlmәmin.» Ницә инәзі сураса тик ўзим арыимын тiп цынын әйтмәdi.

Бу жігітнiң бир кўриншi бир дусы бар игән. Инәзі дусына әйтті: «Сін бу жігітнi арбаға салып ап кит јабанға! анда дусыңнан сура: «дусым, ни булды? ник јўдәiciн? Әйтмәсә сін бир быцак ал! әйт: Сін инди ўlәрсiн ушу аурўнан, мін артыңнан ўlgәncә алдыңда ўlәim тiп, быцак сал цәнцiлiп; ул әйтәр цынын.» Дусы бир арба алды, жігітнi алып китті јабанға. Дусы инәзинiң әйткән сўзiн әйтті, быцакны ўс ўзiн цәнцкәli алғанда жігіт әйтті: «Ә, дусым, цәнцмә, цынымны әйтәим! бир кўндә тусағымда бир алтын јўнў ўртәк тапкан. Ул ўртәк тўғўl канның кызы игән, ўзи падыша игән, аңа ашык булып аурыдым. Бу кыс мицә ант шірт кылып бу кат кулыма бирdi. «Дусы бу катны уғып әйтті: «Ник кайғырасын? бу кыс ант кылған суң kilәр. Сін сакла! кайғырма kilәр вакытына.» Жігіт кушал булды, кайттылар ўјўнә.

Инәзі дусынан сурады: «Баламның аурўн билдiцмә?» Дусы әйтті: «Билдiм; бир кыска ашык кылып ул кыс kilәкпi булып, аны барабыс кўткәli.» Курткајак әйтті: «Ә, балам, тутка! ул китеә мін ницк турармын? ул баламнан башка балам јук. Ул кыс kilсә јуклаған вакытта кўlәгiнә бир инә цәнц! аннан суң ујанмас.» Инәзі дусына бир инәni бирdi.

Алар икәўләп китгiләр кўткәli. Кўlнiң јанында јаттылар. Жігіт әйтті: «Иртән кўн цыкканда кыс јiтәр» тиді. Инди јукламаик!» Јыр әйтiп утырдылар. Жігіткә јуку kildi, кiцкiнә јуклап калды; дусы кўlәгiнә инә цәнцтi. Жігіт јуклап китті. Кўн цығып kilгән цакта кўlbiлән бир кәрәplә kildi. Кәрәplәдән кыс кiшi јибарди «Сiс Хожа Султанны апкiлiгic!» тиді. Кiшiләр kilгәндә Хожа Султан јуклады. Ујата башладылар, ујата алмаиды. Кыска хабәр бирdiләр «Хожа Султан јуклайды, ујата алмайбыс» тiп. Кыс әйтті: «Утырың кәрәplәгә; таңда мін iкi кәрәplәbiлән kilәim!» тиді. Кәрәplә кiткәннән суң дусы Хожа Султанның кўlәгiнән инәcиn алды, Хожа Султан ујанды. Кәрәplәнiң кiткәнiн кўрiп бағырды, iшiтмәdiләр. Дусы әйтті: «Таңла кыс iкi кәрәplәbiлән kilәmin тiп әйтті.»

Кiц булды, Хожа Султан әйтті: «Јук бу тўн јукламаимын» тиді. Јыр әйтiп унашып утырдылар. Иртән Хожа Султан кўзiн

жумъи жулаим тисә дусы Һәнәи кўләгинә җәнҗити. Јигит катты жуклады. Кыс икә кәрәпләмәнән килсә тағы Хожа Султанны ујаталмадылар. Кыс аңуланып әйтти: «Таңла тағы бир киләим! ўң кәрәпләбәилән киләим.» Китти Кара Кыс падыша. Киткәндә дус Һәнәи сурып алды, Хожа Султан ујанды. Сыктады: «Бу нә жуқум? нәк ујатмадың?» тәп дусына сўгәдә. Дус әйтти: «Мин тўғўл, икә кәрәпләниң кишизә сәни ујаталмады.» Тўн булды, јигит тағы жукалап калды, дусы тағы Һәнәи кўләгинә җәнҗити. Бик катты жуклады. Ир-тән ўң кәрәплә килп туктаса јигит тағы жукалап јатты. Кыс јигиткә килдә, ујаталмадылар. Кыс әйтти: «Мин ўң кәрәпләбәилән сәңә килдәм, минң јўрәгимнә каттырдың. Јумурткадаи таш итгәм, аны ўртәк иңнә салдым, ул ўртәкнә кујан иңнә тыктым, ул кујанны сандык иңнә тыктым, ул сандыкны ўидәи ташның иңнә тыктым. Ул таш алып утка салып иримәинцә, кўңлим иримәс. Сис калыбымыс бу кўппән суң Хожа Султан тәп әйтмәң! әйткән кишинә башын җабармын» тидә. Кыс бик аңуланып китти калыбыбәилән. Дус Һәнәи алға јигит ујанды. Хожа Султан караса кысның кәрәпләни кўрдә. Кыңкырды сыктап, кыс иңитсәдә бурулмады. Хожа Султан иңәзинә килп әйтти: «Ә, иңәм, китәим бу кәләшимнә истаң! ўл-сәмдә ўләим!»

Јигит җыкты ўўўнән, барды, барды, ўң әи барып кўлнә айланып барды. Кысның шәһәрнә јакын килдә. Бир кўн бик аңып «Нә дә булса ашаим!» тидә. Бир иңә аилы иңкә јигиткә каршы булды. «Аны атып јим!» тәп мылтык кўсләсә иңкә әйтти: «Ә, јигит, минә атма, иңимдә ўң балам бар, алар јигит калып ўлар, атмасаң јакшылык тјәр сәңә.» Јигит аны атмаи китти. Бир јирдә бир аилы канчык иткә уцрады. Атаим тисә ит әйтти: «Ә, јигит, атма, минң иңимдә алты балам бар. Атмасаң бир җакта јакшылык тјәр сәңә.» Јәнә китти јигит. Барып бир јимш тапты, аны ашап јәнә барды. Бир аға башында бир кара куш ултырады. Јигит аны атаим тисә кара куш әйтти: «Атма, минә аурудан јаңа турдўм, арыкмын. Бирәи җакта јакшылығым тјәр сәңә.» Китти јигит кўл итәкбәилән бир кырға җығып барған балыкка уцрады. Бу балыкны ашаим тәп башка сукса бу балык әйтти: «Суға тўшўр минә, бирәи җакта јак-

шылығым тјәр сәңә.» Балыкны тўшўрдў, балык јўзўп китти. Јигит аннан суң шәһәргә јитп иңтіндә бир курткајакка килдә, аңлыктан јығылды.

Курткајак аны кўтәрп: «Ә, Хожа Султан, кайдан килдң?» тидә. Јигит әйтти: «Ә, мама, ашыклықтан җыдаи алмаи јўримын.» Курткајак әйтти: «Кара Кыс бик аңуланды. Кўңлн таш итгә, ташны ўртәк иңнә тыкты, аны кујан иңнә тыкты, аны сандык иңнә тыкты, сандыкны ўидәи ташның астына бастырып куиды.» Шулаи әйтп мама јигитнә ташка алып килдә. Јигит килп кўтәрп бакты, иң халы јигмәдә. Сыктап айланса иңкә килдә. «Ә, јигит, нәк сыктаисын?» тидә. Јигит әйтти: «Ушу ташның астында сандык бар, аны алалмаимын.» Иңкә әйтти: «Јаңара тур!» Иңкә јўғўрўп сўзўп јибәрдә, таш айналып тўштў, астынан сандык җыкты. Иңкә «јакшылыкка јакшылык!» тәп китти. Јигит сандыкны аңканда кујан җығып ушламаи калды. Сыктады јигит жулынан истап. Ит уцрады «Ә, јигит, нәк сыктаисын?» тидә. Јигит әйтти: «Бир кујан каңып киткән» тәп. Ит суңынан јыслап китти, кујанны тутўп ушлап алып килдә. Ит «јакшылыкка јакшылык» тәп китти. Кујанны буазлап иңнә тилдә, ўртәк уцўп җығып китти. Сыктады тағы Хожа Султан икә кўс асманда. Кара куш килдә уцўп «нәк сыктаисын?» тидә. Јигит әйтти: «Ўртәгим уцўп китти.» Куш әйтти: «Тукта, мин кўн бағайм.» Кўп китти, тутўп алып килдә. Куш, јакшылыкка јакшылык» тәп уцўп китти. Ўртәкнә буазлады, иңнә јарды, бир таш җыкты, у ташны куиына салып кәйтти курткајакка. Бик сусады. Јылғаға килп иңәргә јатса таш куиынан суға тўштў. Јигит тағы сыктаса балык килдә кырға. «Нәк сыктаисын?» тидә. Јигит әйтти: «Ташым тўшкән суға алалмаимын» тидә. Балык тўштў, ташын аузында алып килдә. Јигит ташны алғалы итти, балык куирукбәилән јигитнә сукты. Јигит «нәк суктың минә?» тидә. Балык әйтти: «Минә нәк мылтыкбәилән суктың? әңәткә әңәт, јакшылыкка јакшылык.»

Јигит ташны алып курткајакка барды «Кудаиға шўкўр, мама, таш кулыма тўштў.» Курткајак әйтти: «Јигит, мында тур! мин Кара Кыска барып бағайм» тидә. Кара Кыска килп әйтти: «Ә, Кара Кыс, кысларымбәилән кунакка кил миңә!» Курткајакның кыс-

лары шанда кісмәт кылдылар. Курткајак аш јазаіды. Кара Кыс килді, аш іцкәндә курткајак әйтті: «Бірәк хаіран сінің ірің јук тиді. Хожа Султан кісә кәрәк.» Кара Кыс апұланды: «Кулағы-быс јукма? Таш булған кўңіім ірімәсә бул'алмас. Инді башыңны цабаін!» тіп кәйтты ұјұнә. Кыслары әйтті: «Інәм, мыны ник аус-ландың? таңла сін ұләрсін.» Кыслары кәйттылар. Курткајак ташны утка салды, таш јумшаіды. Кара Кыс әйтәді кысларға: «Інәгискә барығыс, инді тапсын Хожа Султанны, тапмаса башын цабармын.» Кыслар килді сыктап «ә, інәкә, инді ұләрсін» тиді. Курткајак әйтті: «Кара Кыс ұзә киләр, сис кәітығыс» тиді. Әлігі таш јарты іріп киткәндә Кара Кыс курткајакка бараім тіп шаі-ланды, бұткәндә таш, Кара Кыс кіш тунын салып курткајакның ұјұнә килді. Кара кыс ұјұнә кіріп бу Хожа Султанны кўрсә «Сін кўјәр кўнўм бар игән» тіп купаклашып бітін ұптў кыс. Кара Кыс Хожа Султанға падышалығын бірді, ұс каныша булыш турдўлар.

КАСКАРА АУЛ.

Тўман шәһәрнiң касында.

1. Мўрiт.

Бір мўртт бар игән, дін ысламны камыл билгән игән, ун јіті кўн бір ашын атад'игән, әі бадәт кылып мәциттән цыкмаін на-мас уғыған кішідән аш ўміт итмәгән. Шул кішігә бір кўндә бір кіші мәцит іціндә сәлам бірәд' іміш, сәламәтін сураид' іміш. Бу кіші әйтпті ақәп миңә сәлам бәрўң халымны сураўң нидәнді.» Ул кіші әйтпті аңа: «Ўмріңнi ўткәрәзін әбадәтпiлән, бiс аны куш кўрабiс.

Бу кіші китті. Бір кўн цум'а кўн бу кіші тағы килді. «Кәп-ләшәик!» тиді. Дін іціндә булған нәрсәләрнi кәпләшiп бұткән су-ңында, руксат тiләпшi кiткәлi. Бу кіші әйтпті: «Цум'а намас уғыик биргә.» Ул әйтті: «Сін кўрәрсін мині, бұтән кіші мині кўрмәс басарлар мині.» Мўрiт әйтпті: «Бір жағы iстәнә булсын, бір жағы мін булаим. Сін уртада ултырсаң анда кіші сінi басмас. «Куш булады, тиді. Намас уғып бұткән суңында шул кіші тәфәссим кылды. Мўрiт сурапты: «Нигә кўлдўң?» Ул кіші әйтті: «Сін бар-мағыңны кўскә сал! iкi бармакның аразына кара!» Караса мў-рiт мәцитнiң іціндә ала карға кішiнiң башында ултырып мiјәзiн цукуиды, каисы кішiнiң башында кiцкiнәк ак куш ултыра.

Мўрīt аны кўрїп сурапты: «А, кіші, у нї аңап?» ул кіші аїттї: «Ала карға шайтан, кімдә кім куданы јат ітмәгән ул кішінің башын шайтан ала карға булып цукуған. Каїсы кіші аланың сікіріндә анда ак куш, ул фәріштә, аңа ала карға кілмәйдї. Мўрīt сурапты: «Сін нї кіші?» Ул кіші аїттї: «Бїс бїр јакшы адәмнїң рухыбыс, кімдә кім ўмріндә аїбадәт тїләп ўткәрсә аңа бїс јулдаш буламыс.»

2. Шаїх Бајазыт.

Шаїх Бајазыт Бәстанї бїр кўн хїлвәтїндә бїр попны кўрдї. Кїрїптї, аңа аїттї: «Сін нї кішісїн?» Поп аїттї: «Мїн Бајазыт.» Бајазыт аїттї: «Мїн Бајазыт тїп јалған аїтәсїн» тїп Бајазыт бу попны јағазынан ушлапты, башына јудрукпїлән суғыпты. Кўзїн ацїп јїбәрсә јукудан ўзї јағазын сул кулыбїлән ушлап, ўзїнїң башын уң кулыбїлән суғыпты. Кудадан куркып Бајазыт јылапты, мынаңат кылып кудадан тїләптї «ә, кудајым, аны мїңә бїлтїрсәң идї!» Кудадан ауас кїлїптї: «Сін бар Цағбәр садыкка бїләрсїн!»

Кїтїптї шул Цағбәрнї істәї. Бағдат шәһәрїнә јїткәндә шәһәрнїң цїтїндә бїр бала кўрдї, шул бала уїнапты бїр ташын бїр ташка урўп. Аны кўрїптїдә сәлам бїрмәї узўп кїтїптї. Бајазыт аїтїптї іцїндә: «Сәлам бїрў сўннәт, сәлам алў парыз. Мїн мыңа сәлам бїрәр бу бала уїнап бу сәламны алмаса бу баланың буїнында куна булыр.» Узўп кїткәц тағы уїлапты: «Сўннәтнї куїсам куда кашында нї цауап бїрәрмїн?» Бурулып балаға барды сәлам, бїрсә бала сәламны алдыда аїттї: «Картајыпсын парыз сўнәт нї ікәңн бїлмәйсїн.» Бајазыт ацў тутўп атынан тўштў. «Сін нї улу сўс сўләдїң?» тїптї. Бала аїттї: «Сін баланың сўзїнә нїк ацў тутасын? кїш ішїңә мўршїтїңнї істәї барып! мїн уїнаım.» Балаға аїттї Бајазыт: «Јук, бала, сўс тўғўл бу улу сўс сїнїңбїлән бїргә мїндә уїнаım!» Бала аїттї: «Кўзїм јумаım, сїн јәшїн! мїн сїнї табаım!» Бала кўзїн јумды, Бајазыт јәшїнїптї. Јїттї кат јїрнїң

астында јїрнї кўтїргән ўгїсәң јўнўнә јәшїнїптї. Бала кўзїн ацып быда кўрїптї, аїтїптї аңа: «Нї урынсыс јїрдә јәшїнў? мїн уїладым сїн кўктә буларсын тїп сїн јїрнїң астына јәшїнїпсїн, шунўң ўцўн поп сўрәтлї булыпсын. Індї сїн калып кўзїңнї јум! мїн јәшїнәїн!» Јәшїнїптї, Бајазыт кўзїн јумды. Ацса істәптї јїрнї, кўкнї істәп табалмады, кўцў бўтсә ултырыпты арып, кыцкырыпты: «Індї сїн цык, мїн табалмаıмын сїн!» Цығып кїлїптї суң бала. Баладан сураса: «Сін каїда идїң?» тїп бала аїттї: «Сакалның аразында идım, сїн алысны істәйсїн јўкны істәмәйсїн, башлап ўс шәһәрїндә істәргә кәрәк.» Баладан сурапты: «Сін кімсїн?» тїдї «јаным цығады, мїн индї ўләım.» Бала аїттї: «Мїн Цағбәр Садык, мїнї істәргә куда сїңә бујурған.» Суң Бајазыт мўрīt булып аңа тукус јыл кїзмәт ітїптї. Бала аїттї: «Сїннїң бу ішләрїң бїттї, камїл ір буддың, јўр индї мўршўтїўк кылып.»